O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VAZIRLIGI

O‘ZBEKISTON DAVLAT KONSERVATORIYASI

“An’anaviy xonandalik” kafedrasi

RO‘ZIBOEVA SOHIBAning

«O‘ZBEK MAQOMOT TIZIMIDA «NAVO» MAQOMLARI»

Mavzuidagi Magistrlik

DISSERTATSIYaSI

Ilmiy rahbar: professor M.Yo‘lchieva

Toshkent 2018 y.

REJA:

K I R I SH

I bob. O‘zbek Maqomot tizimi.

§ 1. Maqomot – SHarq mamlakatlari tizimida.

§ 2. Maqomot – o‘zbek maqomlari tizimida(SHashmaqom, Xorazm maqomlari va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari tarkiblaridagi «Navo» maqomlari)

II bob. Maqom va maqom yo‘llari turkumlarida«Navo»maqomi.

§ 1. SHashmaqom turkumida “Navo” maqomi

§ 2. Navo maqomida qo‘llanilgan namudlar va ular haqida mahlumotlar.

III bob. Navo maqomi tizimida yaratilgan cholg‘u va ashula yo‘llari.

X U L O S A.

Adabiyotlar ro‘yxati.

ILOVA.

SHashmaqomdan Saraxbori Navo taronalari bilan.

Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llaridan

CHolg‘u musiqasi turkumlarida Surnay Navoiturkumi.

K I R I SH

Xalq musiqa sanhati insoniyat hayotidagi barchasohalar bilan uyg‘unlikda va millatning mahnaviyatini aks etib turadigan ulkan hodisadir. SHuning uchun dunyodagi hamma xalqlar ham milliy qadriyatlari negizida shakllangan betakror anhanalariga egadirlar. Xalqlarning ushbu milliy musiqalarida millatiga mos bo‘lgan barcha jihatlar ko‘rinib turadi.

Mahlumki, sharq xalqlarining musiqa meroslari juda ham ulkan. Manbalarda yozishlariga qaraganda, azal-azaldan SHarq xalqlari madaniyatida mumtozlik kasb etuvchi janrlar shakllanib, xalqlarining asosiy mahnaviyatini namoyon etishda va musiqa sanhatining rivojida juda katta ahamiyat kasb etib kelgan. Bunday xalqlar qatorida biz Hindiston, Pokiston, Eron, Turk, Iroq, Misr kabi davlatlarni bilamiz. CHunki ularning har birida xalq musiqasining mumtozlik darajasida yuzaga kelgan janrlari mavjud. Ular butun dunyo maqomoti tarkibiga kiruvchi xalqlarning yirik musiqiyjanrlari qatoriga kiradi.

O‘zbek xalq musiqasi ham qadimiy va boy anhanalarga ega bo‘lgan va ana shu jahon maqomoti tizimida alohida o‘ringa ega bo‘lgan o‘zining maqomlariga, yahni mumtoz musiqa merosi egadir. Bu borada bir qator o‘zbek musiqashunos olimlari o‘zlarining ilmiy-tadqiqotlarida tegishli mahlumotlar keltirganlar. Qayd etish kerakki, o‘zbek xalqining bu boradagi merosiga nazar soladigan bo‘lsak, o‘zining kengqamrovligini ko‘ramiz. Bu albatta Respublikamizla yirikto‘rtta voha mavjudlinigi va bu boharning har birini o‘z mahalliyanhanalariga asoslangan shevalari, o‘ziga xos urf – odatlari bor. Bu asosida yuzaga kelgan mumtoz musiqasi ham mavjud. Bularning hammasi bir bo‘lib o‘zbek xalqining mumtoz musiqa merosi deyiladi va har biri alohida nomlanganligini ko‘ramiz. Xususan,yoyo bu merosga Buxoro SHashmaqomi, Xorazm vohasida yuzaga kelgan Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent vohasida o‘ziga xos shaklda yuzaga kelgan Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari kiradi. Bundan tashqari maqomlarning cholg‘u yo‘llari mavjud bo‘zlib, ular ham amaliyotda turlicha nomlanadi. Xususan, Xorazm dutor maqomlari, Farg‘ona surnay maqom yo‘llari va boshqalar.

Maqomlar bizning xalqimizning boy mahanaviy dunyosini namoyon etuvchi eng muhim manbadir. Maqomlarning ushbu jihati xususida Birinchi Prezidentimiz I.Karimov ham oʻzlariningbir qator kitoblarida tahkidlab oʻtganlar. Bunga misol, I.Karimov oʻzlarining ilk asarlaridan biri 1997 yilda nashr etilgan “Oʻzbekiston XXI asr boʻsagʻasida” kitoblarida quyidagicha ahamiyatga egaligini koʻrsatib oʻtadilar: – “Biz hamma vaqt keng aholi qatlamlarining ham mumtoz, ham zamonaviy milliy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahra olishga imkon berib kelgan madaniyat sarchashmalariga avaylab, munosabatda boʻlishni oʻrganib olishimiz lozim. Oʻzbekistonda musiqa, tasviriy, monumental va amaliy san’at sohalarida katta muvaffaqqiyatlarga erishganligi tasodifiy emas. Bu sanhat turlari chet elda keng ehtirof etilgan. Milliy va jaxon madaniyatining eng yaxshi namunalarini keng targʻib qilish va ommalashtirish, yosh avlodni, hozirgi yoshlarimizni tarbiyalashning asosi boʻlmogʻi kerak”[1].

XXI asrga kelib mumtoz musiqa va umuman maqomot tizimiga daxldor boʻlgan ushbu muhim manbalarning har biri alohida ahamiyatgaega boʻlgan musiqiydurdonalar sifatida qadr topdi. Mustaqillik yillaridan yosh avlodni komil inson sifatida tarbiyalashga ehtiborning avj olganligining ham sababalaridan biri shunda boʻlsa ajab emas. XXI asrningikkinchi oʻn yilligiga kelib mamlakatimiz rahbari SH.Mirziyoevning mumtoz musiqa, xususan, maqomlarga nisbatan boʻlgan ehtibori olamshumul ahamiyat kasb etdi. Maqomlarni oʻrganishga, ularni uzoq oʻtmishdan oʻrganilib kelinayotgan asl anhanalarini tiklashga, ustoz-shogird maktablarini qaytadan tiklab, hozirgi davrdagi ustozlarning faoliyatini rivojlantirishga va bu jarayonning juda ham katta ahamiyatgaega boʻlgan tomoni boʻlgan yoshlarni maqomlarimiz asosida tarbiyalashga qaratilishi Yurtboshimizning asosiygʻoyalaridan hisoblanadi. Maqom sanhatini rivojlantirishga bagʻishlangan

[1] Каримов. И. А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида” Тошкент; “Ўзбекистон” 1997 й. 150-бет

Prezident Qarorida belgilangan barcha maqsad va vazifalar, xalqimizning durdonalari hisoblangan milliy maqom sanhatini davrimizga mos rivojlantirishga bag‘ishlangan.[2]

O‘zbek mumtoz musiqasidagi maqomot tizimiga xos bo‘lgan namunalar xalq ijodkorlari tomonidan yaratilgandir. O‘zbek musiqamerosida maqomlarning yaratuvchilari bastakor deb yuritiladi. “Bastakor o‘tmishda – deb yozadi maqomshunos olim Ishoq Rajabov o‘zining “Maqomlar” kitobida – turli vazifalarni bajargan. Dastlab u yangi,original kuy va ashulalar yaratuvchisidir. Ikkinchidan, bastakor tayyor kuylar mavzuida ularning ritmik va kuy variantlarini ham yaratgan. Bunda bastakor kuy yo‘llariga yangi-yangi epizodlar, tayyor holdagi avjlar kiritgan. Ashula yo‘llariga yangi shehrlarni ustalik bilan bog‘lab, tushira bilgan sanhatkorlar ham bastakor nomiga mansub bo‘lgan”[3]. O‘zbek maqom sanhatining yuzaga kelishi va uning rivojida xalq ijodkorlari, yahni bastakorlar muhim rol o‘ynaganlar.

Mumtoz musiqaning eng mukammal va murakkab shakli bu – SHashmaqomdir. SHashmaqom tarixda bastakorlar ijodida yaratilgan va XVIII asrning oxiriga kelib to‘la-to‘kis shakllanib bo‘lingan, deb tarixiy kitoblarda yozilgan. Mumtoz musiqaning rivojida esa yetarli vohalarda va bastakorlik anhanalarida maqomlarning vohalarga xos shakllari ham yuzaga kelgan. Maqomlarning SHashmaqomdan tashqari O‘zbekistonda Xorazm maqomlari, Xorazm dutor maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari, Farg‘ona vodiysi Surnay maqom yo‘llari degan namunalari yuzaga kelgan. Maqomlarning aynan mana shu namunalarini inobatga olgan holda musiqashunos olim O.Matyoqubov o‘zbek maqomoti tizimi degan iborani kiritgan. Ya’ni, – “O‘rta Osiyo klassik musiqasining tarixiyshakllangan yagona tizimi Maqomot, yahni Buxoro SHashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari, shuningdek, ularning XX asrda O‘zbekiston va Tojikistonda yuzaga kelgan yangi ko‘rinishlari o‘z aksini topgan.

[2]O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 17.11.2017 yil PQ № 3391 sonli qarori.
[3] I.Rajabov. “Maqomlar”, T.; 2006 y. 32-bet.

Ularning barchasi umumlashtirilib, “Maqomot” (maqomlarning ko‘plik shakliga nisbatan o‘zbek-tojik tillarida ishlatiladigan maxsus atama) nomi bilan yuritiladi.[4]

O‘zbek mumtoz musiqasining maqomot tiziminiilmiy va amaliy o‘rganishda bir qator o‘tmish olimlari o‘zlarining musiqaga bag‘ishlabyozgan kitoblarida qimmatli mahlumotlar keltirganlar. Masalan,SHashmaqomni o‘rganishda V.Uspenskiy, V.Belyaev, I.Rajabov, Yu.Rajabiy, I.Akbarov, F.Karomatov, R.Abdullaev, O.Matyoqubov, A.Nazarov, O.Ibrohimov, R.Yunusov kabi olimlar ilmiy izlanishlarini olib borganlar. Ular orasida mashhur maqomdon olim Ishoq Rajabovning olibborgan izlanishlarinialohida qayd etish lozimdir. 1963 yili nashr etilgan «Maqomlar masalasiga doir» (2006 yili “Maqomlar” nomida O.Ibrohimov tomonidan nashr etilgan). 1992 yili “Maqom asoslari” o‘quv qo‘llanmasi, 2004 yili O.Matyoqubov, “Maqomot” kitoblari nashr etilgan. Bu kitoblardamaqomot tizimigadoir masalalar atroflicha yoritib berilgan. SHubilan birga Maqomlarni o‘rganishda eng kerakli va qulay kitoblar «O‘zbek xalq musiqasi»[5] 9 ta jildlari, “Surnay maqom yo‘llari”[6], «Xalq ijodini o‘rganish masalalari»ga bag‘ishlangan turli to‘plamlar kerakli kitoblar hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi. O‘zbek mumtoz musiqasi, yahni maqomot tizimiga xos bo‘lgan namunalarni ijro etish va rivojlantirish kerakli darajada davom etib kelmoqda. Ijro amaliyotida xonanda va sozandalar uchragan asarlarni ijro etib kelavernadilar. Maqomot tizimiga kiruvchi maqom namunalarining har biri SHashmaqomga asoslangan bo‘lsada o‘zining vohaviy jihatlari negizida yuzaga kelgan. Ularning har bir namunalariga murojaat etish uchun sozanda va xonandalar kerakli bilimga ega bo‘lishlari kerak.

O‘zbek mumtoz musiqasining asosiy jihatlarini o‘rganish eng muhimi SHashmaqomni yaxshi o‘zlashtirish lozimdir. SHashmaqomni o‘zlashtirgan har bir xonanda maqomot tizimini ham anglashi oson bo‘ladi. Ijrochilik anhanalarida

---

[4] O.Matyoqubov, “Maqomot”,T.; “Musiqa” 2004 yil, 10-bet.
[5] Yu.Rajabiy. ”O‘zbek musiqasi tarixi” 1-9 tomlar, 1955-59 yy.
[6] S.Begmatov. “Surnay maqom yo‘llari”, T., 2007 y.

xonandalar maqomot tizimidagi barcha maqomlarning namunalariga murojaat etadilar. Xonandalar uchun Xorazm maqomlaridan kuylash ularning mahoratlarini oshiradi. Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llarida SHashmaqomdan oldinroq murojaat etishadi. CHunki SHashmaqomga nisbatan ularning tarkibiy tuzilmalari osonroqdir.

Har bir maqomijrochisi maqomot tizimidagi barcha maqom yo‘llarinibilib olishlari ijrochilik amaliyotida doimo dolzarb masala bo‘libkelgan. Buning uchun ustoz-shogird maktabini o‘zlashtirish yaxshi natijaga olib keladi. Maqomlar tizimini o‘rganishning o‘zi mushkul. SHuning uchun biz maqomot tizimida bir maqom namunasi misolida, ularning qay darajada maqomot tizimiga daxldorligini tasavvur etishga harakat qilamiz.

O‘rganilganlik darajasi: Maqomottizimidagi maqomlarda mavjud bo‘lgan Navo maqomi namunalari Ishoq Rajabovning “Maqomlar masalasiga doir”, “Maqomlar” va “Maqom asoslari” o‘quv qo‘llanmasida, O.Ibrohimov “Farg‘ona-Toshkent maqomlarni kitobida, O.Matyoqubov “Maqomot” kitobida, S.Begmatov Surnay maqom yo‘llari kitoblarida mavzuga tegizliNavolar haqida mahlumotlar keltirganlar.

Ushbu ishimizda biz ham yuqorida keltirilgan kitoblarga asoslanib, ularni barchasini o‘rgangan holda, ulardagi mahlumotlarga asoslanib yozishga harakat qilamiz.

Metodologik asoslari: magistrlik disertatsiyasini yozishda, asosan, yuqorida qayd etilgan Ishoq Rajabov, O.Matyoqubov, R.Yunusov, O.Ibrohimov, S.Begmatovlarning maqomot tizimidagi maqom namunalariga bag‘ishlangan kitoblariga tayandik. Bunda asosan keltirilgan kitoblarning barchasiga asoslanildi. Navo nomi bilan yuritilib kelingan maqomlarning maqomot tizimidagi asarlar va ularning ijro anhanalarini Anhanaviy xonandalik kafedrasi professor o‘qituvchilarining maslahatlaridan ham keng foydalandik. Xususan, O‘zbekiston xalq artisti Munojot Yo‘lchieva, dotsent Komila Bo‘rieva va O‘zbekiston xalq hofizi Mahmudjon Tojiboevlar.

Ishning obhekti sifatida oʻzbek mumtoz musiqa merosida mavjud va maqomot tizimidagi maoqmlar tarkibidan oʻrin olgan va “Navo” deb yuritilib kelinayotgan maqomlarni tarkibini aniqlash deb belgilandi.

Ishimizning **asosiy maqsadi** oʻzbek maqomot tizimi tarkibidan oʻrin olgan va bir xil nomlar bilan yuritilib kelinadigan maqomlarni anglash, “Navo” maqomi misolida koʻrib chiqish va “Navo” maqomida uchraydigan namudlar tizimini tahlil qilishdan iborat.

Oldimizga qoʻyilgan asosiy maqsadni amalga oshirishda quyidagi **vazifalar** belgilab olindi:

- Oʻzbek mumtoz musiqa merosida yuzaga kelgan maqomot tizimi bilan tanishish;
- Buxoro SHashmaqomi, Xorazm maqomlari va Fargʻona-Toshkent maqom yoʻllari tarkiblaridagi «Navo» maqomlarixususida mahlumot berish;
- anhanaviy ijrochilik yoʻnalishi boʻyicha mutaxassislikdan oʻzlashtirayotgan SHashmaqom tarkibidagi “Navo” maqomi bilan bogʻliq boʻlgan ayrim mahlumotlar keltirish;
- shashmaqom tarkibidan oʻrin olgan “Navo” maqomini tarkiban oʻrganish;
- maqomlarda qoʻllaniladigan namudlarni aniqlab bilish;
- ijrochilik anhanalarida, Navo maqomoti tizimida yaratilgan cholgʻu va ashula yoʻllari.

Ishning tarkibi.

Magistrlik dissertatsiyasi kirish, uch bob, xulosa va foydalangan adabiyotlar roʻyxati hamda maqomot tizimidagi Navo maqomlarining notalaridan tuzilgan – ilovadan iborat. Birinchi bobda Oʻzbek Maqomot tizimi (SHashmaqom, Xorazm maqomlari va Fargʻona-Toshkent maqom yoʻllari tarkiblaridagi «Navo» maqomlari)ga toʻxtalamiz. Ikkinchi bobda maqomot tizimidagi barcha Maqom va maqom yoʻllari turkumlarida «Navo» maqomi namunalari xususida soʻz yuritiladi.

Xususan: SHashmaqom turkumida “Navo” maqomi hamda Navo maqomida qo‘llanilgan namudlar va ular haqida mahlumotlar bayon etiladi.

Uchinchi bobda Navo maqomoti tizimida yaratilgan cholg‘u va ashula xususida fikr yuriiladi. Xulosada ijrochi fikrlar muxtasar bayon etiladi. Ilovada Navo maqomlariga tegishli nota namunalari keltiriladi.

I BOB. O‘ZBEK MAQOMOT TIZIMI

§ 1. Maqomot – SHarq mamlakatlari mumtoz musiqasi tizimida.

Maqomot iborasi musiqa sanhatida kengmahnoda ishlatilib kelingan. Bunda, asosan, SHarqxalqlarining mumtoz musiqasida maqomlarga o‘xshagan yirik janrlarni umumlashtirgan holatlarida ishlatilib kelingan. Yahni, maqomot – maqom so‘zining ko‘plikshakli bo‘lib, maqomlar mahnosini anglatadi. Aslida maqomot butun SHarq mamlakatlarida ushbu janrga xos bo‘lgan maqomlarning mavjudligiga asoslangan va ularni bir butunlikda atash maqsadida maqomot iborasi ishlatilib kelingan.

Amaliyotda bunday maqomlarning keng ommalashgan turlari quyidagi mamlakatlar bilan bog‘liq. Xususan: Maqomot tizimiga kiruvchi mamlakatlar va ularning mumtoz musiqasida maqomlarga o‘xshagan janrlari kitoblarda quyidagicha bayon etiladi: Hindistonda uchta maqom namunasi bo‘lib, ularning eng yirik, yahni katta shaklga ega bo‘lgani “Raga”dir. Undan keyingi SHimoliy Hindistonning Kashmir viloyatida yuzaga kelgan va musulmonlar musiqiy anhanalariga bag‘ishlangan Kashmir maqomlari. Ular amaliyotda “So‘fiyona Kalom” deb yuritiladi. Uchinchi namuna PokistonningHindistondan ajralib chiqqanidan so‘ng Pokiston mumtoz musiqasining yirik janri hisoblangan “Qavalli” janridir.

Uzoq va Yaqin SHarqda ham xalqlarning mumtoz shakldagi maqomsifat janrlari yuzaga kelgan. Ularning qatoriga Eron mumtoz musiqiy shakli hisoblangan – Dastgohlar, Iroq arab xalqining – Maqamlari, Turk va Kurd – maqamlari, Jazoir va Tunisliklarning – Nubalarini, Turk va kurd (har bir xalqdaalohida) maqamlari, Ozarbayjon hamda Armanlarning Mug‘omlari, Uyg‘urlarning – muqomlarini kiritish mumkin.

Iroda G‘anievaning SHarq mamlakatlari musiqa tarixikitobida[7] keltirilishicha Misrliklarning maqamlari va boshqa arab xalqlarida ham mumtoz musiqa namunalari mavjud bo‘lib, o‘zining soddaroq tarkibi bilan ajralib turishi tahkidlab o‘tiladi va har bir namunalar xususida alohida mahlumotlar berib o‘tadi.

[7] I.G‘anieva. Shfrq xalqlari musiqa tarixi. T., 2011y.

Umuman olganda – “Maqomlar SHarq xalqlarining juda qadim zamonlardan mavjud bo‘lgan musiqa janridir. Ular bu xalqlarning o‘ziga xos musiqa boyliklari asosida kasbiy sozanda va xonandalar tomonidan yaratilgan va uzoq madaniy-tarixiy taraqqiyot jarayonida mustaqil musiqa janri sifatida yuzaga kelgan... Maqomlar SHarq xalqlari musiqasining asosini tashkil etadi”[8] – deb yozadi musiqashunos olim Ishoq Rajabov. Ushbu musiqiy janrlarning barcha ichki xususiyatlari, tuzilishlari, tarkibiy tizimlarida bir biriga o‘xshashlikborligi va eng muhimi hisoblangan umumiylik xususiyatlari mavjudligi bois ularni bir so‘z bilan maqomot deb yuritiladi.

Odatda, SHarq mamlakatlarining mumtoz musiqasidagi yirik turkumiy asarlar, har bir mamlakatning o‘ziga xos nomlanishlari zaminida amaliyotda mavjud bo‘lgan. Yuqorida keltirilgan nomlar shular jumlasidandir. Bularni yagona tizimga keltirilgan holda, ular umumiy nom bilan “Maqamat” deb yuritilib kelinadi.

Markaziy Osiyoda ham maqomotga tegishli bo‘lgan turkumiy asarlar yaratilib kelingan. Bu xususda ham musiqashunos olimlar o‘z kitoblarida yozib qoldirganlar. Xususan, musiqashunos olim O.Matyoqubov o‘zining “Maqomot” kitobida bu haqida quyidagilarni yozadi: “O‘rta Osiyo mintaqasiningmaqomoti bu yirik shajaraning asoslaridan birini tashkil etadi. U ham maqamatga o‘xshab tarixan shakllangan turli toifalarni o‘z ichiga oluvchi yig‘ma tushuncha. **Maqomot – Buxoro SHashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari hamda ular zaminida yuzaga kelgan yangizamonaviy navlarni ko‘zda tutadi.** Maqomotning umumiylik tomonlari uning tarkibidagi maqom ko‘rinishlarining obrazlar dunyosi, muayyan kuy va ashulalarning parda asoslari va usullarning o‘xshashligida o‘z aksini topadi. O‘ziga xoslik tomonlari esa mustaqil kuy va ashulalar va parda tizimlarining xususiyatlari, cholg‘u sozlari, ijro uslublari, qolaversa, kuy va ohanglarining betakror jarangida namoyon bo‘ladi[9].

---

[8] I.Rajabov. “Maqomlar” T.,2006 y. 11bet.
[9] O.Matyoqubov. Maqomot. T., 2004 y. 49 bet.

SHarq mamlakatlari maqomoti xususidagi fikrlarni muxtasar qilib shuni aytish kerakki, SHarq mamlakatlarida, yahni rivojlangan va madaniyati buyuk hisoblangan xalqlarda musiqa sohasining ijodiy jarayoni keng rivojlangan. Natijada oʻziga xosxalq mumtoz musiqasi yuzaga kelgan. Albatta, biror-bir shaxs, yahni bastakorlar tomonidan yaratilgan. Har bir xalqning buyuk bastakorlari tomonidan yuzaga kelgan musiqa namunalar maqomlar kabi shakl topgan. Va xalqlarning eng yirik musiqanamunalari sifatida avlodlardan-avlodlarga oʻtib kelgan. SHarq halqlarining ana shunday, maqomlar kabi musiqa merosi umumiy maqomot tizimiga kiruvchi asarlar sifatida yuritilibkelinishi odat tusiga kirgan.

§ 2. Maqomot – o‘zbek maqomlari tizimida

(SHashmaqom, Xorazm maqomlari va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari tarkiblari)

Xalq bastakorlari tomonidan yaratilib, avlodlardan-avlodlarga o‘tib, rivojlanib kelinayotgan maqomlar alohida ko‘rinishlarda yuzaga kelgan. O‘zbekiston vohalarining o‘z shevalariga qarab o‘zlarining mumtoz musiqa namunalari shakllanganligi hech kimga sir emas. Faqat aytish kerakki, har bir vohada shakllangan maqomlarimizning bir-biriga o‘xshashligi va ularning ildizlari birligi ularning ohanglarida sezilib turadi. SHuning uchun bo‘lsa kerak, musiqashunos olim, sanhatshunloslik fanlari nomzodi Otanazar Matyoqubov O‘zbekiston territoriyasida mavjud bo‘lgan hamma maqom turlarini ham maqomot tizimiga mos ekanligini o‘zining “Maqomot” kitobida yozib o‘tadi. Xususan u –“O‘rta Osiyo klassik musiqasining tarixiy shakllangan yagona tizimi Maqomot, yahni Buxoro SHashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari, shuningdek, ularning XX asrda O‘zbekiston va Tojikistonda yuzaga kelgan yangi ko‘rinishlari o‘z aksini topgan. Ularning barchasi umumlashtirilib, “Maqomot” (maqomlarning ko‘plik shakliga nisbatan o‘zbek-tojik tillarida ishlatiladigan maxsus atama) nomi bilan yuritiladi”[10]– deb qayd etadi.

O‘zbek maqomlariga tahrifbergan Ishoq Rajabov ularni quyidagicha tahriflaydi: – «Maqomlar bastakorlik traditsiyalari asosida bunyodga kelgan mumtoz musiqamizning ulkan merosidir»[11]. Bunday anhanada yuzaga kelgan maqomlarning bir qator turlari mavjuddir. Ular SHashmaqom (Buxoro SHashmaqomi), Xorazm maqomlari (Xorazm olti yarimmaqomlari), Xorazm Dutor maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari (Ularni to‘rtta deb hisoblaydilar, Farg‘ona surnay maqom yo‘llari (oltita namunasi kitoblarda berilgan), CHolg‘u maqom yo‘llaridan iboratdir.

[10] O.Matyoqubov, “Maqomot”,T.; “Musiqa” 2004 yil, 10-bet.

[11] I.Rajabov. “ Maqomlar masalasiga doir” T., «Fan», 1963 y. s 182

SHASHMAQOM. Manbalarda yozilishicha SHashmaqom XVIII asr oxiriga kelib to‘la shakllangan. Maqomlarga xos tarkibini topdi. Xalq orasida yetuk sanhatkorlar, xonanda vasozandalar, maqom sanhatining yetuk bilimdonlari shakllandi. SHuning uchun SHashmaqom keyingi yillar davomida, ijrochilik amaliyoti davomida zamonaga mos holda rivojlandi, og‘zaki tarzda avloddan-avlodga o‘tib kelishi jarayonida maqomlar hozirgi ko‘rinishda bizning davrimizgacha yetib keldi.

Maqom bilimdoni Ishoq Rajabov o‘zining “Maqom asoslari” kitobida – “SHashmaqom o‘zbek xalq musiqiy merosida juda katta o‘rin tutadi. SHashmaqom yo‘llarida milliy va mahalliy musiqaning boy ohanglari, vazn xususiyatlari, doyra usullari va ashulalari shehrlariga moslab tushira bilish qoidalariga bog‘liq qator tomonlar mujassamlangan”[12] – deb uning o‘zbek musiqa merosidagi murakab va mukammal asarligi va ko‘p jihatlarni o‘zida mujassam etganligini bayon etib bergan

Bundan kelib chiqadiki, haqiqatdan ham SHashmaqom xalq mumtoz musiqa merosining asosini tashkil etadi. SHashmaqomning o‘zi xalqimizning mahanaviy va milliy anhanalaridagi murakkab va mukammal ohanglar majmui, yahni musiqiy qomusi. Keyingi bir necha asrlarda xalqimiz orasida yuzaga kelgan maqom yo‘llaridagi, xalq anhanalariga asoslangan musiqiy namunalarning ilhom manbai sifatida xizmat qilib keladi. Har qanday ashula, qo‘shiqlarning maqomlardan olgan muayyan bir jihati bo‘lishi muqarrar. Hech bo‘lmaganda ular maqomlardan rang oladi, ilhom oladi, shakl oladi va ijrosida taqlid qiladi. SHuning uchun bo‘lsa kerak ustozlarimiz orasida “SHashmaqom” milliy xalq musiqalarimizni yaratilishidagi betub buloqdir” degan gap bejizga aytilmagan.

SHashmaqomning tarkibidan olti maqom o‘rin olgan. Bular “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Dugoh”, “Segoh” va “Iroq” maqomlaridir. Ularning har biri yirik shakldagi turkumli asar hisoblanadi va bir qator (20 tadan 45 tagacha) turli hajmdagi kuy va ashulalarni o‘z tarkibiga oladi. SHashmaqomdagi har bir maqom alohida

[12]Isxoq Rajabov. “Maқom asoslari”, T., 1992 y. 9-bet.

turkum asar hisoblanadi. Ularning nomlanishlarini o‘zida xarakterlari sezilib turadi va tarkibi esa quyidagichadir. Maqomlar ikki ulkan kismni o‘z ichiga oladi. Ular odatda xalq orasida alohida vayozishda alohidaiboralar bilan atalib kelinadi. Maqomlar cholg‘u qism bilan boshlanadi va “Mushkilot” deb yuritiladi. SHashmaqom tarkibidagi har bir maqom Tasnif, Tarjeh, Gardun, Muxammas va Saqillardan tarkib topgan. Bularning soni har bir maqomda o‘zgachadir. Asarlarning qo‘shilishi bilan sonlari o‘zgarishi mumkin.

SHashmaqomning ikkinchi qism ashula, yahni Nasr bo‘limi deb yuritiladi. Nasr qismining o‘zi ikki guruh sho‘hbalarga bo‘linadi va **birinchi** hamda **ikkinchi** guruh sho‘hbalar deb atalib kelingan. Nasr bo‘limida birinchi guruh sho‘hbalar asosiy qism hisoblanadi va yetakchi hamda asosiy kichik turkumlar hisoblanadi. Yahni, Saraxbor va ularning taronalari, Talqin va ularning taronalari, Nasr va ularning taronalarini o‘z tarkibiga oladi va Ufarlar bilan yakunlanadi.

Nasr bo‘limining Ikkinchi guruh sho‘hbalari esa, odatda “Savt” va “Mo‘g‘ulcha” turkumlari deb yuritiladi. Ularning tarkibi asosan besh ashuladan iboratdir. Ulardagi Savt va Mo‘g‘ulchalarga asosiy boshlovchi qismdir. Ularga ulanib tarkibidan ketma-ket Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufarlar o‘rin olgan. Ikkinchi guruh sho‘hbalarning ham SHashmaqom tarkibidan o‘rnin olgan maqomlardagi soni turlichadir.

Buzruk maqomida: Mo‘g‘ulchai Buzruk,Savti Sarvinoz, Iroqi Buxoro va Rok;

Rost maqomida: Savti Ushshoq,Savti Sabo,Savti Kalon;

Navo mavomida: Mo‘g‘ulchai Navo, Savti Navo, Mustahzodi Navo;

Dugoh maqomida: Mo‘g‘ulchai Dugoh, Savti CHorgoh, Qalandari, Samandari, Saraxbori Oromijon;

Segoh maqomida: Mo‘g‘ulchai Segoh.

SHashmaqomning umumiy ko‘rinishi quyidagichadir:

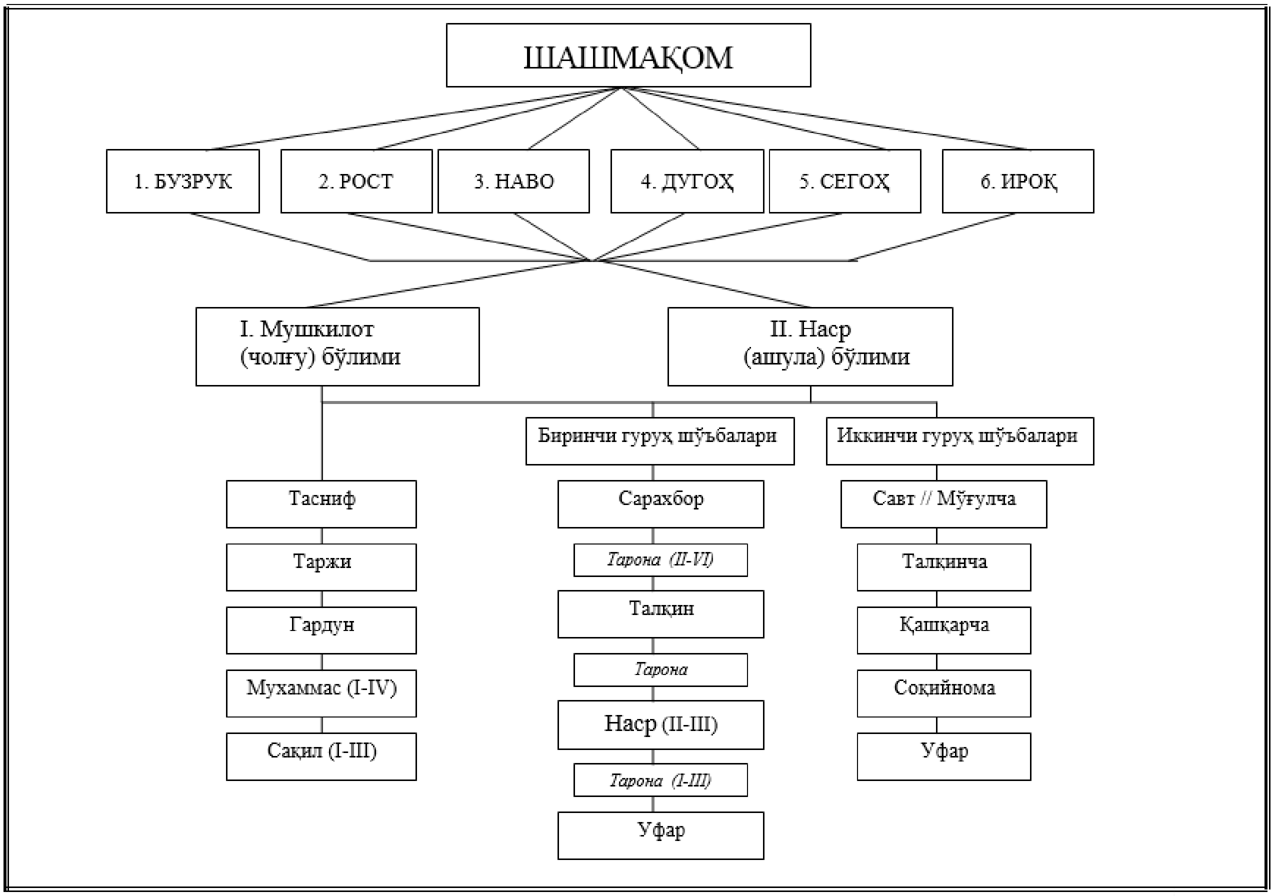

XORAZM MAQOMLARI. Xorazm maqomlari haqida bir qator kitoblarda kerakli mahlumotlar keltirilgan. Jumladan: “Xorazm musiqa tarixchasi” birnecha marotaba nashr etilgan. M.Yusupov tomonidan oʻzbek xalq musiqasi kitobining 6 tomida “Xorazm maqomlari”. Bunday keyin “Xorazm maqomlarining 3 tomlik yangi nashri oʻtgan asrning 80-yillarida nashr etilgan.

Xorazm maqomlari[13]

Rost	Buzruk	Navo	Dugoh	Segoh	Iroq
CHertim yo‘li (Mansur) Maqomi Rost Tarjeh Rost Peshravi Gardun Murabbai Komil Muxammasi Rost Muxammasi Jaddidi Feruz Musabbag‘i Rosti Mirzo Saqili Rost Saqili Muhrkani Rost Ufari Rost	**CHertim yo‘li** (Mansur) Maqomi Buzruk Peshravi Buzruk I,II,III Se usuliBuzruk MuxammasiBuzruk Muxammasi Feruzi Buzruk Saqili Islimxon Saqili Niyozxo‘ja Saqili Sulton	**CHertim yo‘li** (Mansur) Maqom Navo Peshrav Navo, Peshravi Zanjiriy Saqili Navo Saqili Feruzshohi Muxammasi Navo Muxammasi Bayot Nimsaqil Ufar	**CHertim yo‘l** (Mansur) Maqomi Dugoh Tarjei Dugoh PeshraviDugoh I-IV Zarbul-Fatxi Dugoh Saqili Ashkullo Saqili Feruzshohiy Muxammas Samoiy Poxtazarb Ufar	**CHertim yo‘li** (Mansur) Maqomi Segoh Peshravi Segoh Saqili Segoh Saqili Segoh Saqili Feruzshohiy CHor usuli Feruz Xafifi Segoh	**CHertim yo‘li** (Mansur) Maqomi Iroq Tarjei Iroq Peshravi Iroq Muxammasi Iroq I Muxammasi Feruzshohiy II Se usuli Iroq Seusuli Feruzi Iroq Saqil Iroqi I,II, Saqil Iroqi III, Naqshi Iroq Ufari Iroq
Aytim yo‘li (Manzum)	**Aytim yo‘li** (Manzum)	**Aytim yo‘li** (Manzum)	**Aytim yo‘li** (Manzum)	**Aytim yo‘li** (Manzum)	**Maqomi**

[13] И.Ражабовнинг “Мақомлар (Т.,2006, б.269-270) китобида берилган маълумот. Бу маълумот Хоразм мақомларининг тўлдирилган варианти бўлиб, илк туркумдан фарқ қилади.

Maqomi Rost Taronai Rost Suvorai Rost Naqshi Rost Talqini Rost NAsri Ushshoq Nasri Sabo Ufari Rost	Maqomi Buzruk Taronai Buzruk I - II,III,IV. Muqaddimai Talqin I Buzruk Talqini Buzruk Nasri Nasrulloiy Nasri Ajam Suvoriyi Buzruk Naqshi Buzruk Muqaddimai Nasri Uzzol Nasri Uzzol Ufari Maqom Buzruk	Maqomi Navo Toronai Navo Suvoriyi Navo Talqini Mustahzodi Navo Muqaddimai Talqini Navo Talqini Navo Nasri Taronai Xorazmiy Navo Nasri Bayot Muqaddimai Nasri Oraz Muqaddimai Dugoh Husayniy Suvoriyi Dugoh Husayniy	Maqomi Degoh Taronai avvali Dugoh Taronai Dugoh II-III Muqaddimai Nasri CHorgoh Nasri CHorgoh Iyi Dugohuvora Naqshi Dugoh Nasri OraziDugoh Nasri Dugohi Husayniy Talqini DugohiHusayniy Ufari Dugohi I, II	Maqomi Segoh Taronai avvali Segoh I, II, III Muqaddimai Talqini Segoh Talqini Segoh Muqaddimai Nasri Hijozi Segoh Nasri Hijozi Segoh NAsri Navro‘zi Xoroi Segoh Suvoriyi Segoh Naqshi Segoh Taronai Nasri Ajami Segoh Nasri Ajami Segoh	**PANJGOH** Maqomi Panjgoh Peshravi Panjgohi I,II Saqili vazmin Saqili Feruzshohiy Se usuli maqomi Panjgoh Muxammasi Panjgoh Muxammasi Ushshoq

Kitoblarda yozilishicha, ayniqsa I.Rajabovning “Maqomlar masalasiga doir” kitobida Xorazm maqomlari 6 maqomdan iboratligi ko‘rsatilib o‘tiladi. Ayrim kitoblarda 6,5 maqom haqida gapiriladi va 7-maqom Panjgoh deb beriladi. Xususan:– “M.Xarratovning ko‘rsatishicha, Xorazm maqomlari quyidagi tartibdasanaladi: Rost, Navo, Segoh, Dugoh,Buzruk vaIroq. Uning aytishicha, xorazmlik musiqachi-bastakorlar SHashmaqom tarkibiga Panjgoh nomli yettinchi maqom qo‘shganlar. Bu maqom faqat cholg‘u yo‘llaridangina iborat bo‘lib, yarim maqom hisoblanadi”[14].

Xorazm maqomlari hamBuxoro SHashmaqomiga o‘xshab ikki qismdan iboratdir. Farqi ularning nomlanishlaridadir. Xorazm maqomlarining cholg‘u yo‘llari Mansur – SHashmaqomda Mushkilot, ashula yo‘llari Manzum – SHashmaqomda Nasr deb yuritiladi. Bundan tashqari Xorazmda cholg‘u yo‘li – CHertim va ashula qismini – Aytim yo‘li ham deb yuritish keng ommalashgan.

Xorazm maqomlariningSHashmaqomdan farqi, yahni ularda ikkinchi guruh sho‘hbalar bo‘lmaydi.

FARG‘ONA – TOSHKENT MAQOM YO‘LLARI.

Farg‘ona vodiysi, yahniunga qarashli bo‘lgan Namangan, Andijon, Farg‘ona viloyatlari hamda Toshkent vohasini birlashtirgan holda ularning musiqa amaliyotidagi maqom namunalarini Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari deb yuritiladi.

Bunga kiruvchi maqom yo‘llari “Dugoh-Husayn”, “CHorgoh”, “Bayotlar” va “Gulyor-SHahnoz” maqomlaridir. Bundan tashqari, alohida cholg‘uYo‘llari mavjud bo‘lib, amaliyotdaular – «Nasrullo I-V”, “Munojot1-3», «Miskin I-V», «Mirzadavlat I-II»kabibir necha cholg‘u turkumlari mavjuddir.

[14] I.Rajabov. “Maqomlar”, T.,2006 y. 263-264 betlar.

II BOB. Maqom va maqom yo‘llari turkumlarida «Navo»maqomi.

§ 1. SHashmaqom turkumida “Navo” maqomi

SHashmaqom maqomot tizimiga kiruvchi o‘zbek va tojik xalqlarining yetakchi hamda mumtoz musiqasining eng yirikjanridir. Maqomlar odatda, SHarq xalqlarining o‘tmish hayotidan darak beruvchimahnaviy boyligi, buyuk madaniyatga ega ekanligini ko‘rsatib turadigan sanhat namunalaridir. Maqomlar har bir xalqning mahnaviy boyligi sifatida doimo qadrlarlanib, avlodlardan-avlodlarga o‘tib kelgan. Mumtoz musiqa janriga kiruvchi bu namunalar asrlar osha xalq bastakorlari tomonidan yaratilgan. Ijrochilik amaliyotida, og‘zaki anhana tarzida ijod etilib, avaylab-asrashlar zaminida rivojlanib kelingan. CHunki maqomlar xalqlarning mahnaviy dunyosini, milliy qadriyatlari hamda ruhiyatini ifodalab beruvchi sanhat namunalari hisoblangan. SHarq xalqlarining orasida o‘zbek va tojik xalqlari ham o‘ziningSHashmaqom turkumlariga egadir.

Taniqli musiqashunos olim Ishoq Rajabov o‘zlarining «Maqomlar masalasiga doir» kitoblarida o‘zbekva tojikmaqomlarini quyidagicha tahriflagan: «Maqomlar bastakorlik traditsiyalari asosida bunyodga kelgan mumtoz musiqamizning ulkan merosidir»[15].

Musiqashunosolimlarning o‘z kitoblarida yozishlaricha SHashmaqom XVIII asrning oxiriga kelib to‘la-to‘kis shakllanib bo‘lingan. Undan keyingi yillarda, xalq ijrochiligi amaliyotida o‘ziga xos holda rivojlangan, og‘zaki tarzda ustozdan shogirdlarga avlodlardan-avlodlarga o‘tib kelishi jarayonida maqomlar hozirgi ko‘rinishda bizning davrimizgacha yetib kelgan.

Musiqashunos olim Ishoq Rajabov o‘zining “Maqom asoslari” kitobida – “SHashmaqom o‘zbek xalq musiqiy merosida juda katta o‘rin tutadi. SHashmaqom yo‘llarida milliy va mahalliy musiqaning boy ohanglari, vazn xususiyatlari, doyra usullari va ashulalari shehrlariga moslab tushira bilish qoidalariga bog‘liq qator

[15] I.Rajabov. “Maqomlar masalasiga doir” T., “ Fan” , 1963 y. 182-bet.

tomonlar mujassamlangan”[16] – deb shashmaqomning oʻzbek xalq mumtoz musiqasining yetakchi janri ekanligini ehtirof etgan.

Hozirda SHashmaqom xalqimiz mumtoz musiqa merosining asosini tashkil etadi. SHashmaqomning oʻzi xalqimizning mahanaviy va milliy anhanalaridagi murakkab va mukammal ohanglar majmui, yahni musiqiy qomusi. Keyingi bir necha yillarda xalqimiz orasida yuzaga kelgan maqom yoʻllarida yuzaga kelgan maqom yoʻdllariga, mumtoz kuy vaashulalarga ilhom manbai sifatida xizmat qilib kelgan. Yuzaga kelgan har qanday ashulalar va qoʻshiqlar, cholgʻu kuylarining maqomlardan olgan bir jihati boʻlishi muqarrardir. SHuning uchun ustozlar uni“milliy musiqamizning bulogʻi” deb yuritib keladilar.

SHashmaqom –olti maqom degan mahnoni anglatadi. CHunki, uning tarkibida oʻzbek va tojik xalqlarining amaliyotida yuzaga kelgan oltita yirik maqom oʻrin olgan. Bular “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Dugoh”, “Segoh” va “Iroq” maqomlaridir. Ularning har biri yirik shakldagi turkumli asar hisoblanadi va 20 tadan 45 tagacha kuy va ashulalarni, maqom yoʻllaridagi asarlarni oʻz ichiga oladi. Bu asarlar, avvalo, turkumiy asarlardar. SHashmaqomning har bir maqomi tarkibida oʻntagacha kichik turkumlar mavjud. Ularning har biri oʻz ichiga oltitagacha asarlarni qamrab olgan. Bu asarlarni turkum sifatida ijro etilsa SHashmaqomning buyukligi namoyon boʻladi. Lekin bu asarlarni alohida asar sifatida ham ijro etish mumkin.

SHashmaqom bu janrning eng yirik koʻrinishi hisoblanadi. Uning tarkibidagi har bir maqom ham ikkitayirik kismlarga boʻlingan. SHashmaqom odatda cholgʻu kuylaridan boshlanadi. SHuning uchun bosh qismi “Mushkilot”, yahni cholgʻu boʻlimi deb yuritiladi. SHashmaqomning mushkilot qismi Tasnif, Tarjeh, Gardun, Muxammas va Saqillardan tarkib topgan koʻpxususiyatgaega. Ular alohida, ikki qismbirga va butun ham ijro etilishi mumkin. Masalan Tasnif-Tarjeh yoki Tasnif-Gardun va h.k.

[16] I.Rajabov. “Maqom asoslari” T., 2014 y. 9-bet.

SHashmaqomning ikkinchi qismi Nasr bo‘limi, yahni ashula deb yuritiladi. Nasr qismining o‘zi ichki tarkibidan ikki guruh sho‘hbalariga bo‘linadi va amaliyotda Birinchi hamda ikkinchi guruh sho‘hbalar deb yuritish rasm bo‘lgan. Birinchi guruh sho‘hbalarimaqomlarning asosiy qismi bo‘lib, Saraxbor va ularning taronalari, Talqin va ularning taronalari, Nasr va ularning taronalari kabi kichik turkumlarni o‘z tarkibiga oladi. Birinchi guruh sho‘balar tantanaliUfarlar bilan yakunlanadi.

Ikkinchi guruh sho‘hbalari esa odatda asosiy qism bo‘lmish birinchi guruh sho‘hbalari negizida yaratilgan bo‘lib, SHashmaqomning rivojlanish jarayonida tarkibiga kiritilganlingi kitoblarda keltiriladi. Ikkinchi guruh sho‘hbalar “Savt” va “Mo‘g‘ulcha” turkumlari deb yuritilib kelinadi. Ularning tarkibida yetakchi asar Savt va Mo‘g‘ulchalar bo‘lib, turkumning nomlanishiham shu nomlar bilan atalib kelinadi. Yahni Savtlar yoki Mo‘g‘ulchalar. Turkumda ularga ulanib Talqincha, Qashqarcha, Soqiynoma va Ufarlar kabi asarlar o‘rin olgan. Ushbu turkum ham xuddi birinchi guruh sho‘hbalari kabi turkum sifatida va alohida asarlar shaklida ijro etish amaliyotda rasm bo‘lgan. Ikkinchi guruh sho‘hbalarining soni har bir maqomlarda turlichadir.

Maqomlar 18 asrga kelib to‘la shakllanganligi kitoblarda yozilgan. Uning yaratilishi ham muayyan jarayonlar bilan bog‘liq. Masalan maqomlarning yuzaga kelishida tanbur cholg‘u juda katta ahamiyat kasb etgan ekan. Tanburning pardalari, ijrochilik anhanasi maqomlarga juda ham mutanosib bo‘lganligi sababli, maqomlarni tanburda ijro etish maqsadga muvofiqdir.

Maqomshunos olim Ishoq Rajabov bu xususda – “Olti maqomlarga asboblarni sozlashda ham tanbur qandaydir o‘lchovli soz bo‘lgan. Binobarin uni turli maqomlarga moslab sozlash mumkin. SHu sababli olti maqomga tanbur uch xil (kvinta, kvarta va katta sekunda) qilib sozlangan va mezrobi Rost, mezrobi Segoh hamda mezrobi Navo deb nomlangan”[17]– deb tanburning maqomlardagi ahamiyatini tahkidlab o‘tadi. Bejizga maqom ijrochiligining hozirgi jarayonida ham tanbur soziga

[17]Isҳоқ Rajabov. “Maqom asoslari”, T., 1992 y. 10-bet.

urg‘u berilmaydi. Tanur azal-azaldan ijrochilikda doyra cholg‘usi bilan yetakchi bo‘lgan. Biri asosiypardalar asosida kuy tarannum etishda ilg‘or bo‘lsa, ikkinchisi maqomlarning usul yo‘llarini ijro etishda qo‘llanilib kelingan. Maqomlar yakka va turkum ko‘rinishida ham bo‘lgan. Yakkanavozlikda kuylarning ijro etilgan bo‘lsa va yakkaovozlikda ashula tarzida sozanda yoki xonandalar va ansambl bo‘lib ijro etib kelganlar.

SHashmaqomda oltita maqom bo‘ladigan bo‘lsa uning uchinchisi “Navo” maqomidir. SHashmaqomning tartiblarshtir ishda har tomonlama mos kelishlar oqibatida bunday tartib yuzaga kelgan.“Navo” so‘zi – kuy, ohang, mungli kuy mahnolarida keladi, yahni “navo chekish” demakdir deb yozadi I.Rajabov[18]. Ushbu maqom boshqa maqomlar kabi to‘liq tarkibga ega. Uning ashula bo‘limining birinchi guruh sho‘hbalari Saraxbor, Talqin, uchta Nasr va bitta Ufar qismlaridan tarkib topgan.

Barcha maqomlar kabi Navo maqomi ham cholg‘u va ashula bo‘limlariga ega. Uning cholg‘u bo‘limi sakkizta kuydan, Ashula bo‘limiikki guruhdan iborat. Birinchi guruh sho‘hbalari 14 ta ashulalarni o‘zichiga olgan. Navo maqomining Ikkinchi guruh sho‘hbalari uchta turkumdan iborat.

Navo maqomi ashula bo‘limining birinchi guruh sho‘hbalari:

Navo maqomining birinchi guruh sho‘hbasidagi birinchi sho‘hba turkumida Saraxbori Navo va uning I, II taronalari o‘rin olgan. Ushbu turkum xususida I.Rajabov “Maqomlar” kitobida yozadi: – “Saraxbori Navoda ashula yo‘li bir xat bilan boshlanadi. Uning ikkinchi xati Miyonparda,uchinchi xati Namudi Oraz, to‘rtinchi-beshinchi xatlari Namudi Navo, oltinchi xati Miyonxat (parda)ning takrorlanishi va ashulaning tushirilish qismidir (cholg‘u muqaddima tushirilib qoldiriladi)”[19]deb, Saraxbori Navoning tarkibini to‘liq tushuntirib o‘tadi. Bu bilan Saraxbori Navoning o‘ziga xos tuzilmaga ega ekanligini ko‘rsatib o‘tgan. Navoning

---

[18] I.Rajabov. Maqomlar, T., 2006 y. 93 bet.
[19] I.Rajabov. Maqomlar, T., 2006 y. 216 bet.

ohanggiga nisbatan esa, Navo maqomining ohangi Navoning surnay yo‘llarini eslatishiga ishora qilib o‘tgan. Misol №
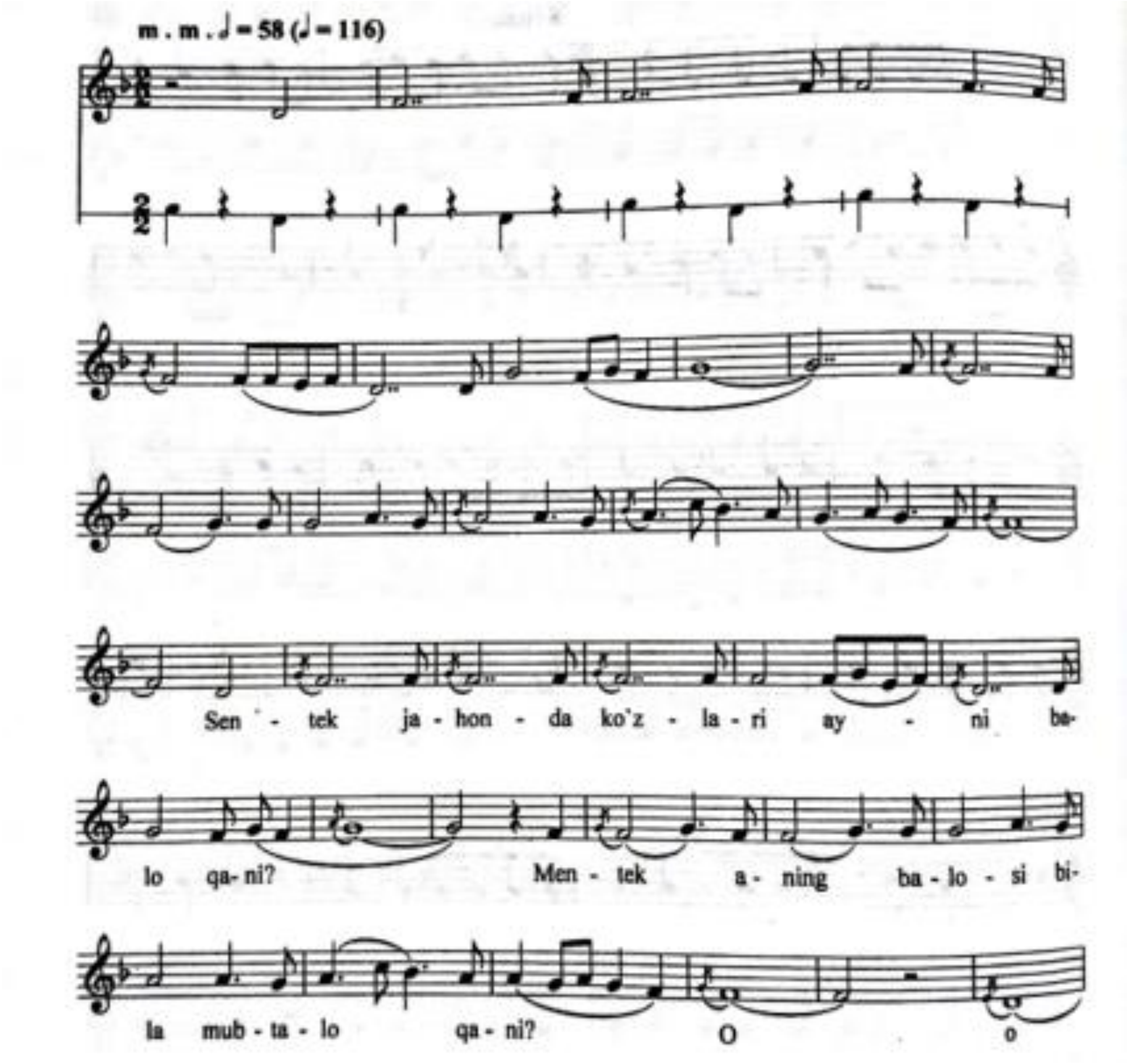
Saraxbori Navoda yuqorida keltirilganidek ikkita tarona bor. Ushbu taronalar ham o‘ziga xos bo‘lib asosiy mavzuning davomi hisoblanadi. Xususan, Saraxbori Navo taronalari haqida I.Rajabov yozgan: «Saraxbori Navoning taronalari, birinchi taronasi nasrlar doyra usulida ijro etilib, kuy qiyofasi murakkab harakatlarga xosdir»[20].

[20] I.Rajabov. Maqomlar, T., 2006 y. 223 bet.

Navo maqomining keyingi sho‘hbasi “Talqini Bayot” va uning taronasidir. Ustozlarning aytishlaricha Bayotlarning nazariy jihatlarini barchasi Navo maqomi bilan mutanosibdir. Ular deyarli bir xil ekanligini tahkidlab o‘tadilar. Buni biz Navo maqomining talqin sho‘hbasining o‘zida ko‘rib turibmiz.

Talqinlar aslida maqomlarda ham ko‘proq nazihatomuz matnlar bilan ijro etilib kelingan. Talqinlar o‘zining kuy qiyofalari bilan, tarkibi va kuy harakati jihatidan Nasrlar va Ufarlar bilan hamohangdir. Ularning farqi asosan doyra usullarida ekanligi barchaga ayondir. Ohangalari deyarli bir xil. Misol №
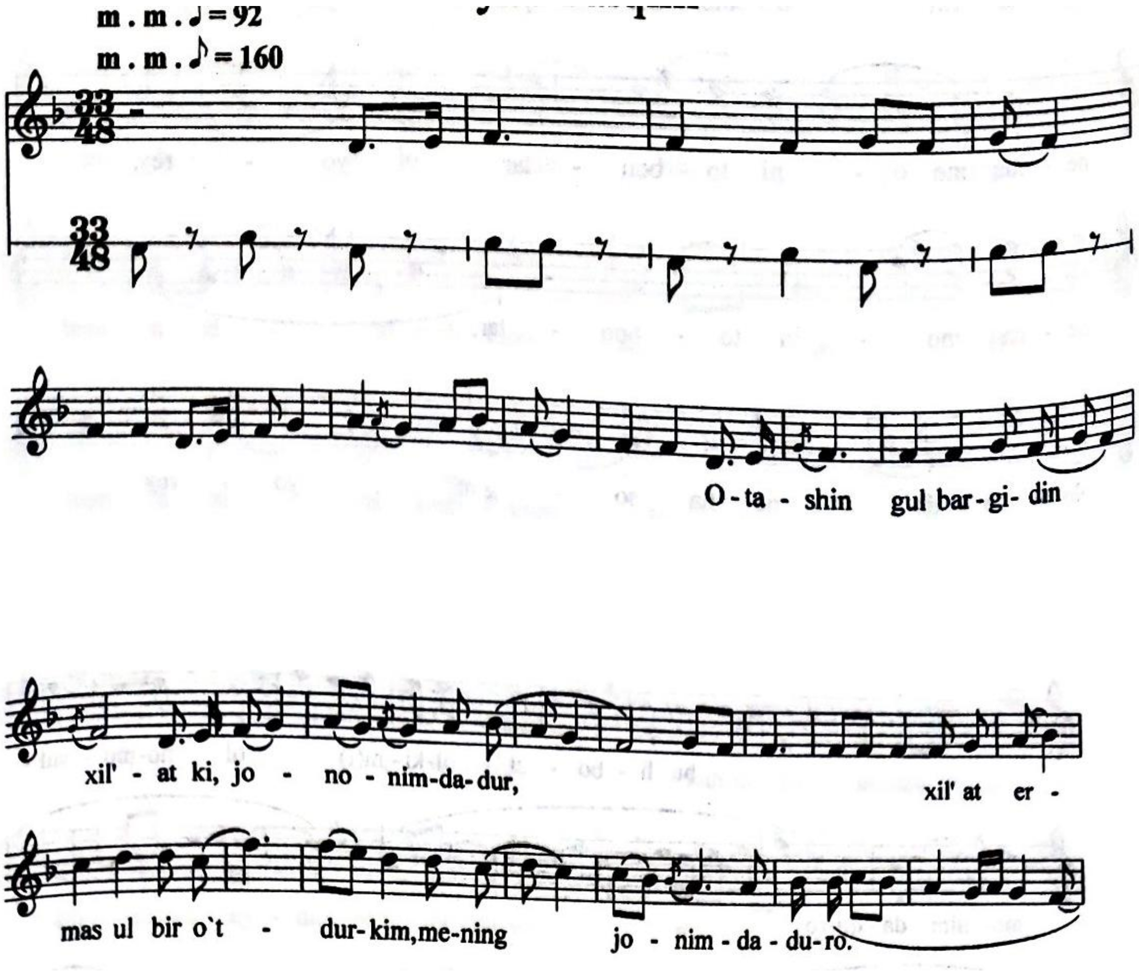
Navo maqomida Talqini Bayot va uning taronalaridan keyin Nasri Bayot hamda uning birinchi va ikkinchi taronalari o‘rin olgan. Yahni, Navo maqomida nasrlar: Nasri Bayot, Orazi Navo va Husayniyi Navo.

Nasri Bayot ashulasi o‘zining originalligi va Navo pardalariga mos holda yaratilganligi bilan ajralibturadi. Misol №
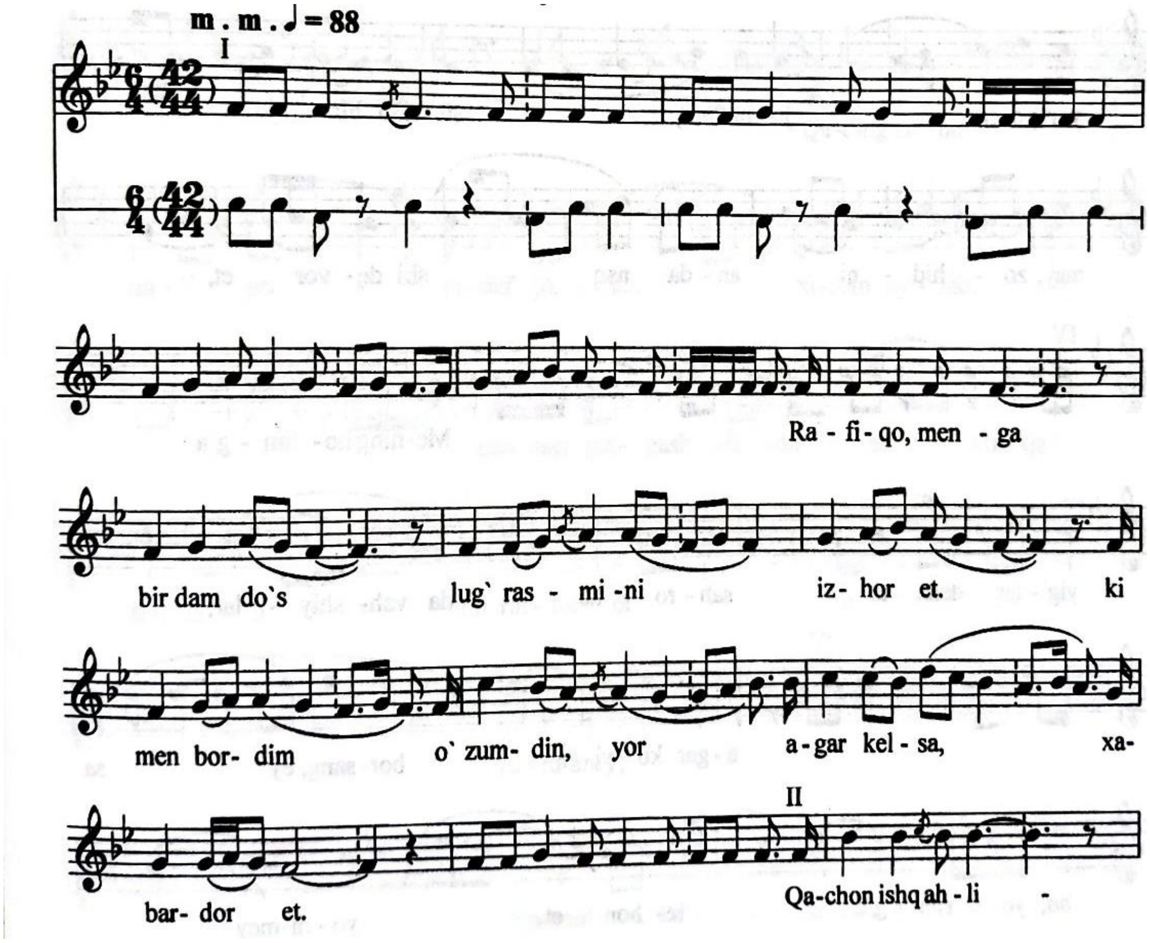
- Orazi Navo, birinchi,ikkinchi va uchinchi taronalari bilan ijro etib kelingan. Bu asar borasida musiqashunos olim Ishoq Rajabov yozadilar: – “Nasr yo‘llari, ayniqsa, Navo va Dugoh maqomlaridagi Oraz nomli sho‘hbalar timsolida o‘zining “zafar” mahnosini ifodalay oladi. Orazi Navoning boshlanish jumlasi”[21] ning o‘zi buniyaqqol namoyon etib turadi. Misol №

[21] I.Rajabov. Maqomlar, T., 2006 y. 229 bet.
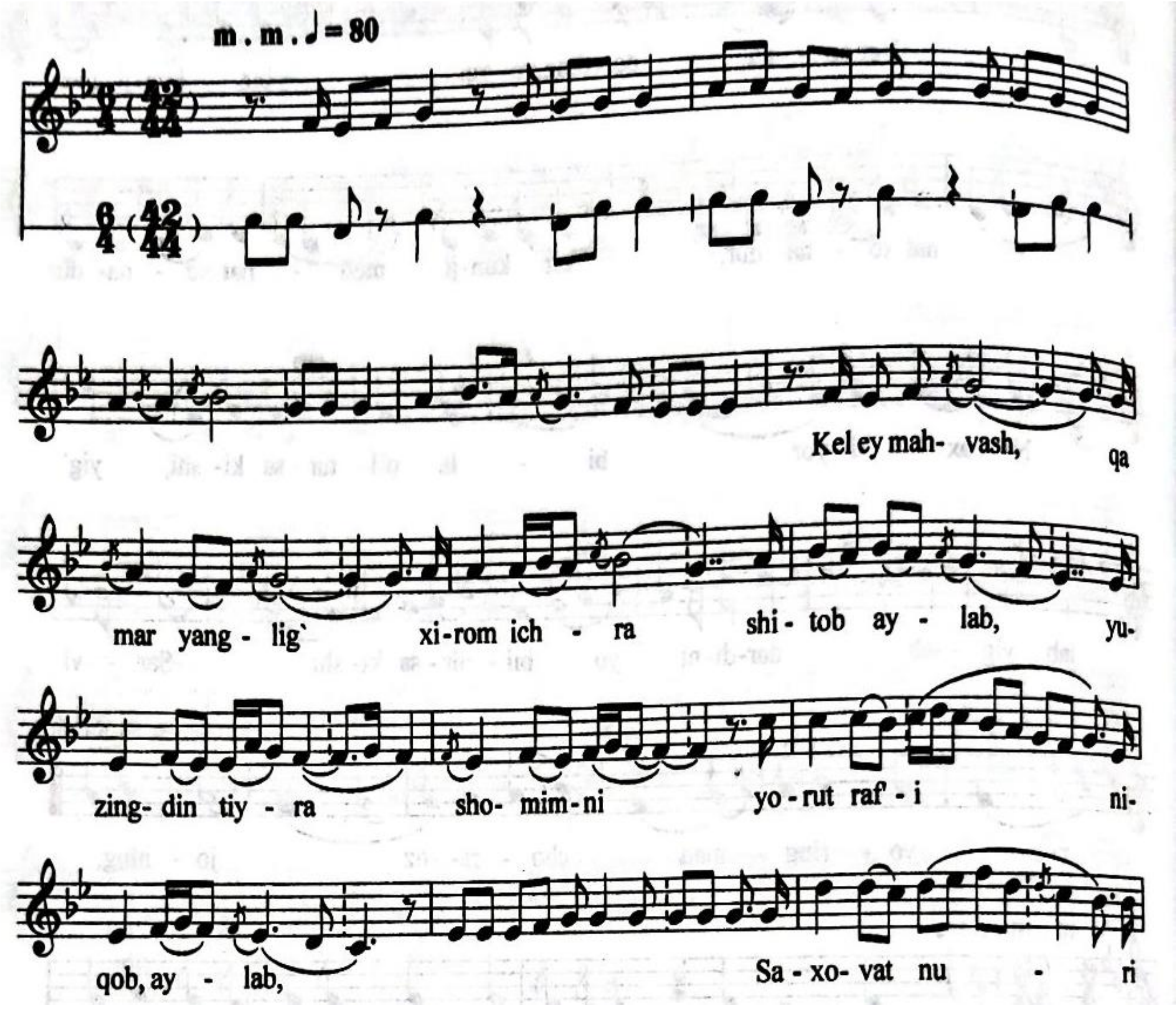
-

Husayniy Navo maqomining birinchi guruh sho‘hbasi turkumining yakuniy Ufar namunasiga tayyorlaydi. Husayniy deb nomlangan maqom namunasi Navo va Dugoh maqomlarida uchraydi.

Misol №
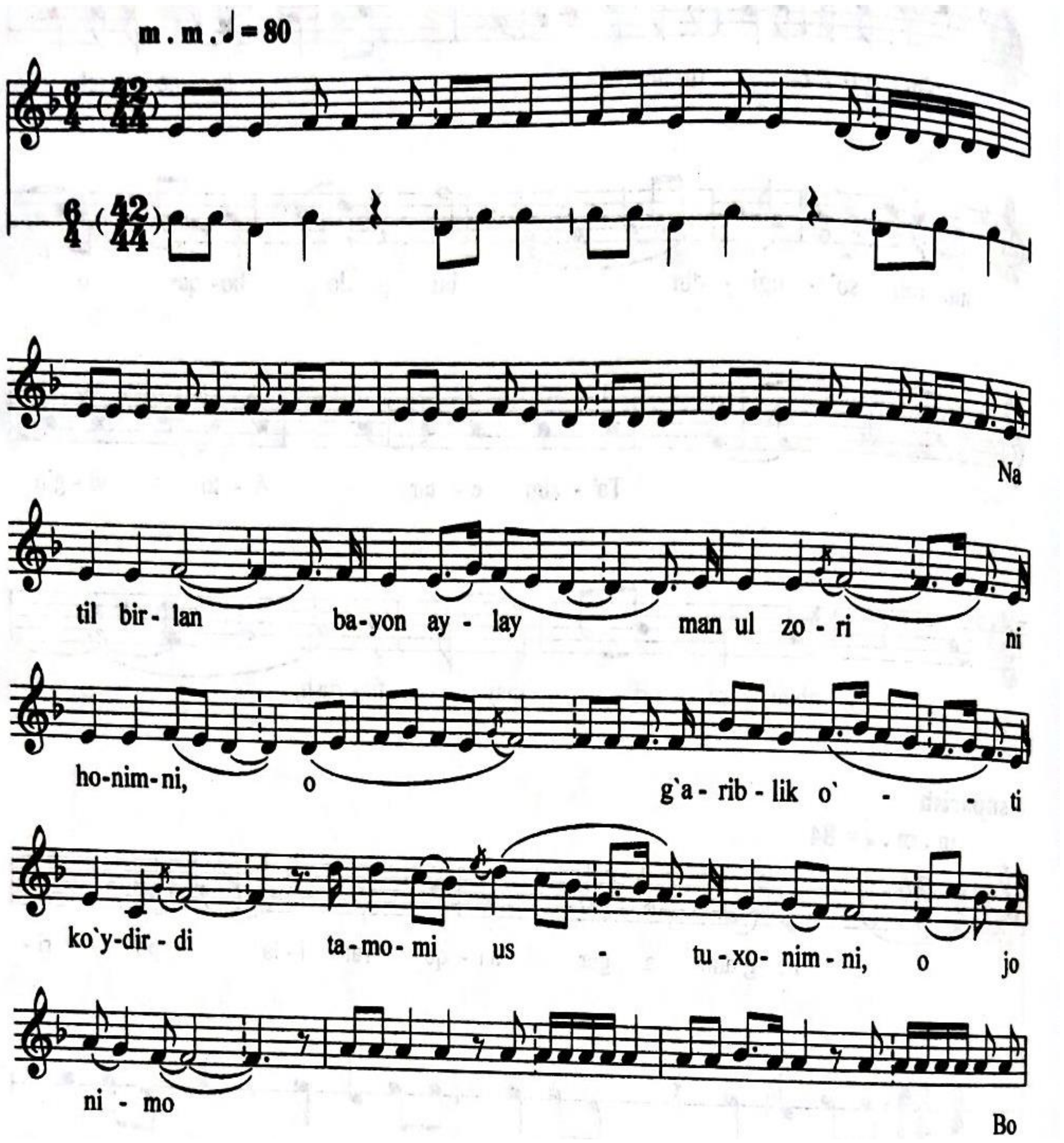
UfariBayot deb nomlangan qismi Nasri Bayotdan ishlangan va turkumning yakuniy qismi sifatida tarkibdan o‘rin olgan. Nasrlar surhatiga nisbatan yurg‘izilgan holdaijro etiladi va turkumni yakunlaydi.

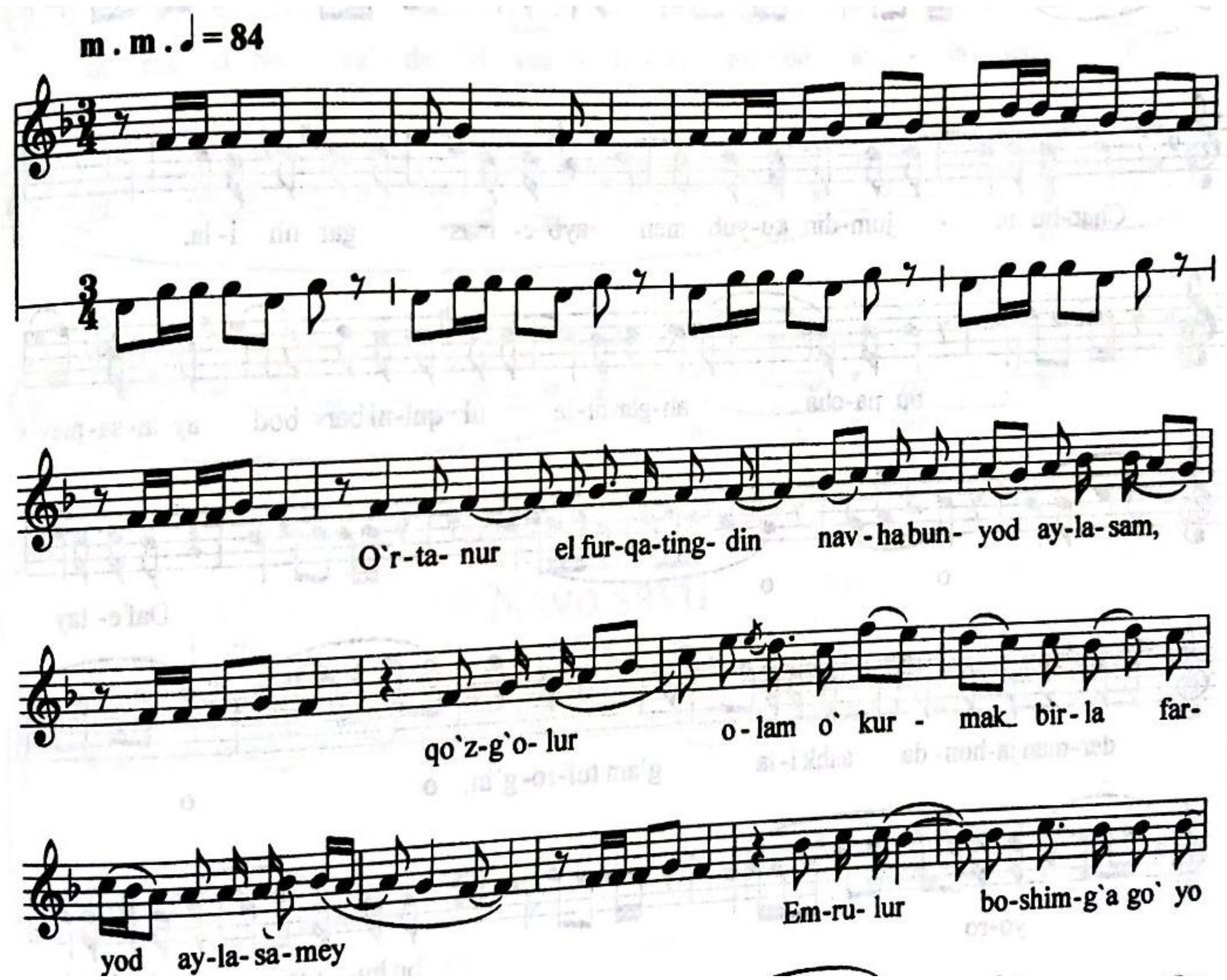

Keltirilgan har misollar Navo maqomining ikkinchi guruh sho‘hbalari tarkibidan o‘rin olgan asosiy sho‘hbalarning nota namunalari taronalari bilan keltirilgan. Ularning taronalari bilan nota namunalari Ilovada keltiriladi.

Navo maqomining umumiy ko‘rinishi I.Rajabovning “Maqomlar”monografiyasida tablitsada shaklida keltirilgan namunasi quyidagichadir. Unda Navo maqomiga tegishli bo‘lgan barcha kuy va aushalalr to‘liq ifodasini topgan.

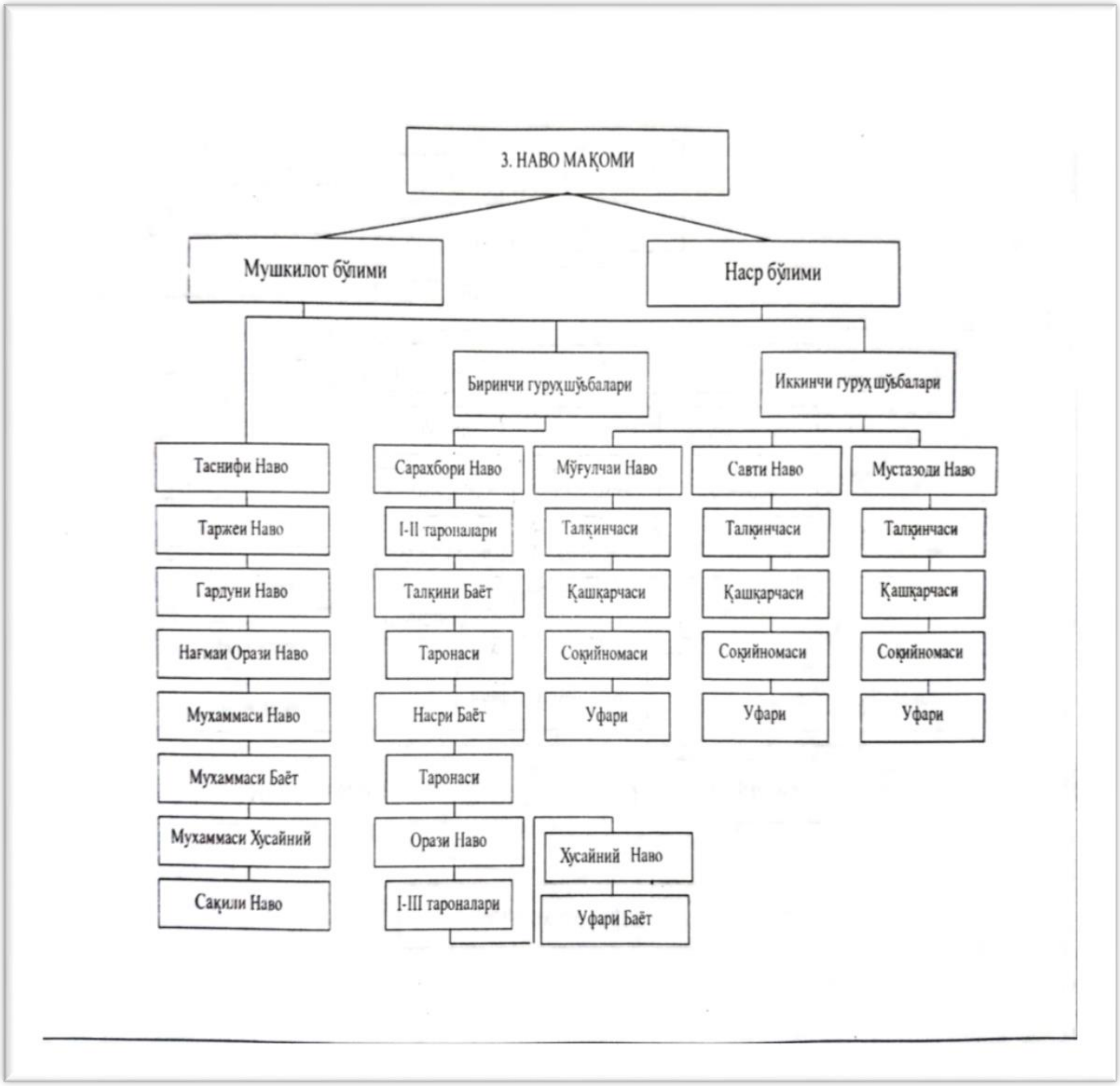
3. НАВО МАҚОМИ
Мушкилот бўлими
Наср бўлими
Биринчи гуруҳ шўъбалари
Иккинчи гуруҳ шўъбалари
Таснифи Наво
Таржеи Наво
Гардуни Наво
Нағмаи Орази Наво
Мухаммаси Наво
Мухаммаси Баёт
Мухаммаси Ҳусайний
Сақили Наво
Сарахбори Наво
I-II таронalари
Талқини Баёт
Таронаси
Насри Баёт
Таронаси
Орази Наво
I-III таронalари
Ҳусайний Наво
Уфари Баёт
Мўғулчаи Наво
Талқинчаси
Қашқарчаси
Соқийномаси
Уфари
Савти Наво
Талқинчаси
Қашқарчаси
Соқийномаси
Уфари
Мустазоди Наво
Талқинчаси
Қашқарчаси
Соқийномаси
Уфари

II. § 2. NAVO MAQOMIDA QO‘LLANILGAN NAMUDLAR VA ULAR HAQIDA MAHLUMOTLAR.

O‘zbek mumtoz musiqasining yirik turkumiyjanri bo‘lgan maqomlar bir qator o‘ziga xos xususiyalarga egaekanligimahlumdir. SHashmaqom turkumining boshqaSHarq xalqlari mumtoz musiqasidan keskin farqlanib turadigan xususiyatlaridan biri SHashmaqomda “Namud tizimi”ning mavjudligiekanligi musiqashunos olimlar tomonidan qayd etilgan. Namud tizimi SHashmaqom tarkibiga kirgan maqomlarning bir butunligini tahminlab beruvchi jarayonni anglatadi. Namudlar tizimini musiqashunos olim I.Rajabov o‘z asarlarida keltirgan. Xususan, u “Maqomlar ashula bo‘limining tarkibiy qismlarini tashkil etgan va bastakorlik anhanasining taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan masala – bu namudlar masalasidir. Namudlar haqida to‘liqroq tushunchaga ega bo‘lmay turib, maqomlar sho‘hbalarining tuzilishini tasavvur etish mumkin emas”[22].

Namud iborasi forsiyda ko‘rinish yokinamoyon bo‘lish degandir. Buni sodda qilib aytilsa, SHashmaqom tarkibiga kiruvchi maqom ashulalarida biror-bir sho‘hbaga tegishli kuy mavzusining boshqa sho‘hbalarda ishlatiladigan kuy tuzilmalaridir. Namud odatda, kuy jumlalaridan olinib, boshqa maqom qismlarida avj sifatida foydalaniladi.Namudlar maqom sho‘hbalarining boshlanishidagi kuy jumlalaridan olinadi.

Maqomlar kitobida ko‘rsatilgan namudlar 10 dan ortiqdir. Ular Namudi Uzzol, Namudi Muxayyari CHorgoh, Namudi Ushshoq, Namudi Navo, Namudi Oraz, Namudi Bayot, Namudi Dugoh, Namudi Segoh, Namudi Nasrulloiy va boshqalar. SHashmaqomdagi Navo maqomida uchraydigan namudlar ko‘p emas. Asosan Navo maqomida Navo, Bayot va Oraz namudlari qo‘llanilgan.

Navo namudi – boshqa namudlardan farqli o‘laroq Navo maqomining Nasr sho‘hbasidan emas, balki Saraxbori Navodan olingan. SHashmaqomning Navo va Segoh maqomlarida keng foydalanilgan.

---

[22] I. Rajabov. “Maqom asoslari”, T., 1992 y. 11-bet.

Namudi Navo aynan ana shu Saraxbori Navoning boshlang‘ich xattidan olingandir. Saraxbori Navoning boshlanish qismidan – Navo namudi:
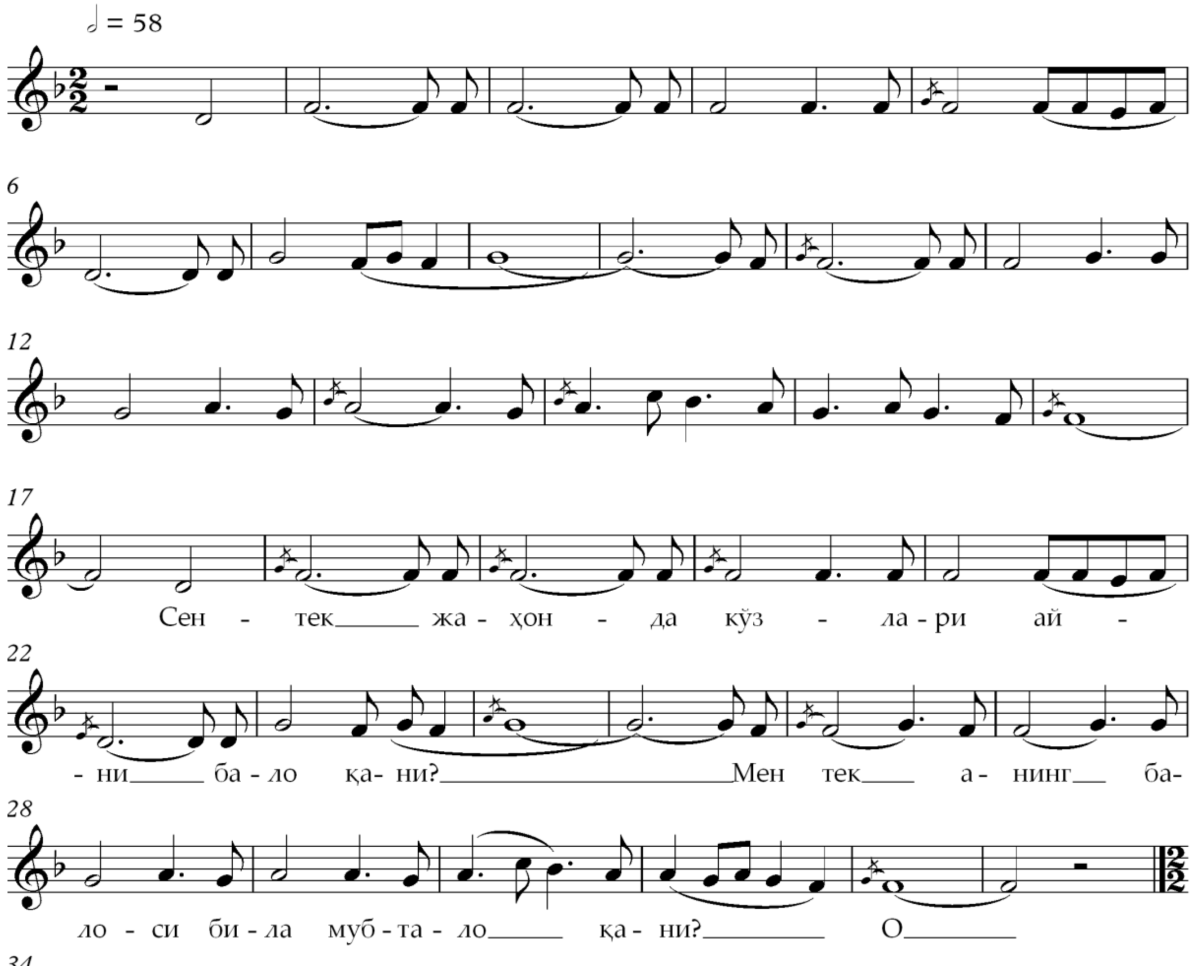
Kitobda keltirilgan varianti quyidagicha bo‘lib maqom namunalarining avj pardalarida keladigan nusxasi sifatida amaliyotda keng qo‘llanilib kelinadi:
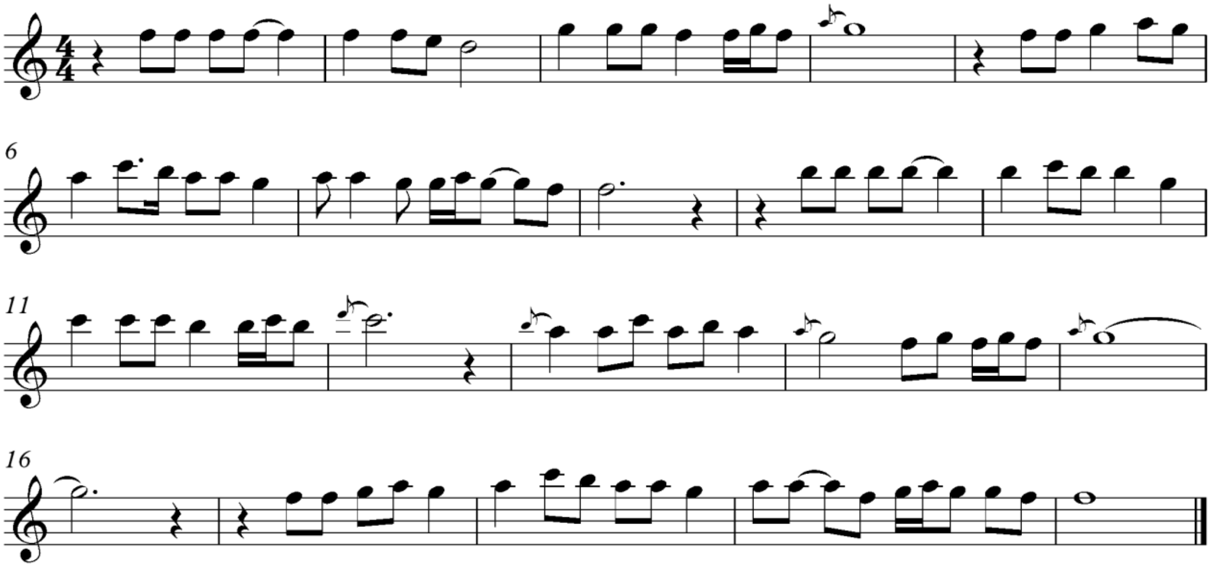
Saraxbori Navoda asosiy mavzu, yahni Namudi Navo uch marotaba keladi. Namudning har ijrogsida asar shaklining turli qismlarida keladi va tarkibiy rivojlanish bosqichlarini ifodalab ham beradi.

Namudi Navoning Saraxbori Navoda ikkinchi navbatda kelishi quyidagicha ko‘rinishga ega bo‘lib, asar rivojlanish tarkibida muhim hisoblangan Dunasr vazifasida keladi. Bunda daromaddagi mavzuning rivoji dunasrga xosligini qaydetish mumkin:

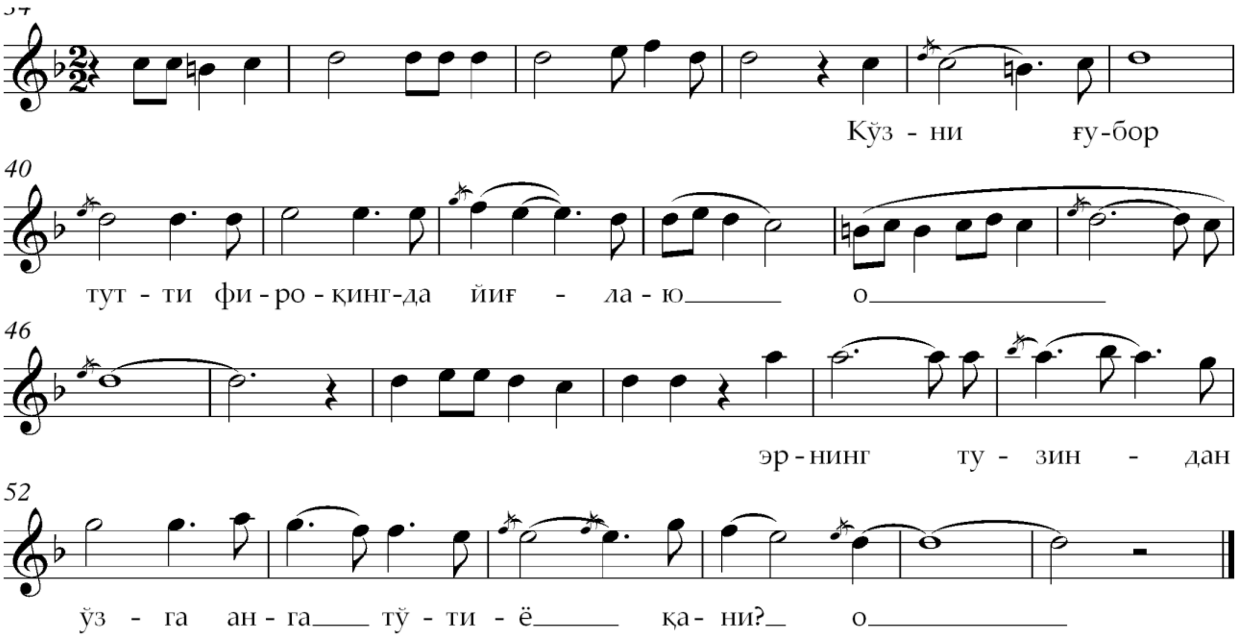

Yuqorida Namudi Navo ko‘p hollarda asarlar, yahni ashulalarning avj pardalarida kuyning rivojlovini ko‘rsatadigan pallalarida kelishini qayd etgan edik. Saraxbori Navoning o‘zida ham bu jarayonni ko‘rishimiz mumkin. Navo namudining avj pardada kelishida hvam o‘ziga xos o‘zgarishlar bo‘lishi muqarrar, Navoning o‘z ohangibo‘lganligi uchun ijrochiga imkoniyat berish mahnosida qulayliklar mavjuddir. Uning navbatdagi 3 chi ko‘rninishi quyidagichadir:
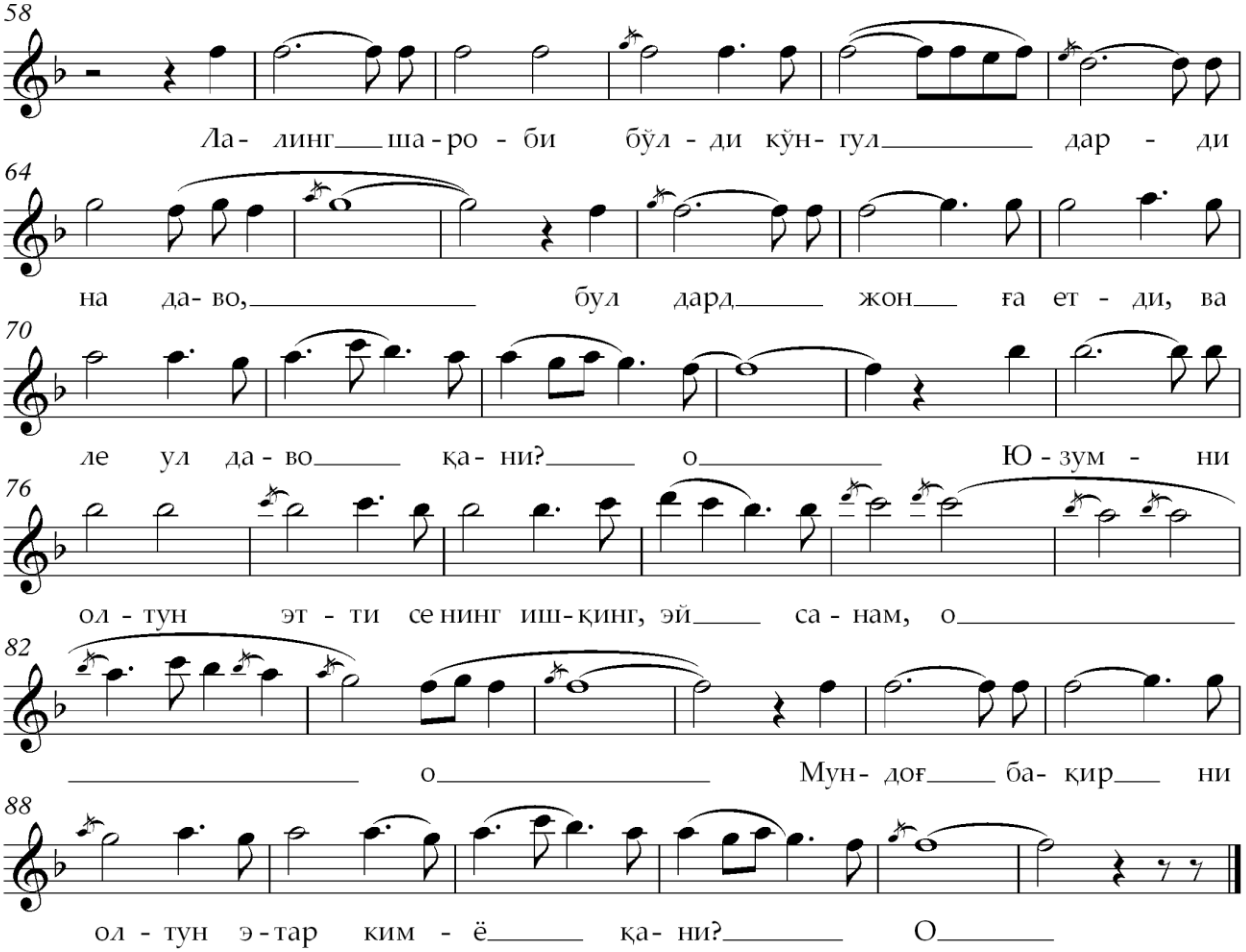
Bayot namudi: Ushbu namud SHashmaqom tarkibidagi “Navo” maqomining “Nasri Bayot” va “Talqini Bayot” sho‘hbalarining boshlanish jumlalaridan olinganbo‘lib, “Navo” maqomining o‘zida ham juda chiroyli holatda ishlatiladi.
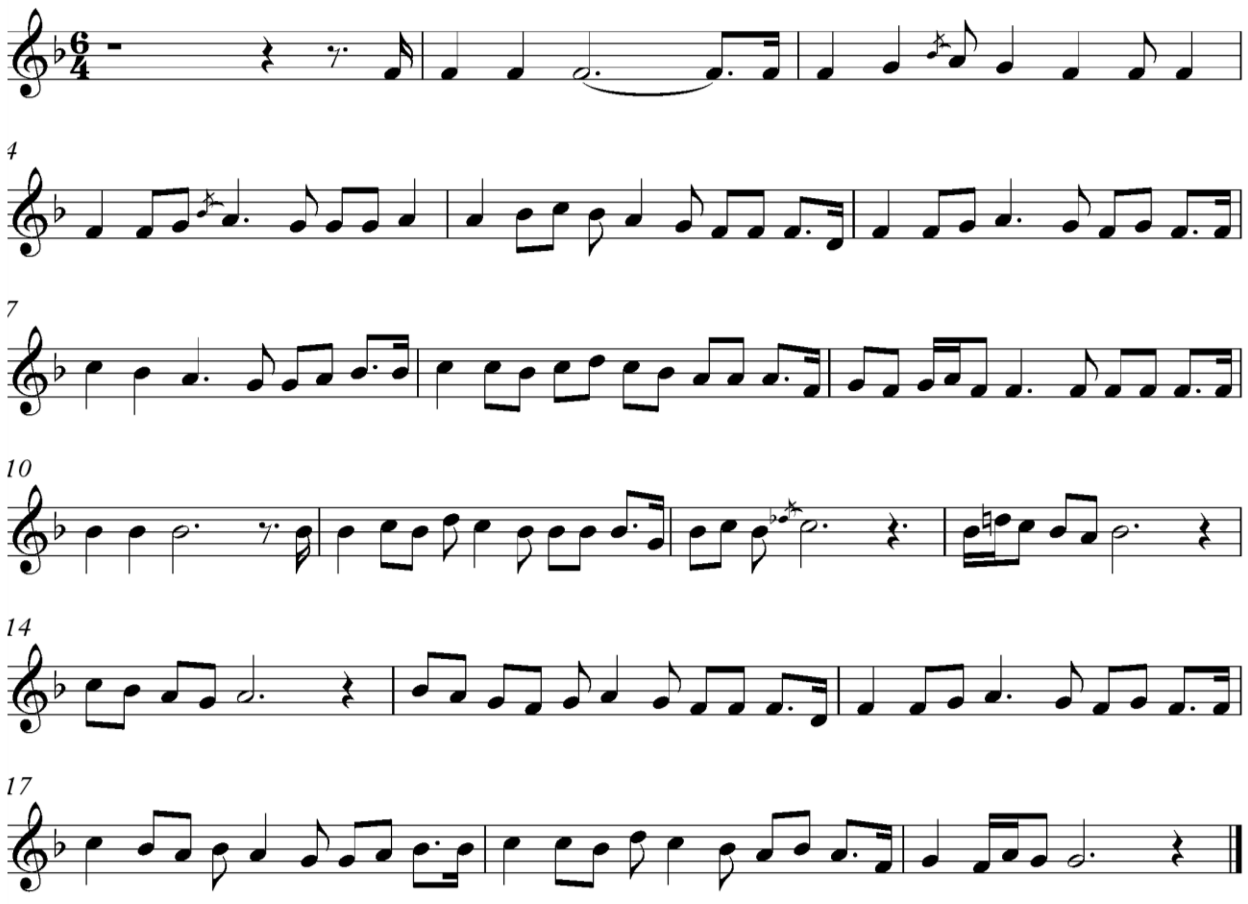
Oraz namudi – Navo va Dugoh maqomlarining Oraz sho‘hbalari asosida yuzaga kelgan. Mumtoz ashulalarning tarkibida uchraydi va ustoz sanhatikorlar tomonidan mohirona qo‘llanmilishini kuzatish mumkin. Xususan, SHashmaqomning Navo va Segoh sho‘hbalarida foydalanilganligini qaydetish mumkin. Saraxbori Navoda uchinchi xatdan asarning kichik avj qismi boshlanadi. Uchinchi xatda aynan Oraz namudi qo‘llanilgan. Oraz namudining Navo maqomidagi ko‘rinishi quyidagicha:

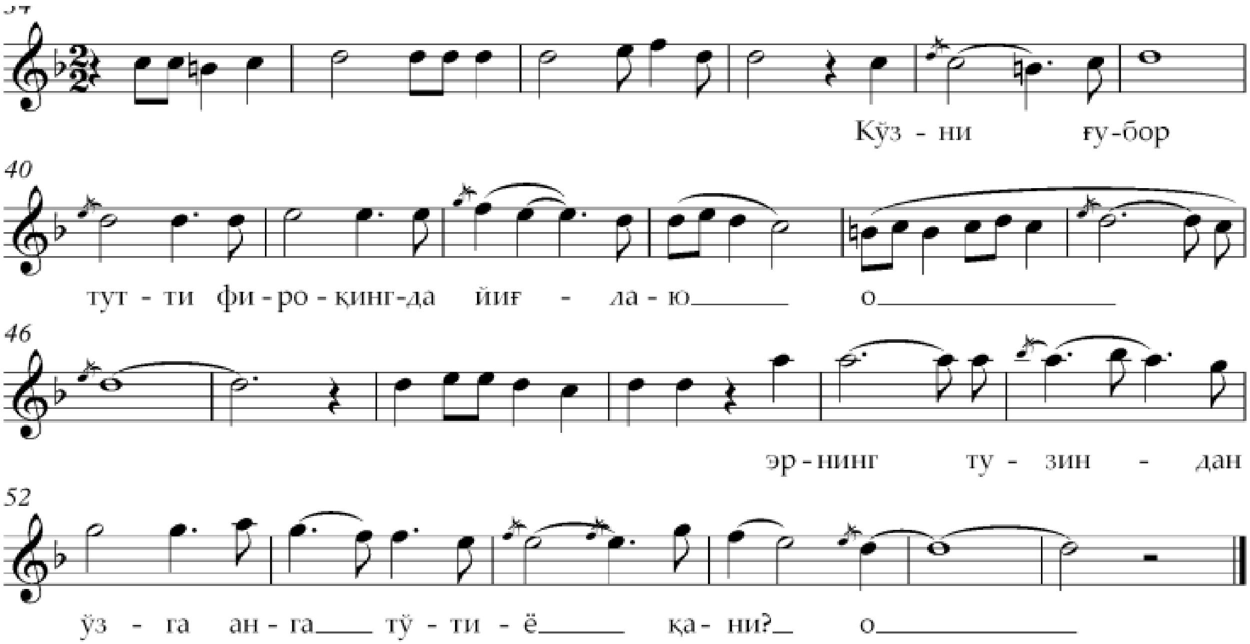

Mahlumki, namudlar maqomlarning barcha sho‘hbalarida va qaysidir ko‘rinishda uchraydi. Bastakorlar tomonidan ham to‘liq yoki qisman, aslholicha yoki o‘zgartirilgan tarzda foydalanilgan. Aslida harbir maqom namunasida bitta bo‘lsa ham namud kelishi kerak. Namudlarning qo‘llanilishiga qarab aytish kerakki, eng oddiy holdan murakkabgacha bo‘lishi mumkin. Murakkab deganda, biz bir namunaning tarkibida 3 ta yoki to‘rtta namud qo‘llanilgan deb aytamiz. Namudlarni qo‘llanilishining ham o‘z qoidalari mavjud. Bilmagan yoki tasavvuri bo‘lmagan odam buni anglashi mushkil. Namudlarning o‘zaro munosabati juda hamgo‘zal uyg‘unlikda amalga oshirilishi talab etiladi. Amaliyotda ularning ketma-ketlik tizimi ham mavjud.

Saraxbori Navo barcha saraxborlar kabi avjlarga boy. Ular to‘rtinchi va beshinchi xatlarda ham davom etadi. O‘ziga xosligi shundaki, bu xatlar ham asosiy mavzuga asoslanganligi uchun ularni ham ayrim hollarda namud deb yuritiladi. Aslida bu asar Navo va asosiy mavzusi asosida avjlar tizimi shakllanishi lozim.

Odatdagidek Saraxbori Navodan keyin ketma-ket ikkita tarona ijro etiladi. Taronalarda namudlar ishlatilmaganligini kuzatish mumkin.

Ko‘rinib turibdiki, namudlarning har birimaqomlarning asosiy mavzularidan kelib chiqqanliklariga qaramay ichki o‘zigaxosligi mavjud ekan. SHunday xususiyatni Navo maqomidan olingan namudga isbatan aytadigan bo‘lsak, Navo namudi o‘zining soddaligi kuychanligi vatez o‘zgaruvchanlik xarakteriga ega ekanligi kuzatildi. CHunki, Navo maqomining saraxbori Navo turkumining o‘zidanamudi navo to‘rt ko‘rinishda kelganligini ko‘rdik.

Bu borada maqomshunos olib, mana shu namudlarnitadqiqetibbizlarga qoldirgan musiqashunos olim Ishoq Rajabov ham qaydqilib o‘tganlar. “Namudi Navo juda o‘zgaruvchan bo‘lib, maqom ashula yo‘llarida turli ko‘rinishda uchraydi. U eshituvchiga tanish bo‘lgan va surnayda ijro etiladigan Navo cholg‘u yo‘llarini eslatadi. SHuning uchun Namudi Navoni turli ashulalar tarkibida har qanday shaklda kelganiga qaramay,ajratib olish qiyin emas”[23].

Navo maqomining birinchi guruh sho‘hbalari qatoridagi turkumlarda ham namudlar keng qo‘llanilgan. Xususan: Orazi Navodan, Husaynii Navoda, Ufari Bayot va h.k. Ushbu namunalarda Oraz, Navo, Bayot, Zebo Pari avji kabi namudlar qo‘llanilgan. Albatta, namudlar asarlarning turli tarkibiyqismlarida uchraydi. Masalan: Orazi Navo sho‘hbasining avj pardalarida namudi Oraz bir necha ko‘rinishlarda ketma-ket uchraydi.

Husaynii Navoda esa namudlar o‘ziga xos ishlatilganligi kuzatiladi. Bu sho‘hbada Zebo Pari avji dunasrda qo‘llanilgan.Ufari Bayot Saraxbori Navoning yakunlovchi sho‘hbasi hisoblanadi va undaalbatta Bayot namudi qo‘llanilgan.

---

[23] I.Rajabov Maqomlar masalasiga doir» T., «Fan», 1963 y. 162-bet

III bob. Navo maqomi tizimida yaratilgan cholg‘u va ashula yo‘llari.

III. § 1. Navo maqomi tahsirida yaratilgan kuylar. Surnay Navosi.

Navo maqomi o‘zbek musiqa merosining shakllanish davrlarida, ayniqsa ijrochilik amaliyoti hamda ijodiyotida juda katta ahamiyat kasb etib kelgan maqomlardan. Navo maqomi xalqimizning sevimli musiqiy namunalardan biridir. Xalq ijodiyoti juda ham keng tarqalgan va o‘zining serqirraligini doimo ko‘rsatib kelgan. Navo maqomining amaliyotdagi turlari ham ko‘p. Budardan: ijrochilik – cholg‘u sozlar, ansamblg’ va h.k. misolida; xonandalikda esa ashula, alla, yalla, terma, doston va h.k. har birining o‘ziga xoslik jihatlari bilanajralib turadilar. Bu jihatlar yaratilgan namunalarning xarakterida, ijrosida, shaklida, cholg‘ularga xosligida, aytim yo‘llarining oddiy va mumtozlik jihatlarining o‘zida mujassam topganligida ko‘rishimiz mumkin.

Navo maqomining xalqchillik jihatlari, yahni keng omma orasida tarqalganligi, uning xalq orasida keng ommalashganligini ko‘rsatib turadi. SHubilan birga Navo maqomiga xarakterli bo‘lgan mavzular, yoki navo maqomi ohanglariga o‘xshatib yaratilgan asarlar juda ham ko‘p. Ular orasida Navo nomi bilan ataladiganlari hamda Navo nomi bilan nomlanmasligi ham mumkin. Lekin, uning ohangi, mavzusi, tovushqatori, yahni ladlari Navo maqomining ladlarida yaratilganligi bilan ajralib turadi. Ustozlarning aytishlariga qaraganda bunday namunalar xalq bastakorlari tomonidan, Farg‘ona-Toshkent cholg‘u va ashula yo‘llarida, Xorazm maqom ijrochiligi yo‘llarida azaldan yaratilib kelingan.

Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llaridagi Navo maqomi asosida yaratilgan asarlarning ichida Surnay cholg‘usiga moslashib yaratilgan asarlar ko‘pligi bilan ajralib turadi. Surnay yo‘llarida yaratilgan ko‘pchilik namunalar, cholg‘u kuylari aynan Navo pardalariga va Navoning ohanglariga mosligini ko‘rsatib turadi. Farg‘ona cholg‘u yo‘llarini yaxshi bilgan ustozlar aytishlaricha Surnay navosi, Dasht Navo, Bayotlar, Ajamlarning zaminida Navo maqomining lad va mavzu asoslari

mujassamlangandir. Eng avvalo ularni navo maqomiga xosligi ehtirof etiladi. Ohang ham, parda ham navoning o‘zinikidir.

Bunga eng yorqin misol “Surnay Navosi” asaridir. Surnay yo‘llari xalq orasida cholg‘u yo‘llari deb ham yuritiladi. Amaliyotda Surnay Navosi quyidagi turkumda ijro etibkelingan. Lekin ijro talqinlari juda ko‘p. Farg‘onayo‘li Toshkent yo‘li, ham aliyotda mohir surnaychilarning ham o‘ztijro yo‘llariga nisbatan bahoberilgan namunalari ham mavjud. Bundan tashqari maqom ijro yo‘llaridaga asarlar bir qator milliy cholg‘ularda hamijro etilib kelingan. Navo namunasi, ayniqsa, g‘ijjakcholg‘usida ustozsozandalar tomonidan mehyoriga yetkazibijro qilinganligi, G‘.Toshmatov, G‘.Hojiqulov kabi ustozlar ijrolaridan bilib olish mumkin. Bundan tashqari Qashqar rubobitalqinida ham o‘ziga xos talqinini topgan. BuniKonservatoriya dotsenti S.Taxalov ijro etgan. Amaliyotda Surnay navosining turkum shaklida ijro etish ko‘proq anhanaga aylangan. Turkumningsurnayyo‘llariga xos asarlarning o‘ziga xosligi asarning erkin talqinining o‘zida namoyon bo‘lib turadi. Keyingi qismlari esa sekin-asta surhatini tezlashishiga qarab o‘zgarib boradi. Ijro amaliyotida ushbu turkum quyidagicha:

NAVO. Surnay maqom yo‘llari.

Savti Navo

CHarxi Navo 1

CHarxi navo 2.

Surnay navosining kuy yo‘li Yu.Rajabiy tomonidan notaga olingan va quyidagi namunasi O‘zbek xalq musiqasida kitobining 2-jildida keltirilgan: “Surnay Navosi”. Misol №
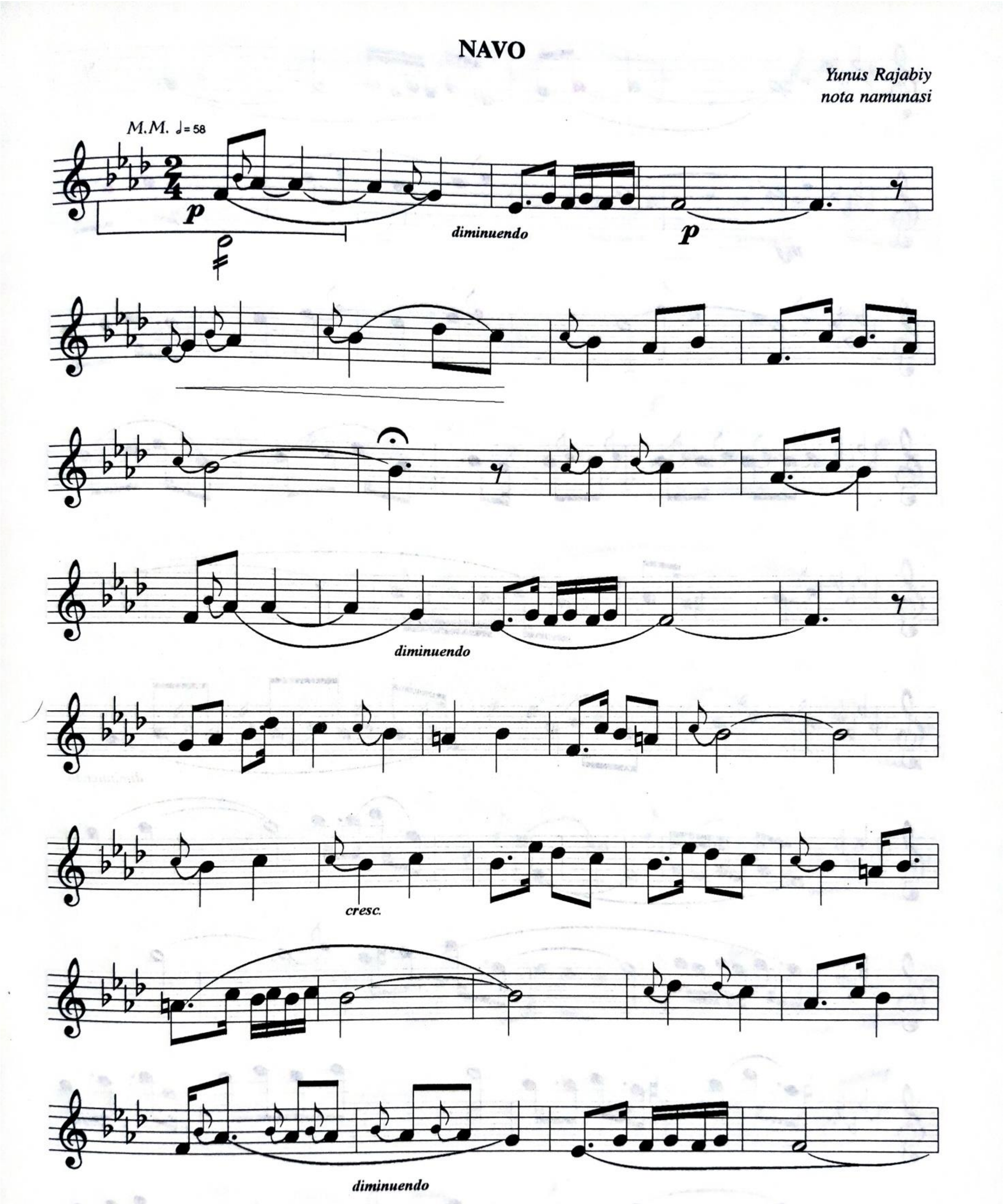
Ijro amaliyotida bu asar juda kengtarqalgan. Farg‘ona vodiysining Andijon surnaychilar maktabi namoyandalarining o‘ziga xos ijro yo‘li bor. Farg‘ona surnaychilar maktabining ularga nisbatan boshqacharoqijro yo‘llari amaliyotda

ommalashgan. Toshkent vohasining surnay ijrochiligi oxirgi yayarim asr davomida juda keng rivojlangan. Lekin eski surnay ijrochilarining o‘zi Toshkent surnay maktabida ko‘pchilikni tashkil etadi. SHuning uchun ularning Surnay navosi musiqasini ijrolarida o‘zlarining ijro yo‘llari bo‘lganligini keksa sozandalar eslashadi.

SHuning uchun bo‘lsakerak Surnay Navosining ijrosi ham shunga yetarli darajada ko‘pligi bilan ajralib turadi. Buningzaminida ijro talqini yotadi. Surnaychilarning ijrolari aksariyat hollarda bir, biriga muqobilligini ko‘rsatadi. Asosan, ham bir surnaychining ijrosi boshqasiga o‘xshamaydigan holda bo‘lishi aniqdir. Surnay Navosining nota namunasi Yu.Rajabiytomonidan notaga olingan. **Savti Navo.** Misol №
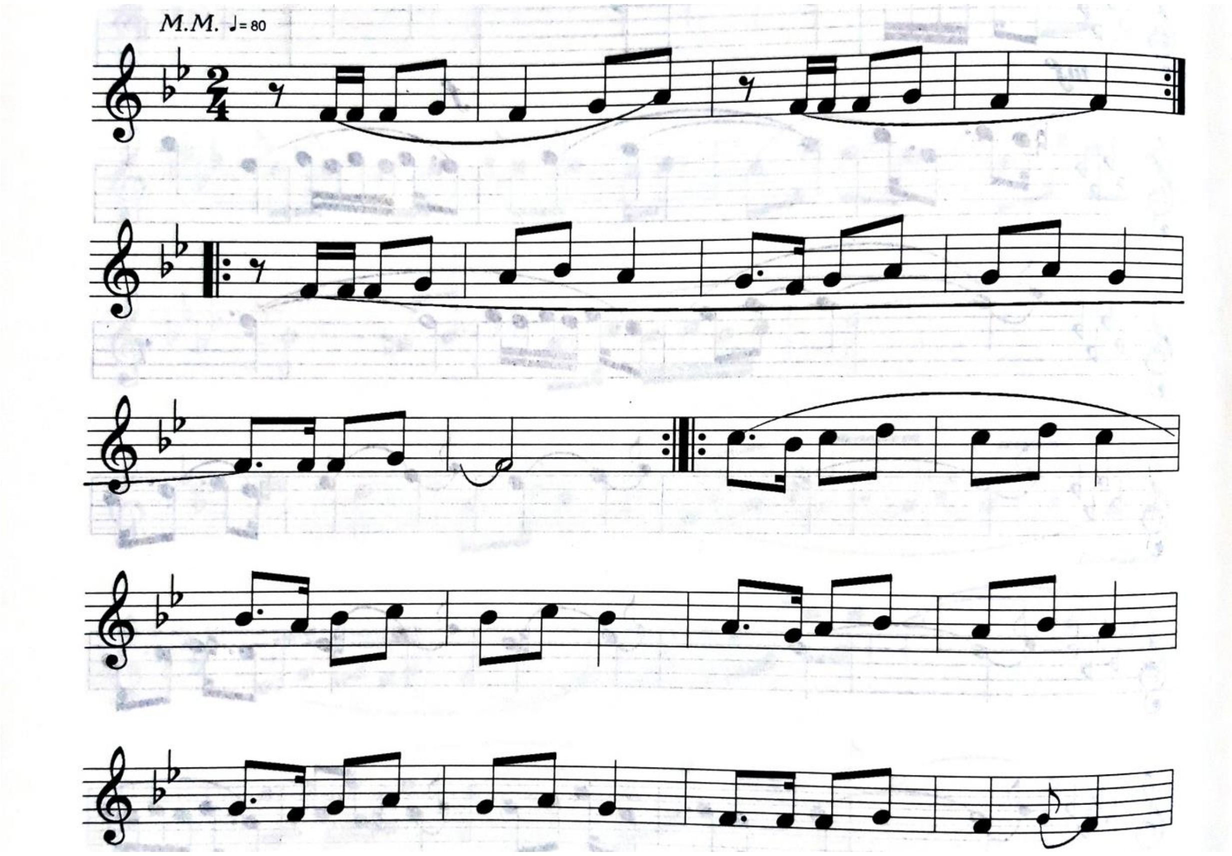
CHarxi Navo 1
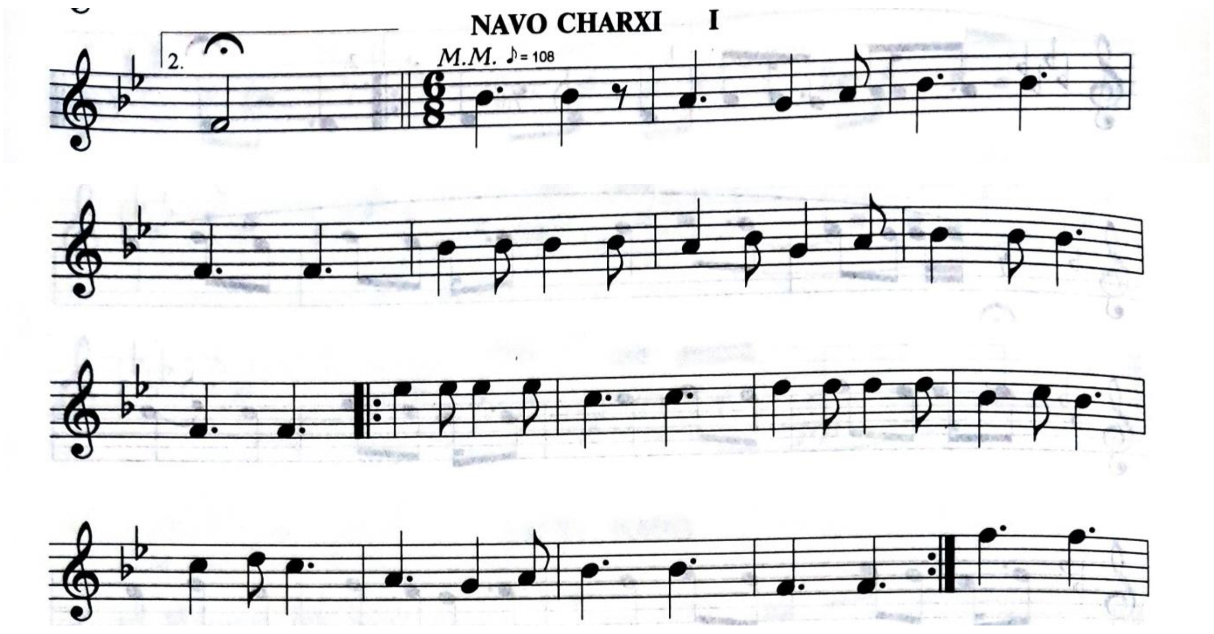
CHarxi Navo 2.
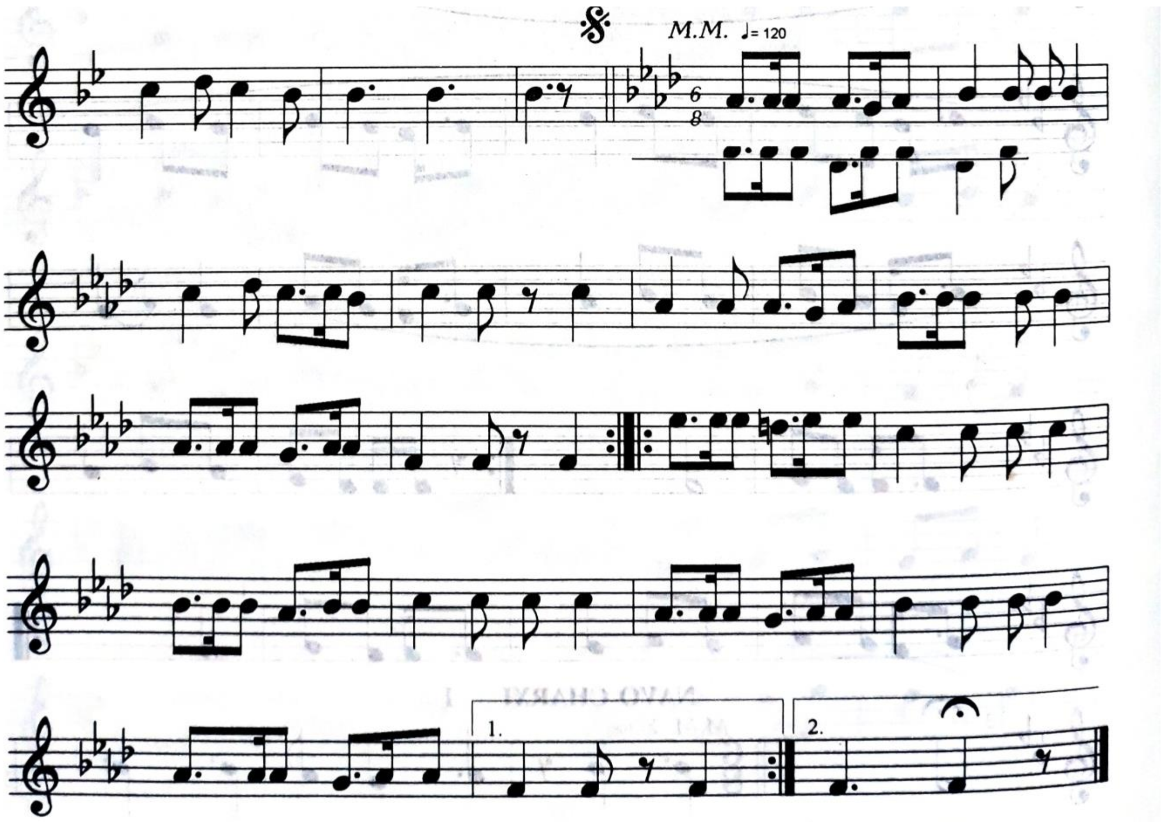
X U L O S A

O‘zbek mumtoz musiqa namunalaridan o‘rin olgan maqom asarlarida darhaqiqat ko‘p varang-barangdir. Uning negizidagi SHashmaqom o‘zining ulkanligibilan SHarq mamlakatlari maqomot tizimida alohida o‘ringa egadir. SHashmaqomning alohidalik jihatlari ularning shakliga mukammalligida, murakkabligida vaichki tarkibiytizimining turli qonuniyatlarga asoslarganligida namoyon bo‘ladi. Buni biz O‘zbekistonning o‘zida yuzaga kelgan o‘zbek maqomotning o‘zida ko‘rib turibmiz. Zamonaviy kitoblarda yozilishicha va olibborilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda o‘ziga xos maqomot tizimi shakllangan. Buni ilk bor Musiqashunos olim Otanazar Matyoqubov o‘zining “Maqomot”[24] kitobida bayon etadi va ushbu maqomot tizimi xususida fikrlar keltiradi.

O‘zbek maqomot tizimiga asosan quyidagi maqom navlari kiradi:

- Buxoro SHashmaqomi – Olti maqomdan iborat bo‘lib, Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq maqomlarini o‘zida jamlagan;

- Xorazm maqomlari –Olti yarim maqomdan iborat. Uning tarkibidagi maqomlar: - Rost, Buzruk, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq va Panjgoh.

- Farg‘ona-Tlshkent maqom yo‘llariga mansub asarlar 4 ta. Ularga quyidagilar kiradi: - Bayot I-V, CHorgoh I-VII, Dugoh Husayni I-V va SHahnozi Gulyor.

Navo maqom SHashmaqom tarkibidagi maqomlardan biri bo‘lib uning asosida boshqa maqomlarda ham o‘ziga xos ko‘rinishlari shakllangan. Bu esa Navo maqomining SHashmaqom tarkibidan o‘rin olgan va o‘ziga xosligi bilan ajralib turadigan namuna sifatida qaydetish mumkin. Navo maqomning ohang mavzusi, kengko‘lamlik xususiyati, tabiiy badihaviy jihatlari sadolanishdagi go‘zal o‘yg‘unlikda o‘zini namoyon etadi.

Ishimizning oldiga qo‘yilgan asosiy maqsad ham o‘zbek maqomot tizimi tarkibidan o‘rin olgan va bir xil nomlar bilan yuritilib kelinadigan maqomlarni bayon

[24] O. Matyoqubov, “Maqomot”, Toshkent “Musiqa”, 2004 y.

etish edi. Bu borada biz “Navo” maqomi misolida ko‘rib chiqishga harakat qildik. Xususan, Navo maqomining birinchi guruh sho‘hbalarida uchraydigan namudlar tizimini tahlil qilishga urindik.

Navo maqomining o‘zbek mumtoz musiqa merosida yuzaga kelgan va o‘zbek maqomotitarkibidagi namunalarni o‘rganib chiqdik. Xususan, Buxoro SHashmaqomi, Xorazm maqomlari va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari tarkiblarida yuzaga kelgan Navo maqomiga tegishli bo‘lgan namunalar xususida kitoblardakeltirilgan mahlumotlarga asoslangan holda mahlumotlar to‘plashga harakat qildik.

Ayni paytda, ijro amaliyotida, anhanaviy ijrochilik yo‘nalishi bo‘yicha mutaxassislik fanlarida talabalar tomonidan o‘zlashtirilayotgan SHashmaqom tarkibidagi Navo maqomi bilan bog‘liq bo‘lgan ayrim mahlumotlar keltirildi. SHashmaqom tarkibidan o‘rin olgan Navo maqomi tarkibiy jihatdan o‘rganib chiqildi. Ijrochilik amaliyotida ustozlar anhanalariga xos holda Navo maqomi tahsirida yaratilgan cholg‘u va ashula yo‘llarini o‘rganib keltirishga harakat qildik.

FOYDALANILGAN ADABIYoTLAR ROʻYXATI

1. Karimov. I. A. “Oʻzbekiston XXI asr boʻsagʻasida”, Toshkent - 1997.
2. Karimov. I. A. “Yuksak mahnaviyat – yengilmas kuch”, Toshkent - 2008.
3. “Oʻzbek xalq musiqasi”, (SHashmaqom –V jild), Yozib oluvchi Yunus Rajabiy. I-V tomlar. Toshkent – 1956 – 1959 yy.
4. “SHashmaqom”. Yozib oluvchi Yunus Rajabiy. 1-6 jildlar, Toshkent - 1966-1972 yy.
5. Xorazm maqomlar 1-3 tomlar. M.Yusupov notaga olgan. T., 1983 y.
6. Komil Xorazmiy.Xorazm musiqa tarixchasi kitobi.
7. A.Fitrat. Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi. T.,1993 y.
8. Ishoq Rajabov. «Maqomlar masalasiga doir», Toshkent - 1963.
9. Yunus Rajabiy. «Musiqa merosimizga bir nazar», Toshkent - 1978.
10. Ishoq Rajabov. “Maqom asoslari”, Oʻrta va oliy oʻquv yurtlari uchun metodik qoʻllanma. Toshkent - 2014.
11. Ishoq Rajabov. «Maqomlar», Toshkent - 2006.
12. Abdullaev R.S. “Oʻzbek mumtoz musiqasi”, T., “Yangi nashr” 2008 y.
13. Otanazar Matyoqubov. Ogʻzaki anhanadagi professional musiqaasoslariga kirish, T., 1983 y.
14. Otanazar Matyoqubov. «Maqomot», Toshkent - 2004.
15. Оқилхон Иброҳимов. «Фергано-Ташкенские макомы», Тошкент-2006.
16. Begmatov S. «Surnay maqom yoʻllari». T., 12007 y.
17. Oʻzbekiston Milliy entsiklopediyasi, Davlat ilmiy nashriyoti, T., 2004 y. 5 jild.
18. Boʻrieva K. Anhanaviy xonandalik, T., 200
19. Gʻanieva I. «SHarq xalqlari musiqa tarixi». T., 2009 y.

Nota misollari:

1. Surnay navosi; (O‘zb.xalq.musiqasi kitobidan)
2. Dasht navo (Dashtnovod. Buham O‘XM kitobidan)
3. Maqomotdan – Navo maqomini sxemasi (fotosi)

ILOVALAR

Navo Sarahbori
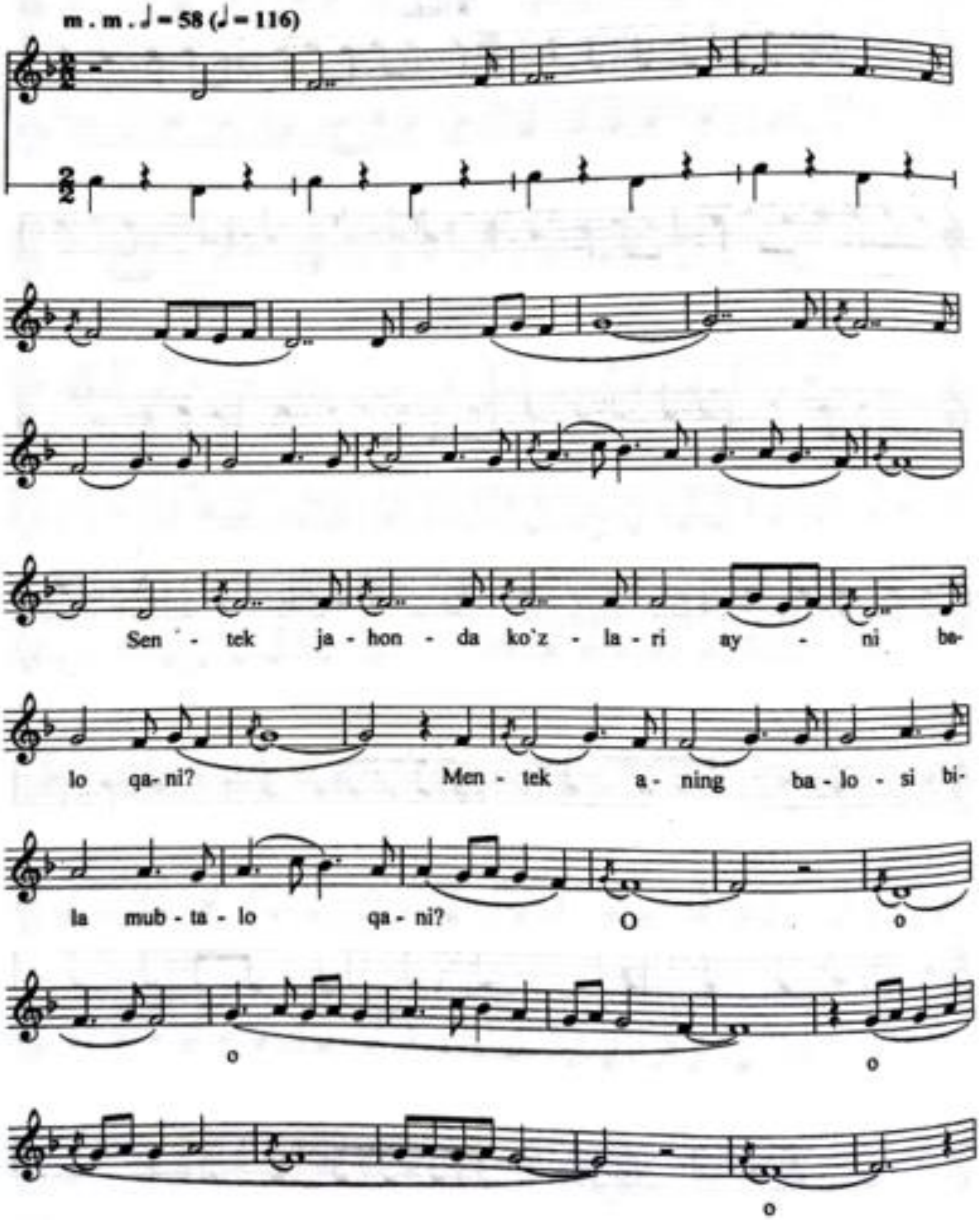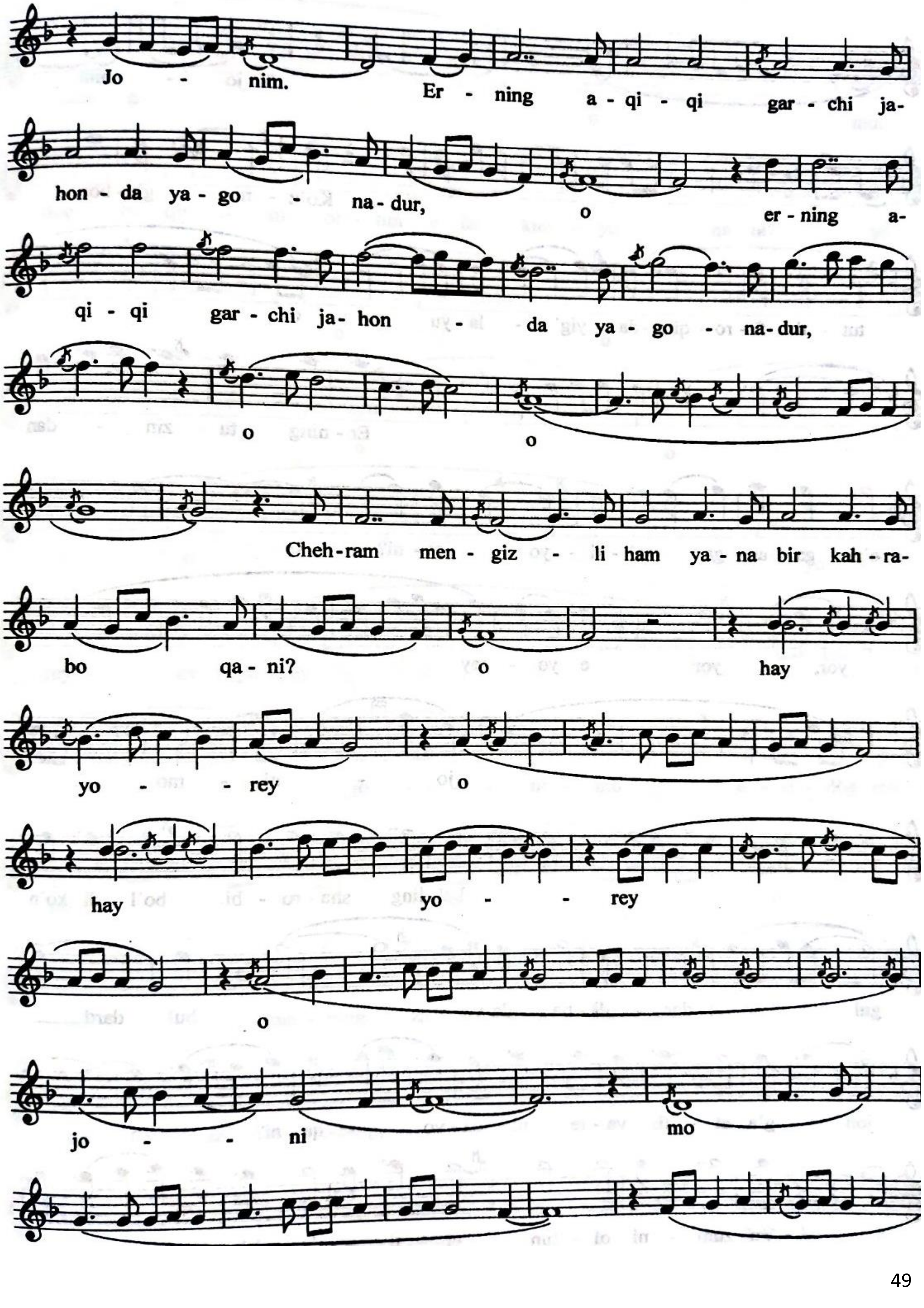
Jo - nim. Er - ning a - qi - qi gar - chi ja-
hon - da ya - go - na - dur, o er - ning a-
qi - qi gar - chi ja - hon - da ya - go - na - dur,
o o
Cheh - ram men - giz - li ham ya - na bir kah - ra-
bo qa - ni? o hay
yo - - rey o
hay yo - - rey
o
jo - - ni mo
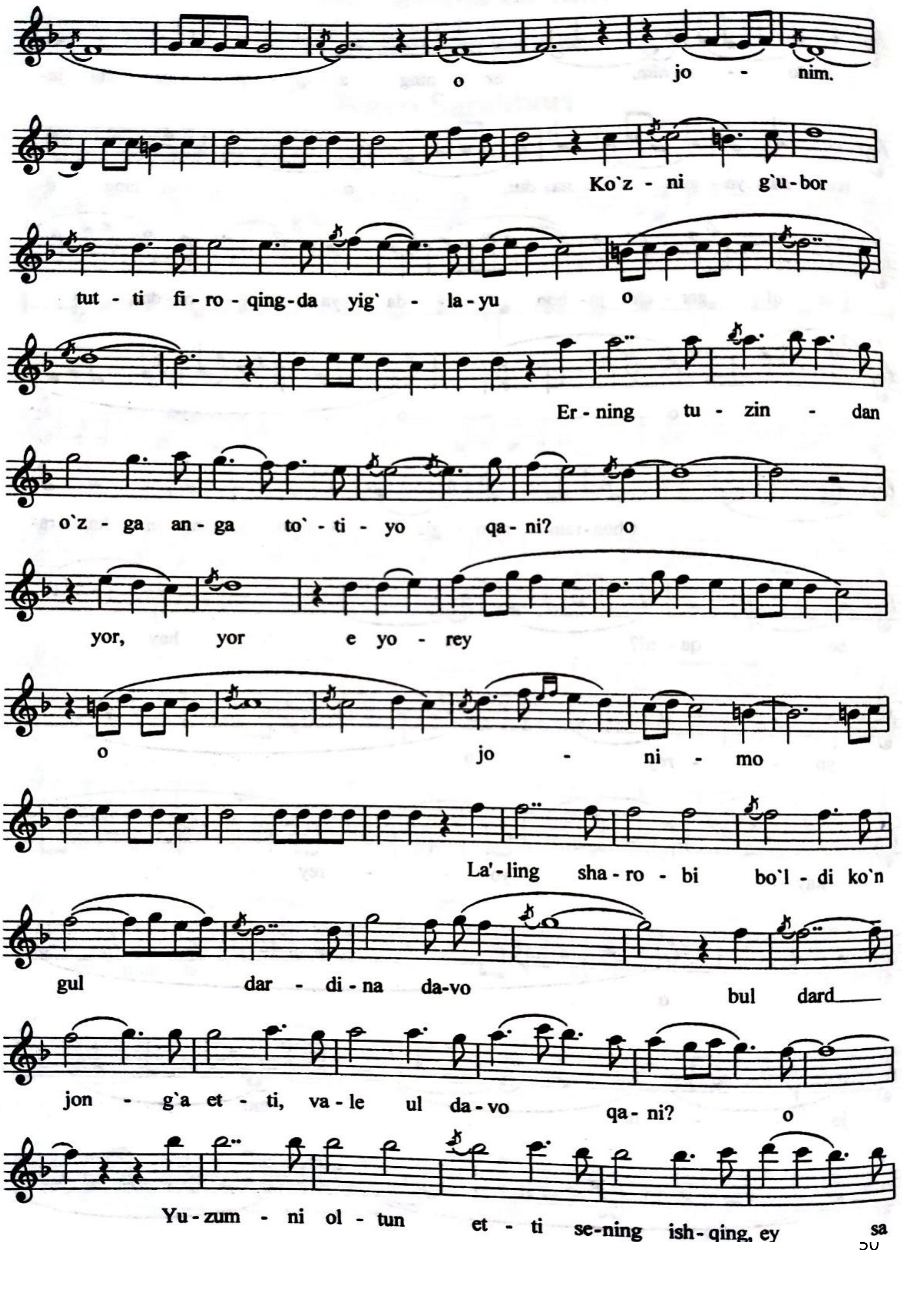
o jo - nim.
Ko`z - ni g`u-bor
tut - ti fi - ro - qing - da yig` - la - yu o
Er - ning tu - zin - dan
o`z - ga an - ga to` - ti - yo qa - ni? o
yor, yor e yo - rey
o jo - ni - mo
La'-ling sha - ro - bi bo`l - di ko`n
gul dar - di - na da-vo bul dard
jon - g`a et - ti, va - le ul da - vo qa - ni? o
Yu - zum - ni ol - tun et - ti se-ning ish - qing, ey sa
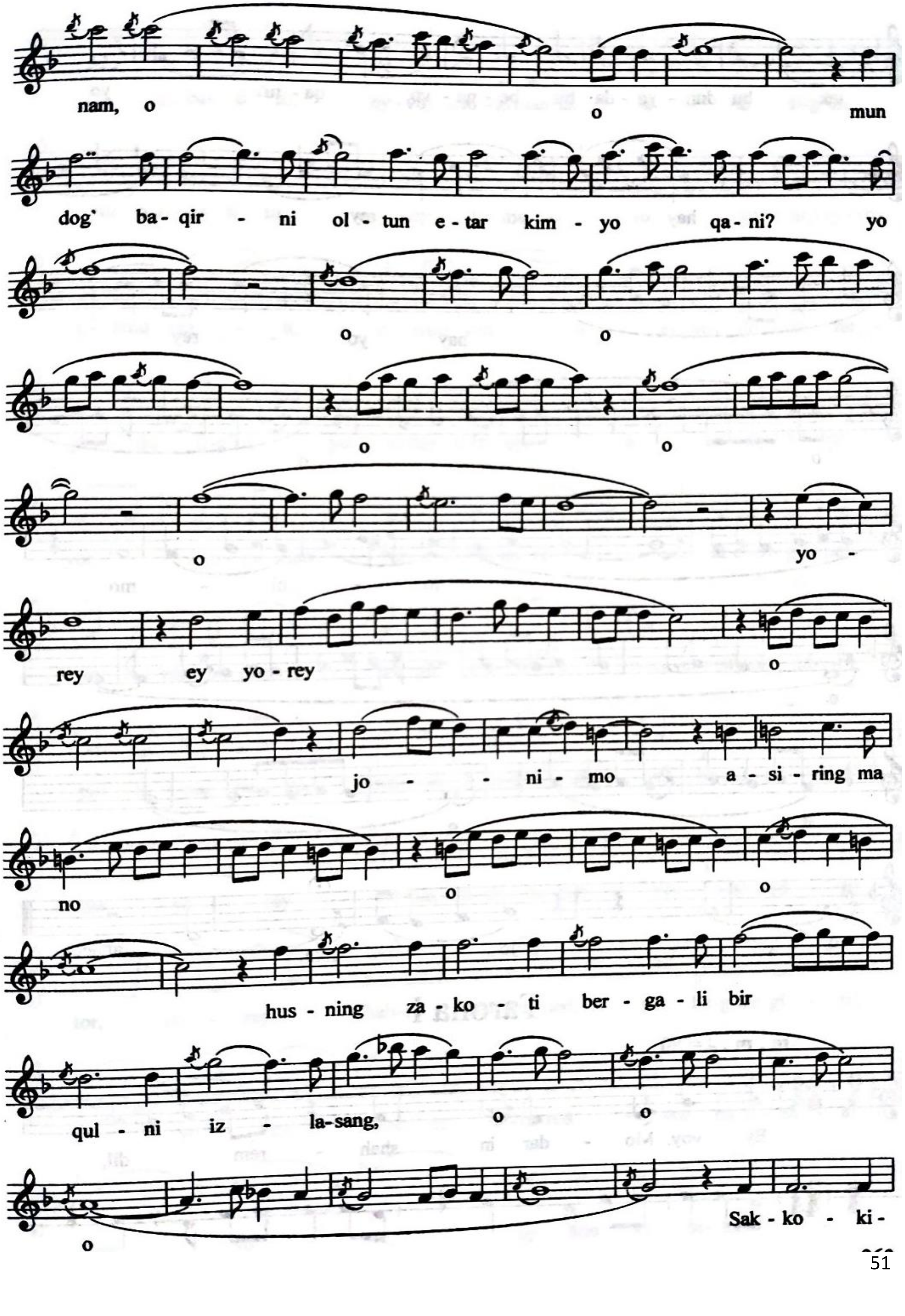
nam, o o mun
dog' ba - qir - ni ol - tun e - tar kim - yo qa - ni? yo
o o
o o
o yo -
rey ey yo - rey o
jo - - ni - mo a - si - ring ma
no o o
hus - ning za - ko - ti ber - ga - li bir
qul - ni iz - la-sang, o o
Sak - ko - ki -
o
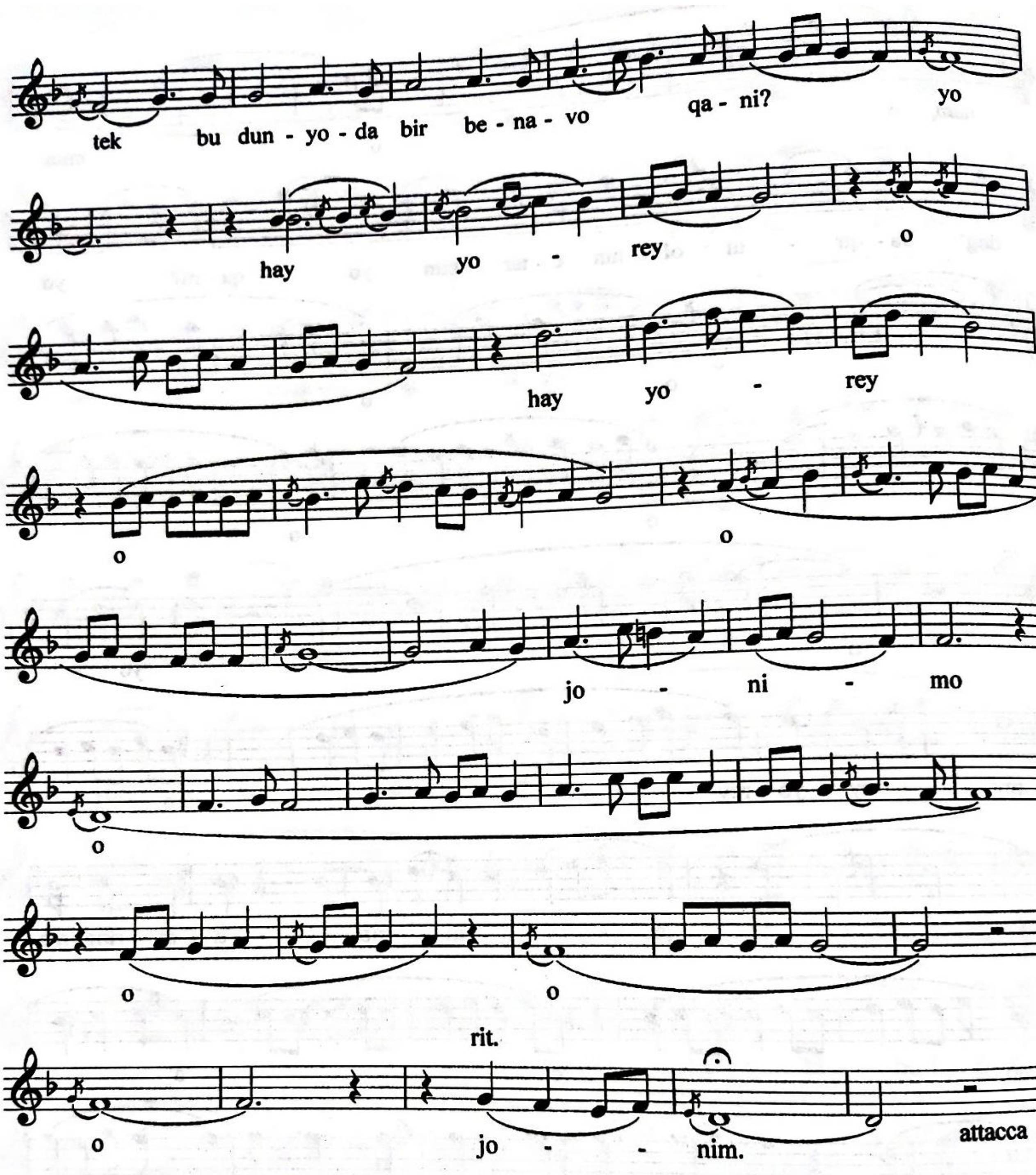
Tarona I

m . m . ♩ = 80

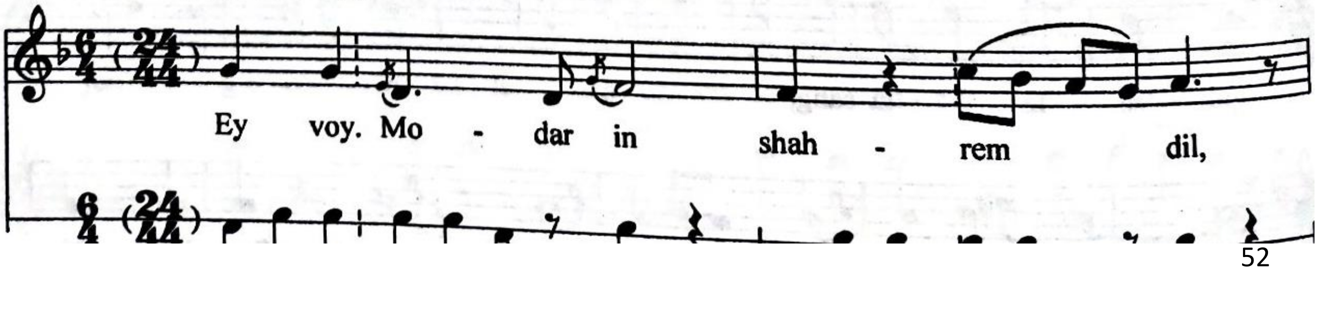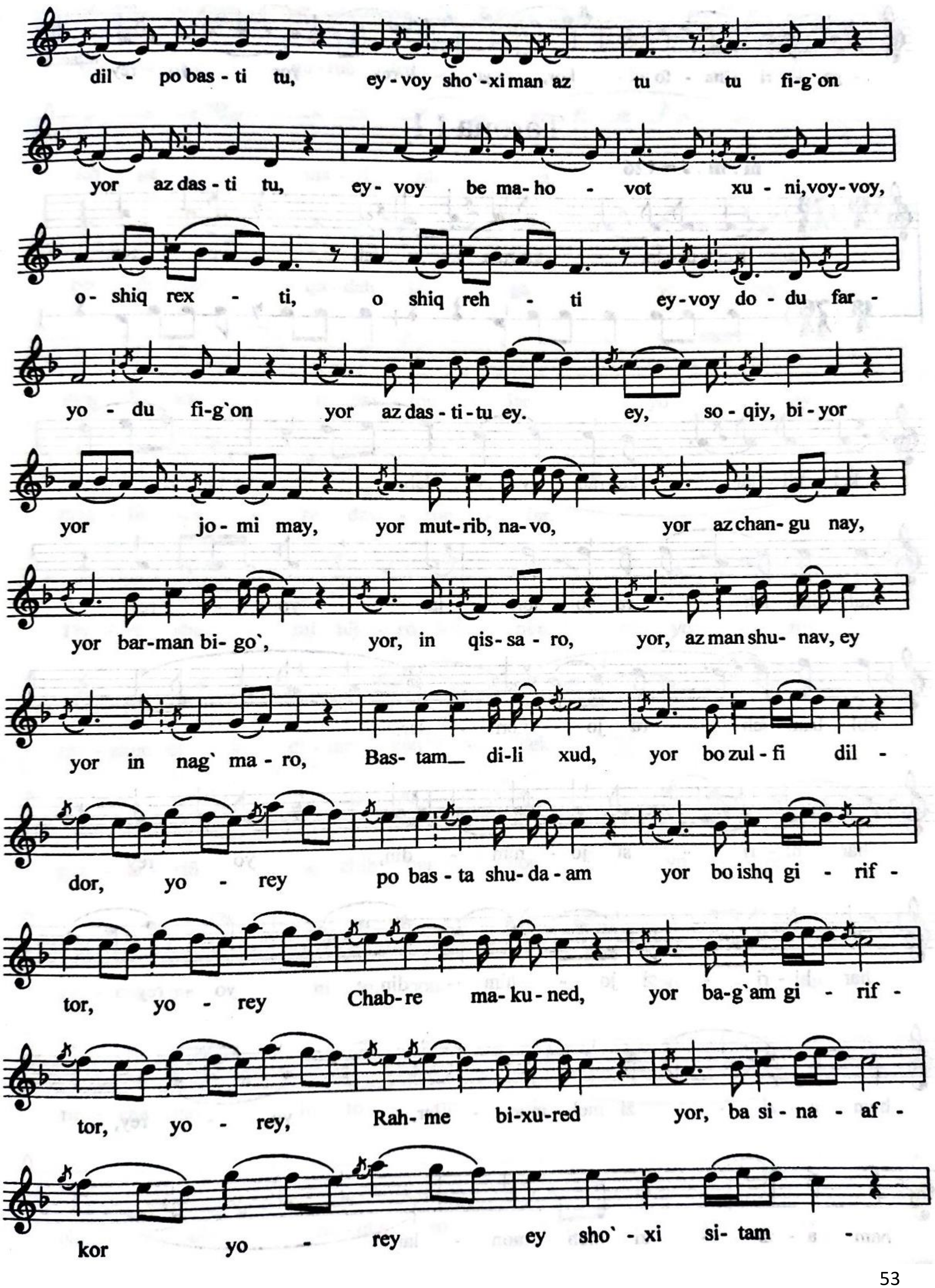

dil - po bas - ti tu, ey - voy sho`- xi man az tu - tu fi-g`on
yor az das - ti tu, ey - voy be ma - ho - vot xu - ni, voy - voy,
o - shiq rex - ti, o shiq reh - ti ey - voy do - du far -
yo - du fi-g`on yor az das - ti - tu ey. ey, so - qiy, bi - yor
yor jo - mi may, yor mut - rib, na - vo, yor az chan - gu nay,
yor bar - man bi - go`, yor, in qis - sa - ro, yor, az man shu - nav, ey
yor in nag` ma - ro, Bas - tam di - li xud, yor bo zul - fi dil -
dor, yo - rey po bas - ta shu - da - am yor bo ishq gi - rif -
tor, yo - rey Chab - re ma - ku - ned, yor ba - g`am gi - rif -
tor, yo - rey, Rah - me bi - xu - red yor, ba si - na - af -
kor yo - rey ey sho` - xi si - tam -

-ga - ri Cha - fo - kor, yo - rey yor yo - rey
attacca

Tarona I I
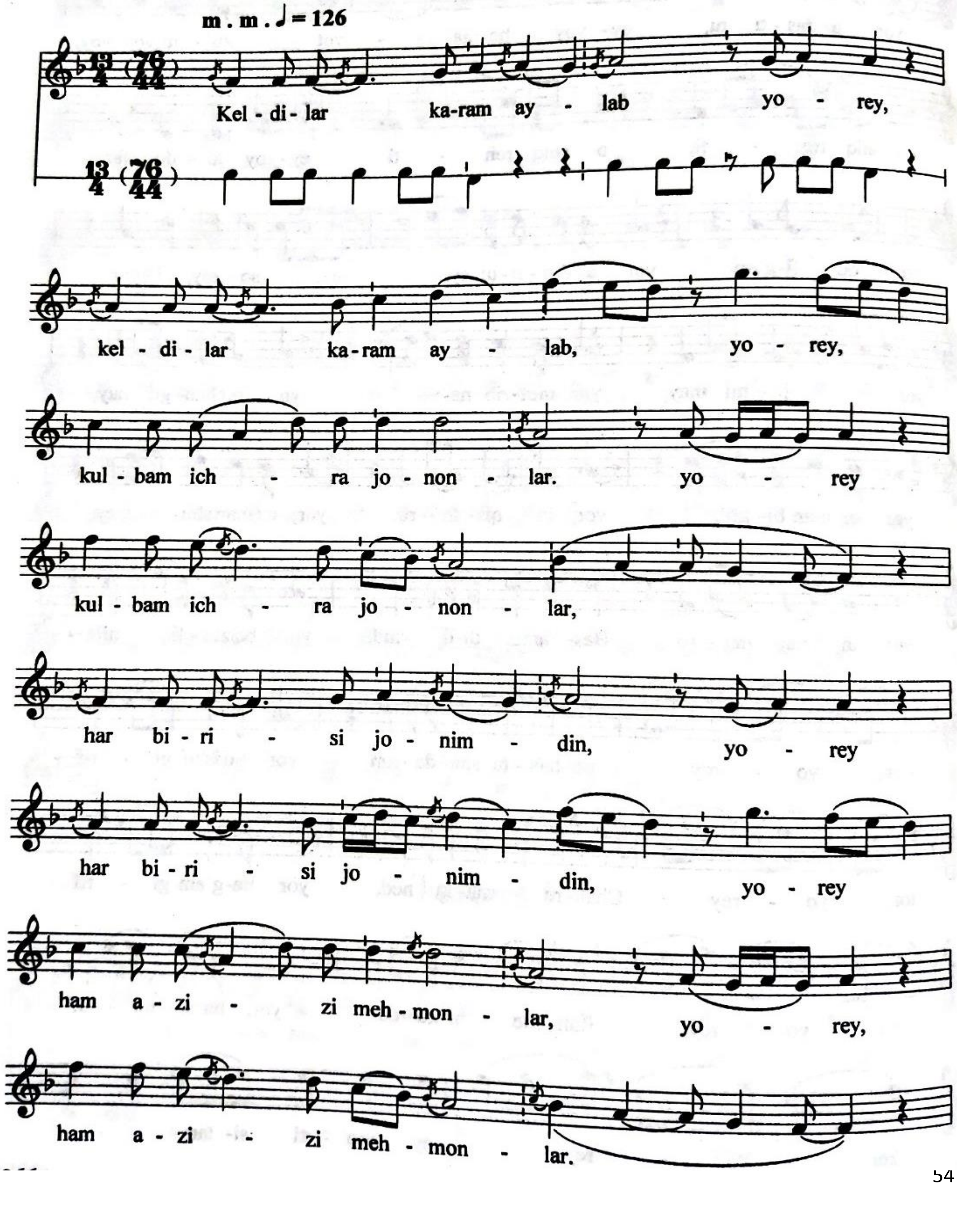
m . m . ♩ = 126
Kel - di - lar ka-ram ay - lab yo - rey,
kel - di - lar ka-ram ay - lab, yo - rey,
kul - bam ich - ra jo - non - lar. yo - rey
kul - bam ich - ra jo - non - lar,
har bi - ri - si jo - nim - din, yo - rey
har bi - ri - si jo - nim - din, yo - rey
ham a - zi - zi meh - mon - lar, yo - rey,
ham a - zi - zi meh - mon - lar.
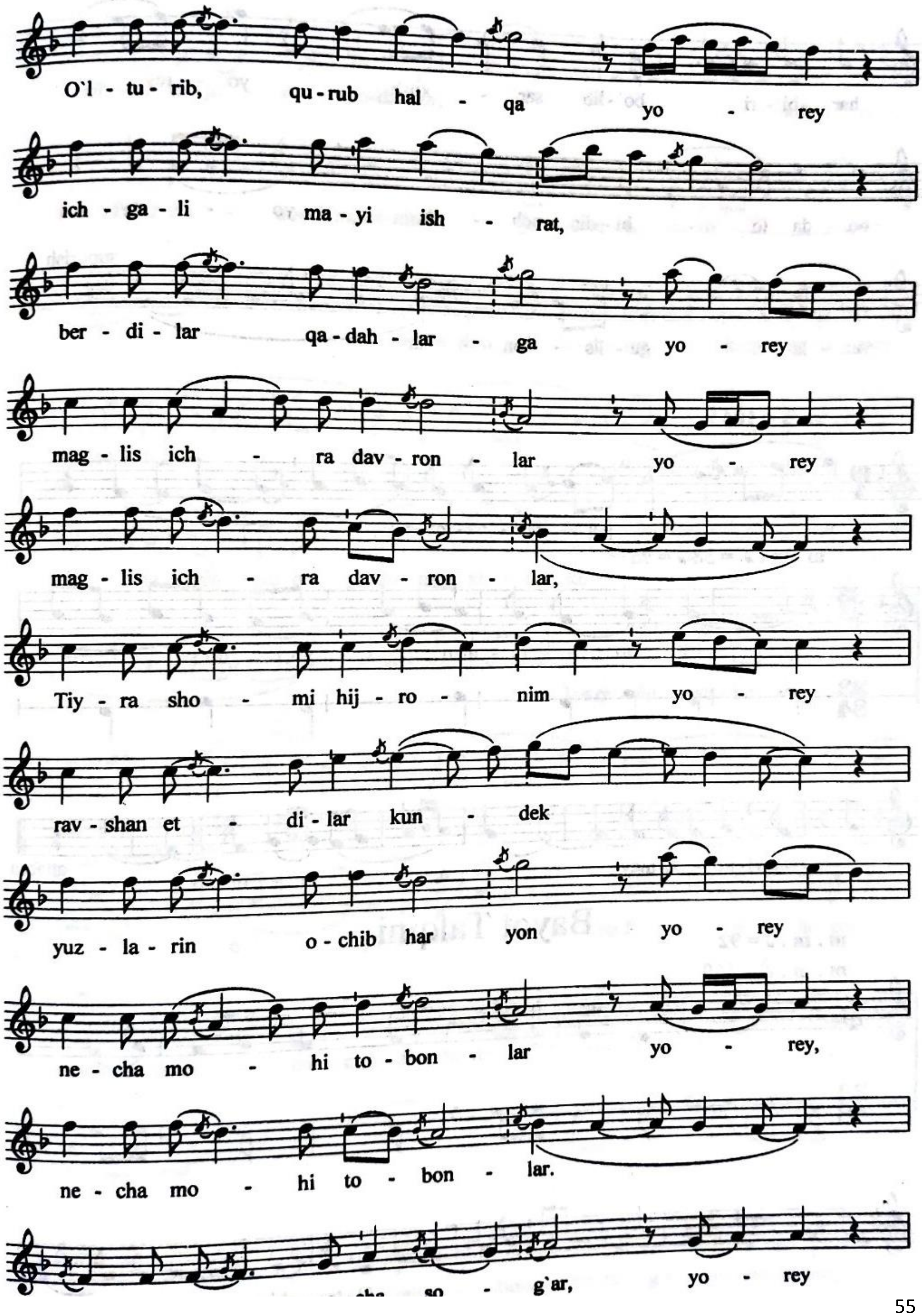
O`l - tu - rib, qu - rub hal - qa yo - rey
ich - ga - li ma - yi ish - rat,
ber - di - lar qa - dah - lar - ga yo - rey
mag - lis ich - ra dav - ron - lar yo - rey
mag - lis ich - ra dav - ron - lar,
Tiy - ra sho - mi hij - ro - nim yo - rey
rav - shan et - di - lar kun - dek
yuz - la - rin o - chib har yon yo - rey
ne - cha mo - hi to - bon - lar yo - rey,
ne - cha mo - hi to - bon - lar.
g`ar, yo - rey
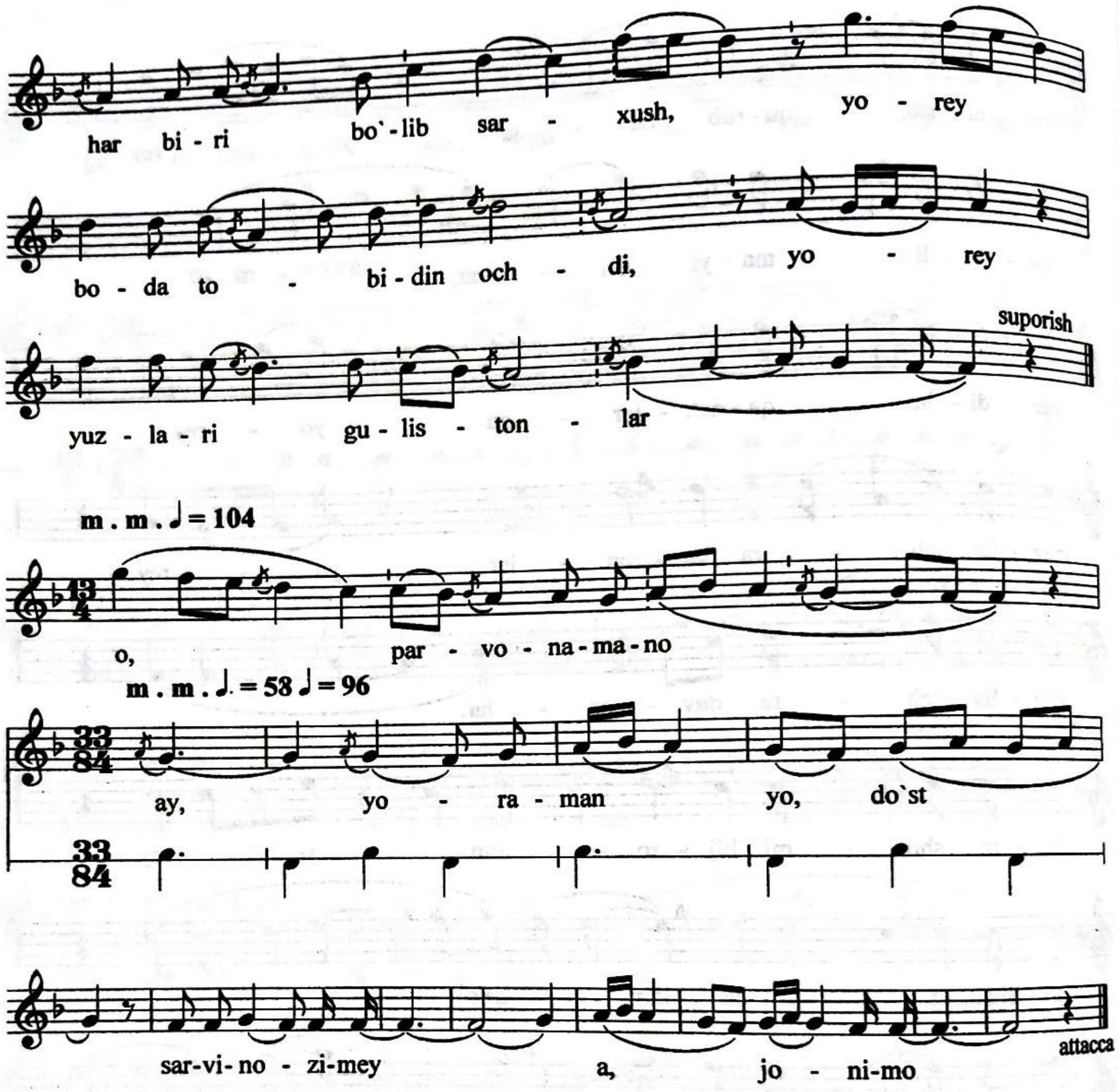
Bayot Talqini

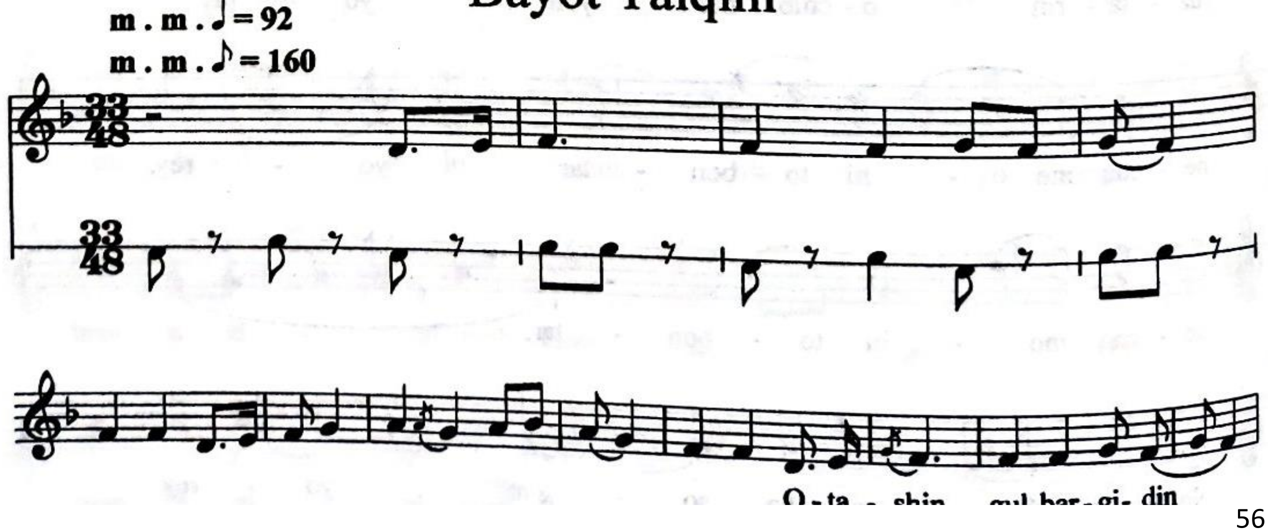

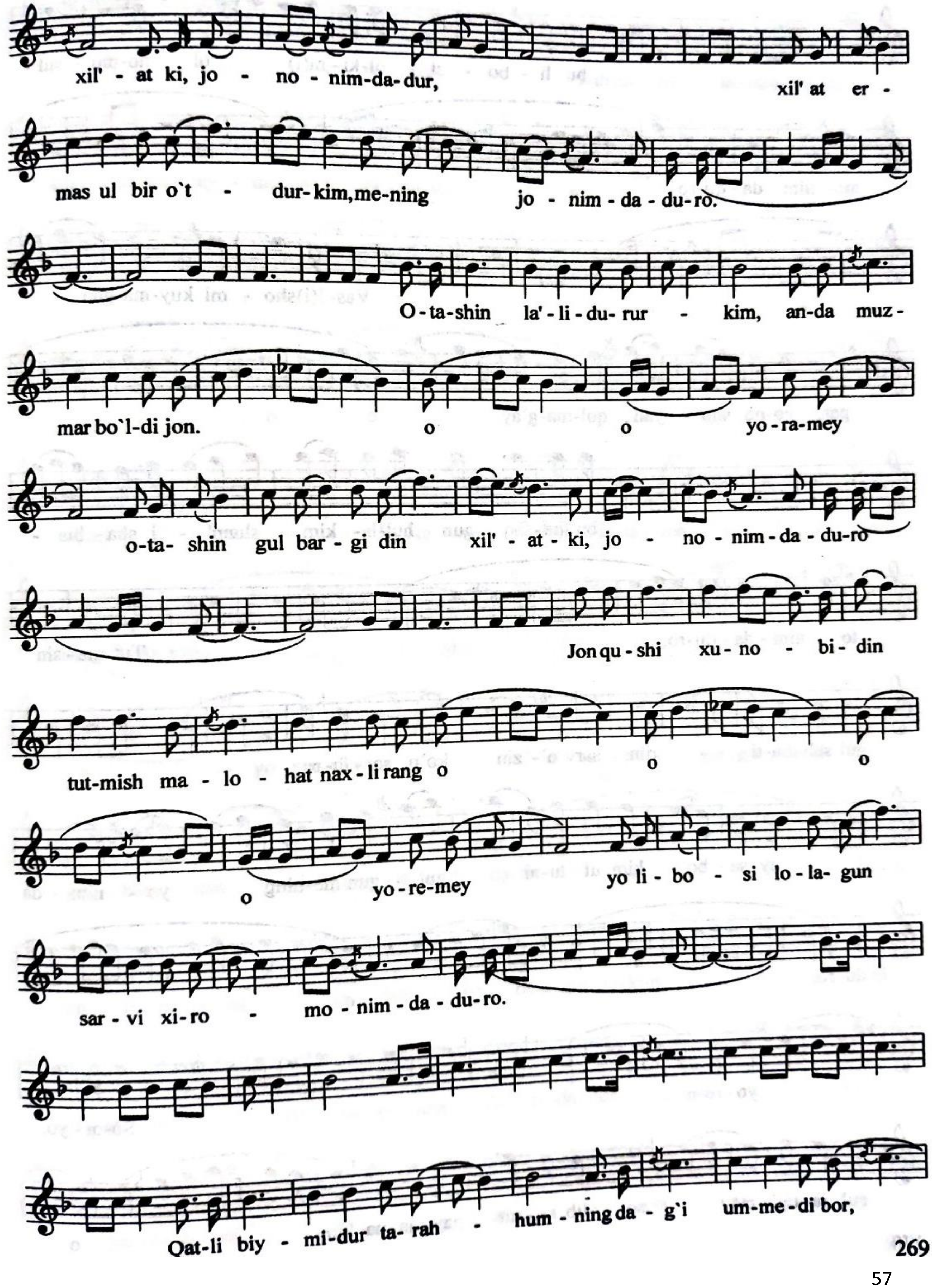
xil' - at ki, jo - no - nim-da-dur, xil' at er -
mas ul bir o`t - dur-kim,me-ning jo - nim - da - du-ro.
O-ta-shin la'-li-du-rur - kim, an-da muz-
mar bo`l-di jon. o o yo-ra-mey
o-ta- shin gul bar - gi din xil' - at - ki, jo - no - nim - da - du-ro
Jon qu - shi xu - no - bi - din
tut-mish ma - lo - hat nax - li rang o o o
o yo-re-mey yo li - bo - si lo - la - gun
sar - vi xi-ro - mo - nim - da - du-ro.
Oat-li biy - mi-dur ta-rah - hum - ning da - g`i um-me - di bor,
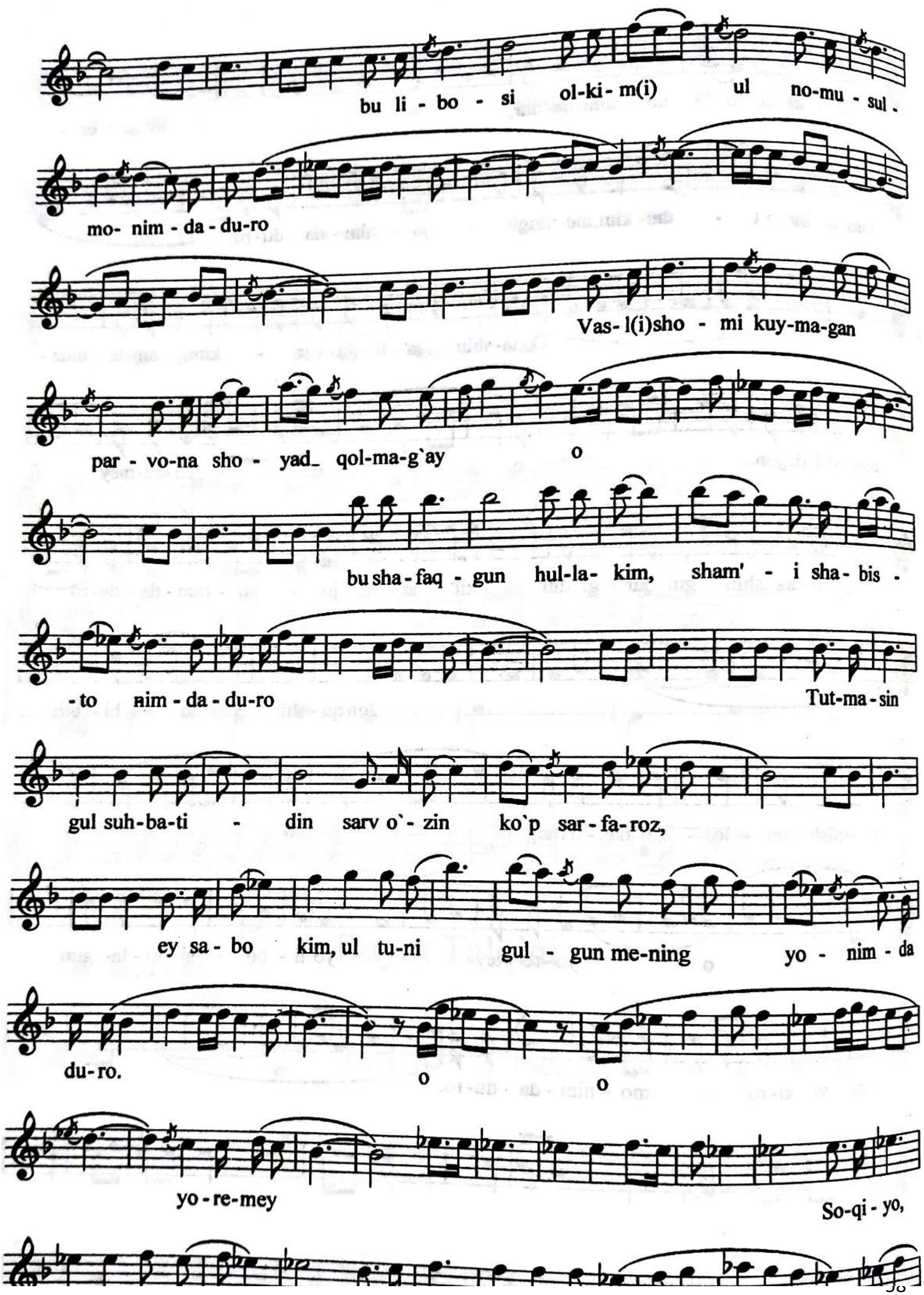
bu li - bo - si ol-ki - m(i) ul no-mu - sul -
mo- nim - da - du-ro
Vas - l(i)sho - mi kuy-ma-gan
par - vo-na sho - yad_ qol-ma-g`ay o
bu sha - faq - gun hul - la - kim, sham' - i sha - bis -
- to nim - da - du-ro Tut-ma - sin
gul suh-ba-ti - din sarv o`-zin ko`p sar-fa-roz,
ey sa - bo kim, ul tu-ni gul - gun me-ning yo - nim - da
du-ro. o o
yo - re-mey So-qi - yo,

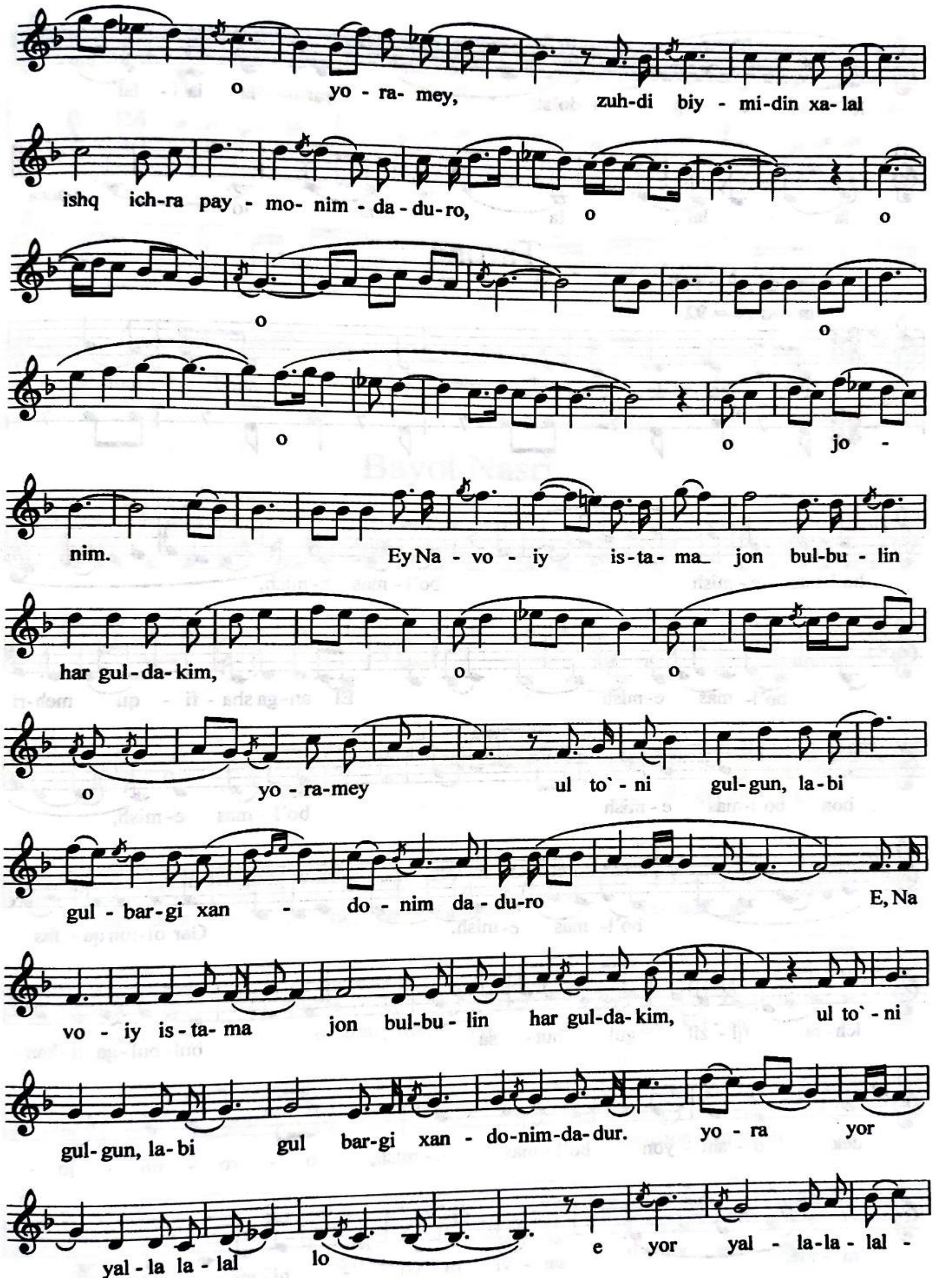
o yo - ra- mey, zuh-di biy - mi-din xa- lal
ishq ich-ra pay - mo- nim - da - du- ro, o o
o o
o o jo -
nim. Ey Na - vo - iy is - ta - ma jon bul - bu - lin
har gul - da - kim, o o
o yo - ra - mey ul to`- ni gul - gun, la - bi
gul - bar - gi xan - do - nim da - du - ro E, Na
vo - iy is - ta - ma jon bul - bu - lin har gul - da - kim, ul to`- ni
gul - gun, la - bi gul bar - gi xan - do - nim - da - dur. yo - ra yor
yal - la la - lal lo e yor yal - la - la - lal -
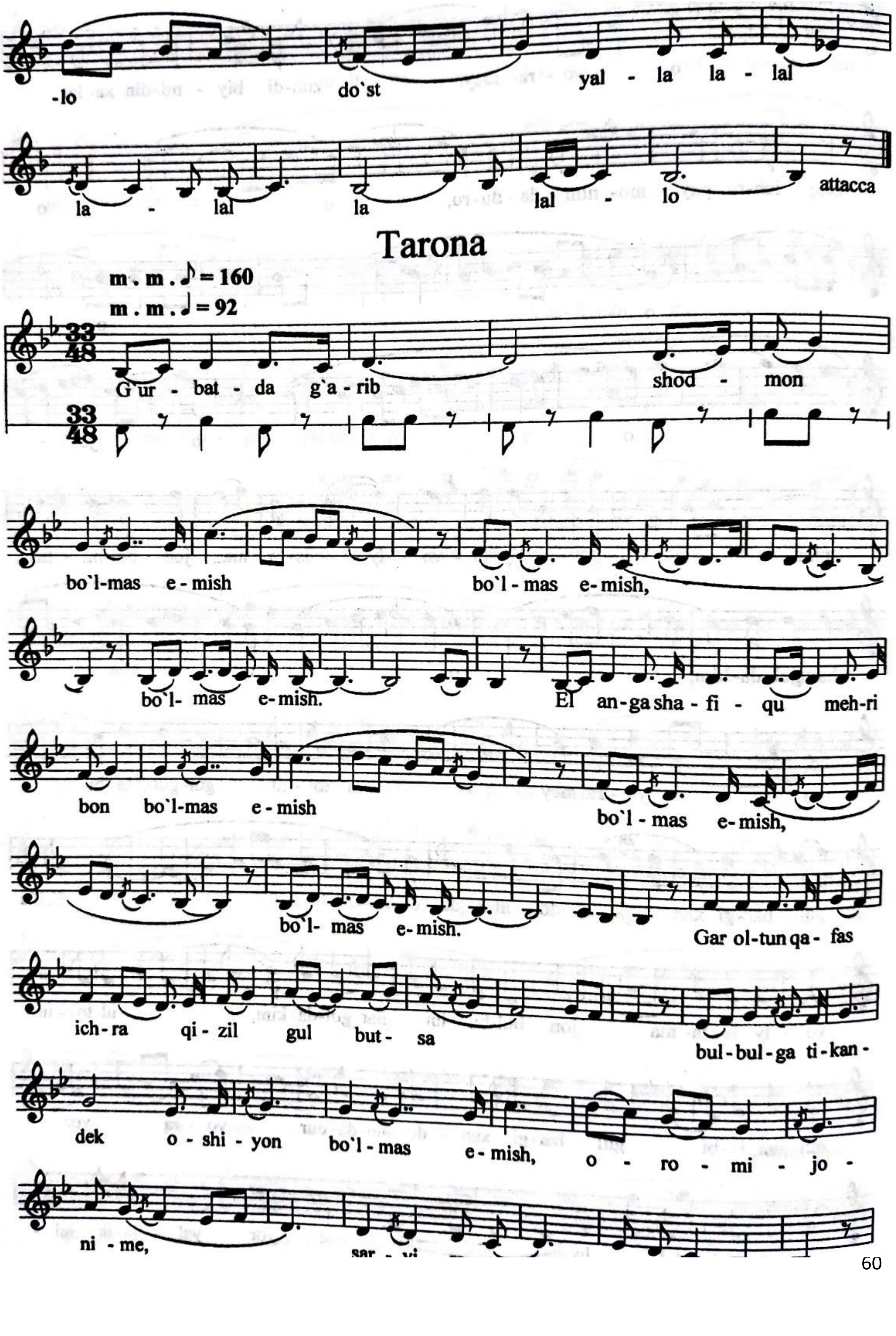
-lo do`st yal - la la - lal
la - lal la lal - lo attacca
Tarona
m . m . ♪ = 160
m . m . ♩ = 92
33
48
G`ur - bat - da g`a - rib shod - mon
bo`l-mas - e - mish bo`l - mas e - mish,
bo`l- mas e - mish. El an - ga sha - fi - qu meh-ri
bon bo`l-mas e - mish bo`l - mas e - mish,
bo`l- mas e - mish. Gar ol-tun qa - fas
ich-ra qi - zil gul but - sa bul - bul - ga ti - kan -
dek o - shi - yon bo`l - mas e - mish, o - ro - mi - jo -
ni - me, sar - vi
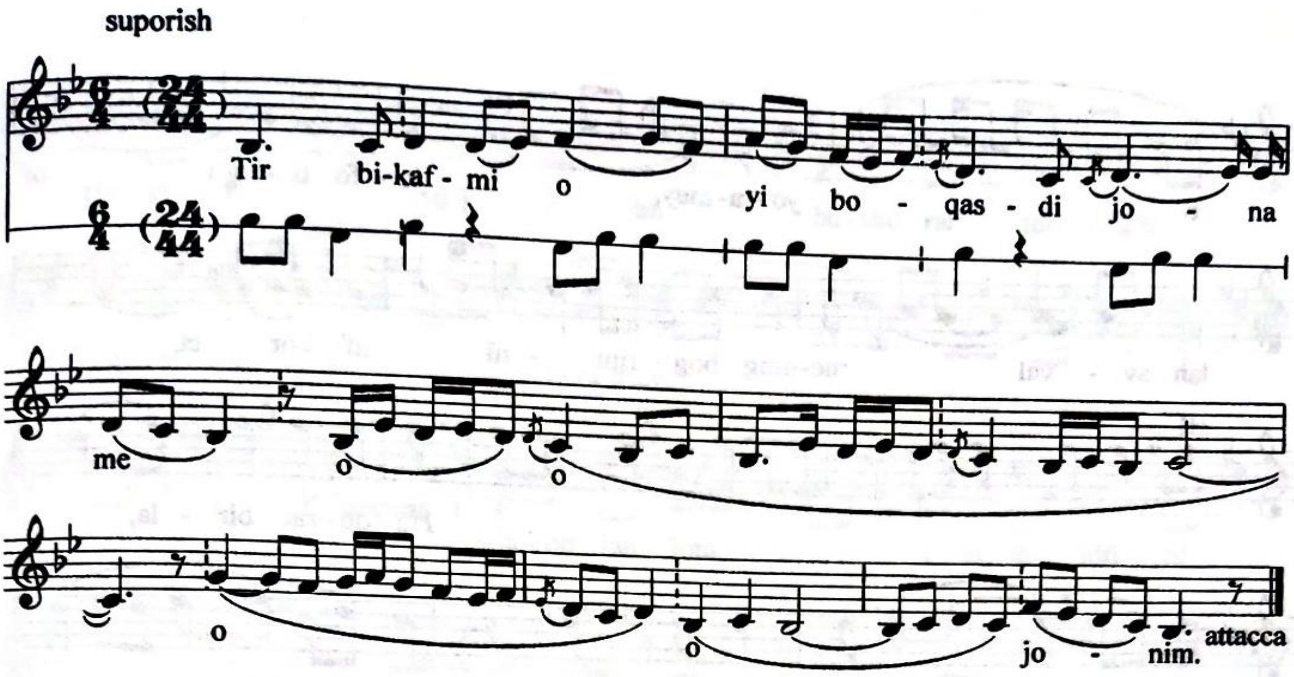
suporish
Tir bi-kaf - mi o yi bo - qas - di jo - na
me o o
o o jo - nim. attacca

Bayot Nasri

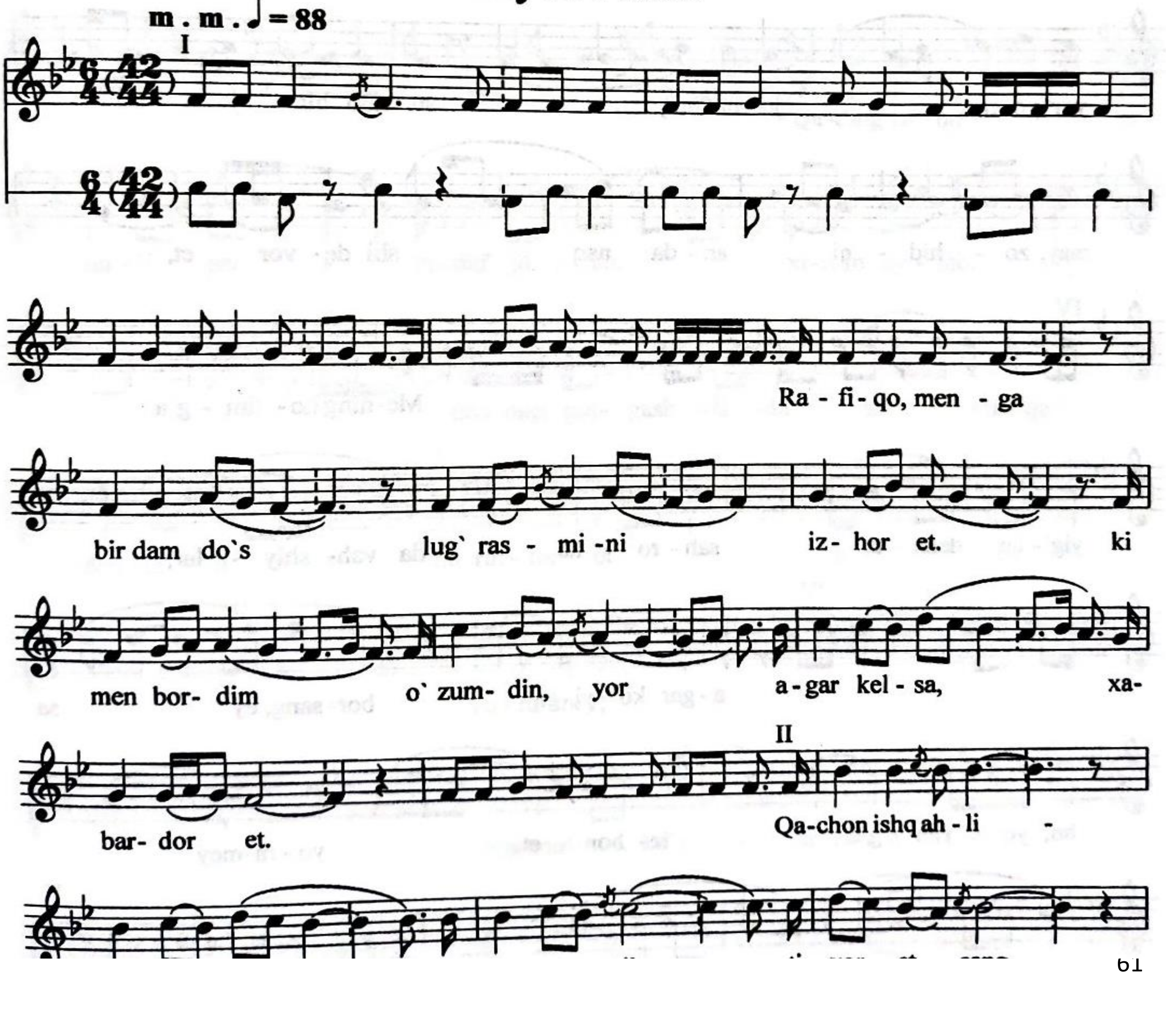
m . m . ♩ = 88
I
Ra - fi - qo, men - ga
bir dam do`s lug` ras - mi - ni iz- hor et. ki
men bor- dim o` zum- din, yor a - gar kel - sa, xa-
II
bar- dor et. Qa-chon ishq ah - li -
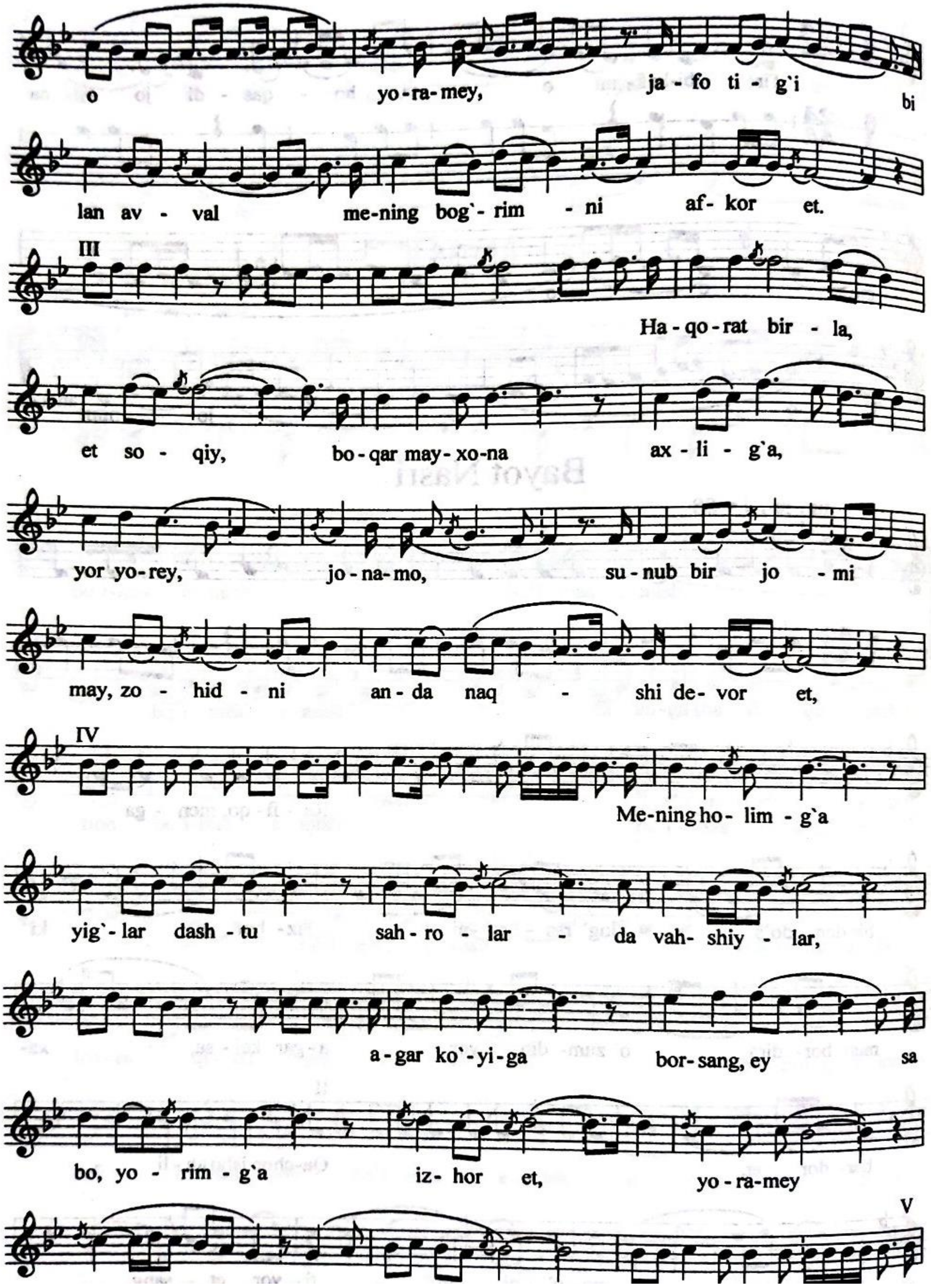
o yo-ra-mey, ja-fo ti-g`i bi
lan av-val me-ning bog`-rim-ni af-kor et.
III
Ha-qo-rat bir-la,
et so-qiy, bo-qar may-xo-na ax-li-g`a,
yor yo-rey, jo-na-mo, su-nub bir jo-mi
may, zo-hid-ni an-da naq-shi de-vor et,
IV
Me-ning ho-lim-g`a
yig`-lar dash-tu sah-ro-lar-da vah-shiy-lar,
a-gar ko`-yi-ga bor-sang, ey sa
bo, yo-rim-g`a iz-hor et, yo-ra-mey
V
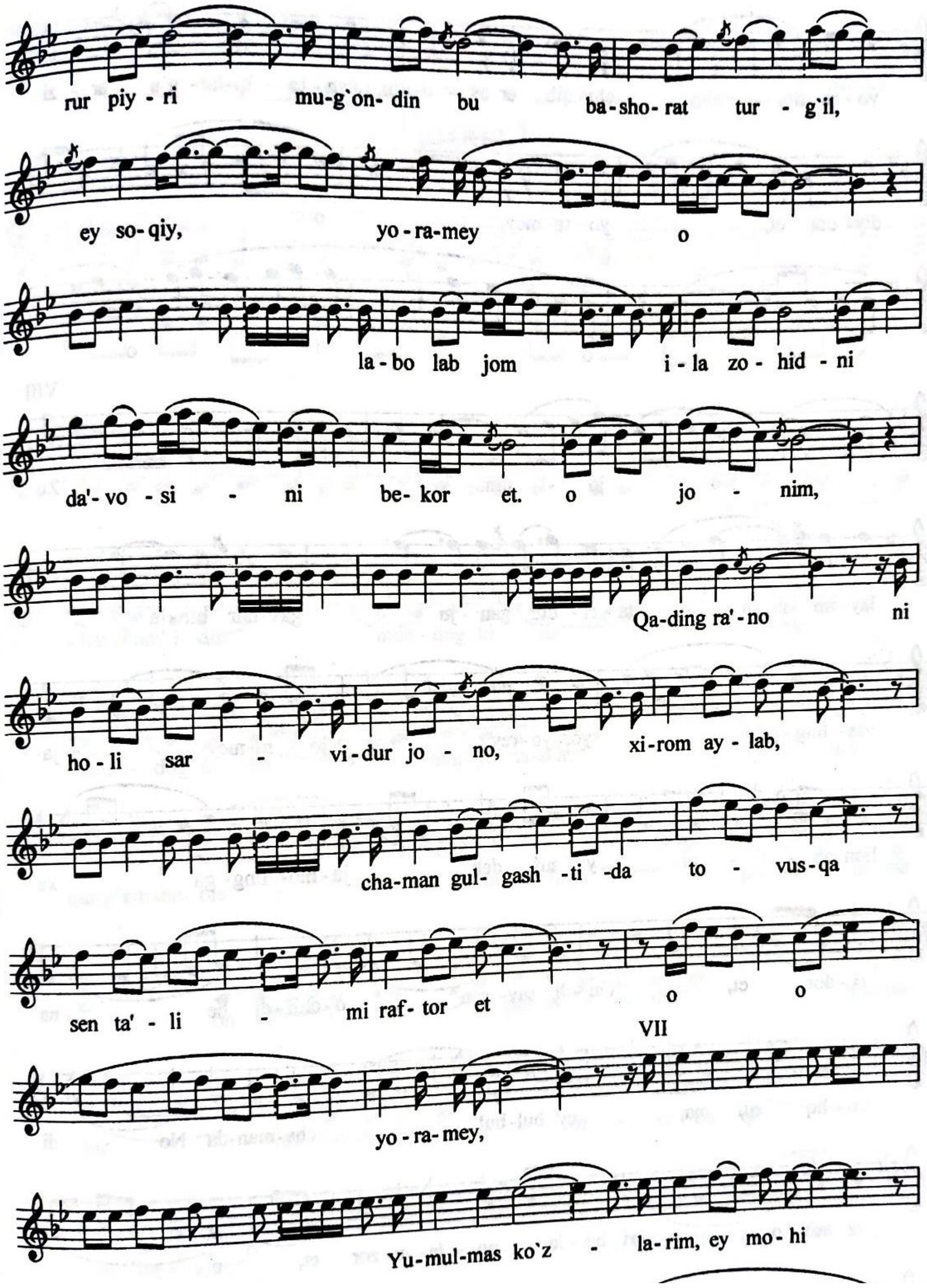
rur piy - ri mu-g`on- din bu ba - sho - rat tur - g`il,
ey so - qiy, yo - ra - mey o
la - bo lab jom i - la zo - hid - ni
da'- vo - si - ni be - kor et. o jo - nim,
Qa - ding ra' - no ni
ho - li sar - vi - dur jo - no, xi - rom ay - lab,
cha - man gul - gash - ti - da to - vus - qa
sen ta' - li - mi raf - tor et o o
VII
yo - ra - mey,
Yu - mul - mas ko`z - la - rim, ey mo - hi

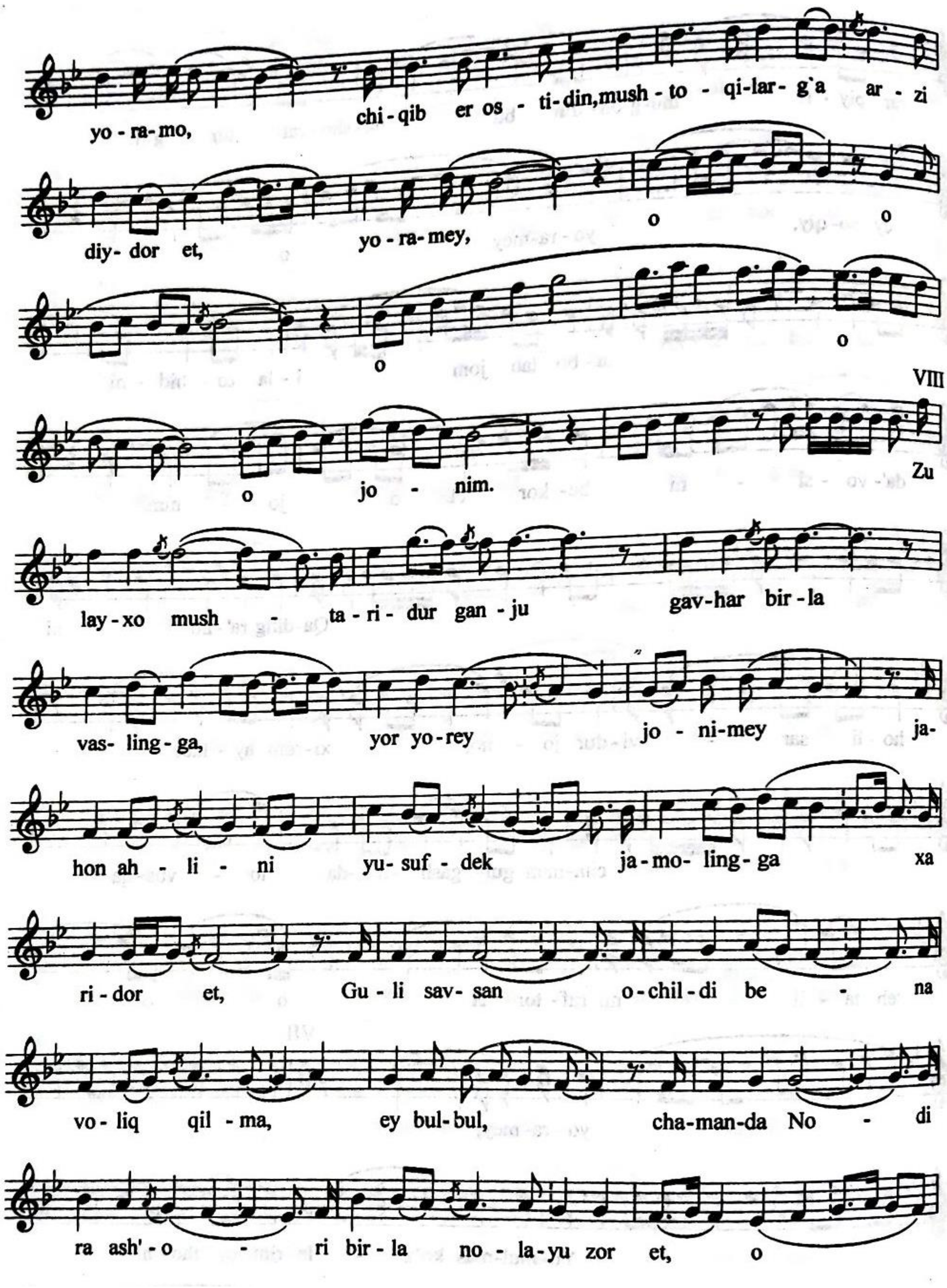
yo - ra - mo, chi - qib er os - ti - din, mush - to - qi - lar - g`a ar - zi
diy - dor et, yo - ra - mey, o o
o o
VIII
o jo - nim. Zu
lay - xo mush - ta - ri - dur gan - ju gav - har bir - la
vas - ling - ga, yor yo - rey jo - ni - mey ja -
hon ah - li - ni yu - suf - dek ja - mo - ling - ga xa
ri - dor et, Gu - li sav - san o - chil - di be - na
vo - liq qil - ma, ey bul - bul, cha - man - da No - di
ra ash' - o - ri bir - la no - la - yu zor et, o

Tarona I

m . m . ♩ = 116
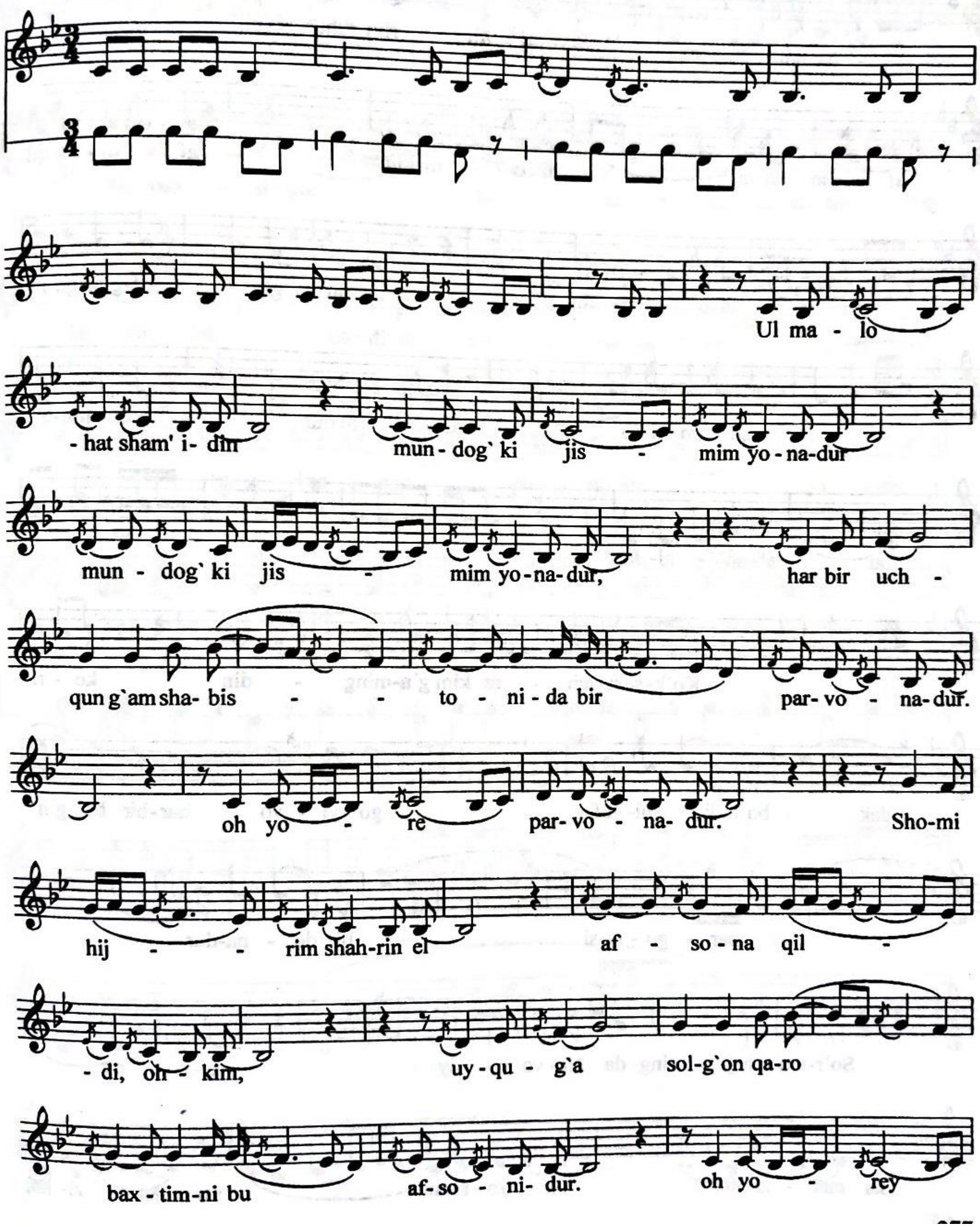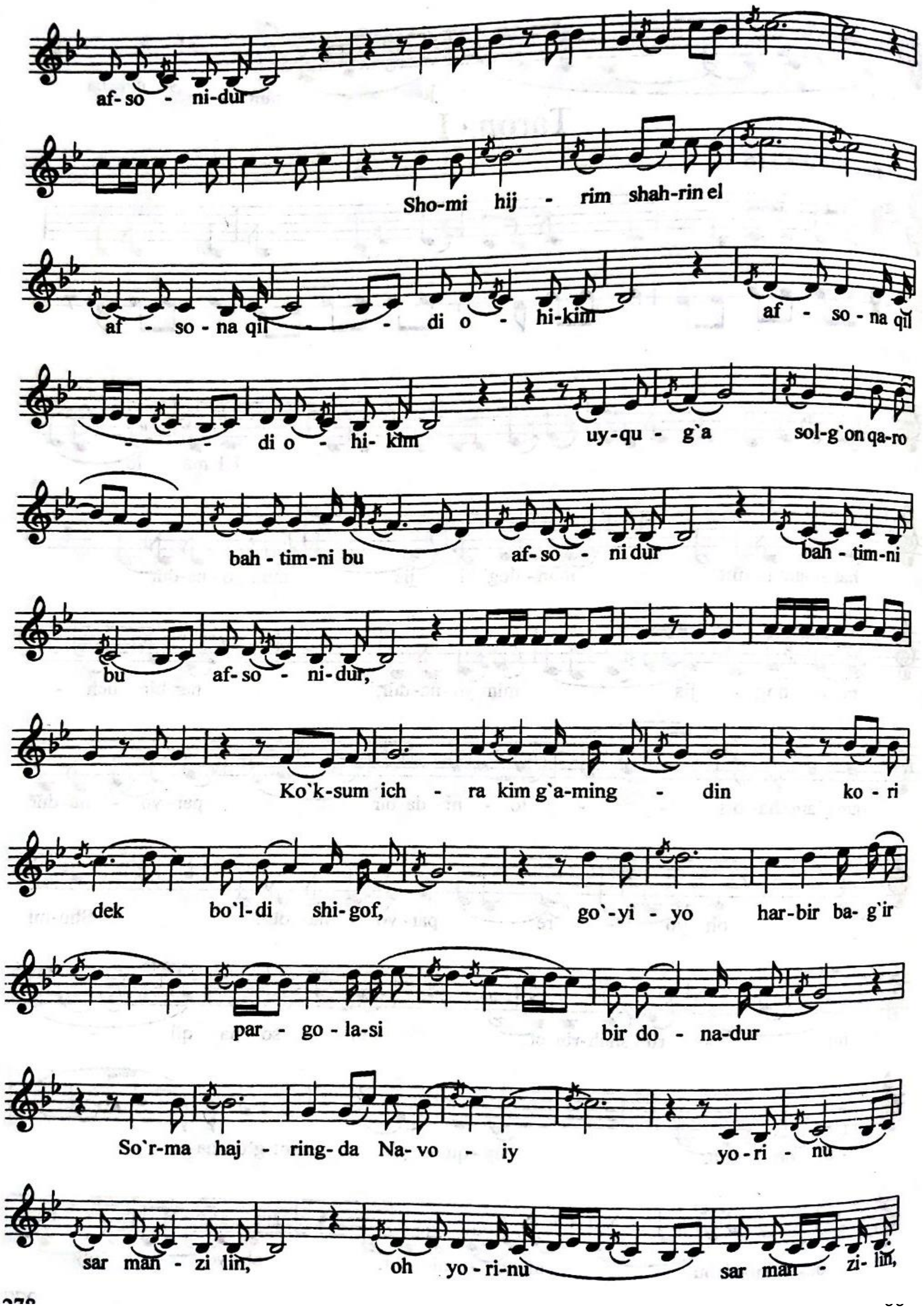
af-so - ni-dur
Sho-mi hij - rim shah-rin el
af - so - na qil - di o - hi-kim af - so - na qil
- - di o - hi-kim uy-qu - g`a sol-g`on qa-ro
bah - tim-ni bu af-so - ni dur bah - tim-ni
bu af-so - ni-dur,
Ko`k-sum ich - ra kim g`a-ming - din ko - ri
dek bo`l-di shi-gof, go`-yi - yo har-bir ba- g`ir
par - go - la-si bir do - na-dur
So`r-ma haj - ring-da Na-vo - iy yo-ri - nu
sar man - zi lin, oh yo-ri-nu sar man - zi-lin,
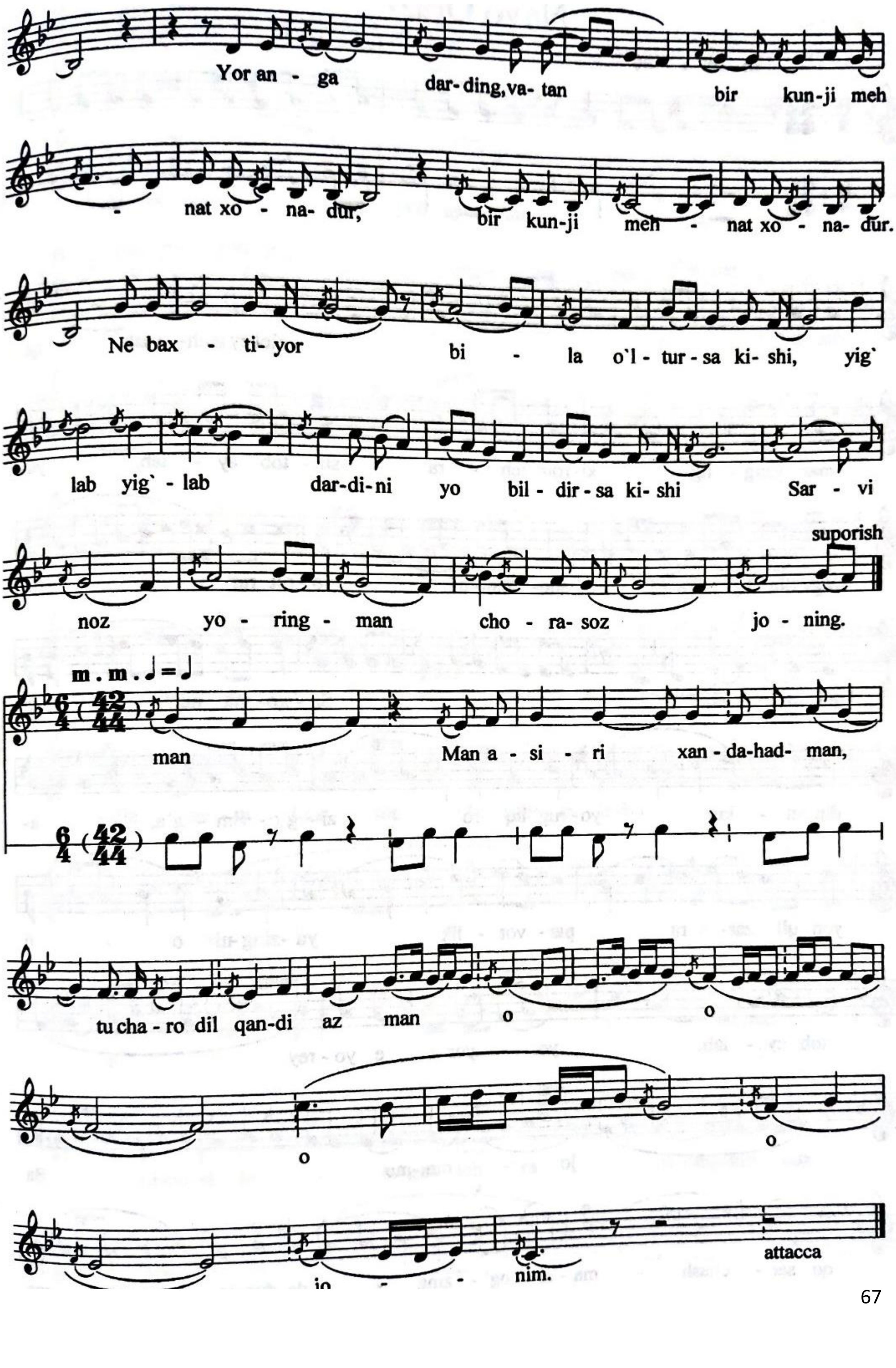
Yor an - ga dar-ding,va- tan bir kun-ji meh
- nat xo - na- dur, bir kun-ji meh - nat xo - na- dur.
Ne bax - ti- yor bi - la o`l - tur - sa ki- shi, yig`
lab yig` - lab dar-di- ni yo bil - dir - sa ki- shi Sar - vi
suporish
noz yo - ring - man cho - ra- soz jo - ning.
m . m .
man Man a - si - ri xan - da-had- man,
tu cha - ro dil qan-di az man o o
o o
attacca
jo - nim.

Navo Orazi
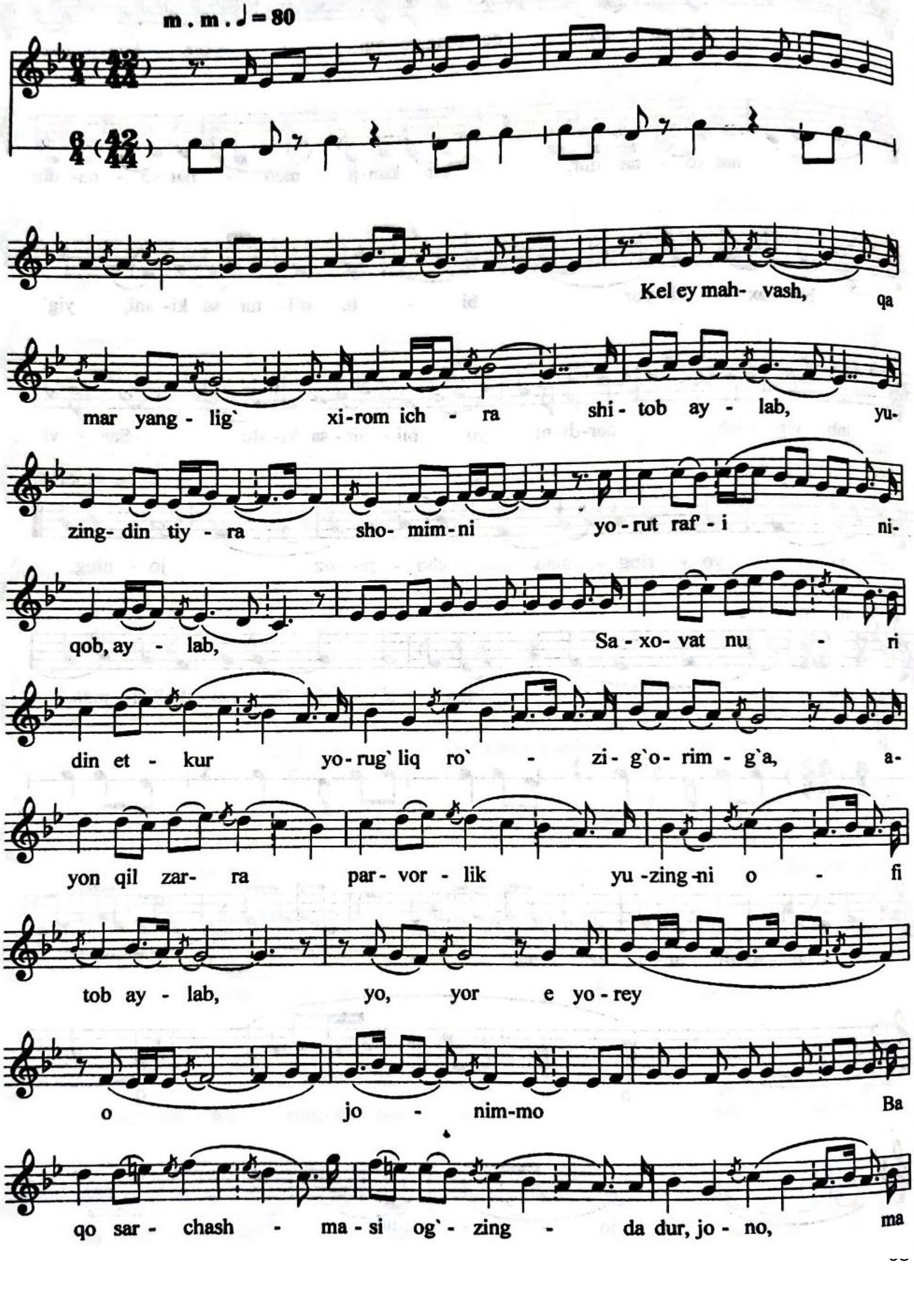
m. m. ♩ = 80
Kel ey mah- vash, qa
mar yang - lig` xi-rom ich - ra shi- tob ay - lab, yu-
zing- din tiy - ra sho- mim- ni yo - rut raf'- i ni-
qob, ay - lab, Sa - xo- vat nu - ri
din et - kur yo- rug` liq ro` - zi- g`o- rim - g`a, a-
yon qil zar- ra par- vor - lik yu -zing-ni o - fi
tob ay - lab, yo, yor e yo - rey
o jo - nim-mo Ba
qo sar - chash - ma- si og` - zing - da dur, jo - no, ma
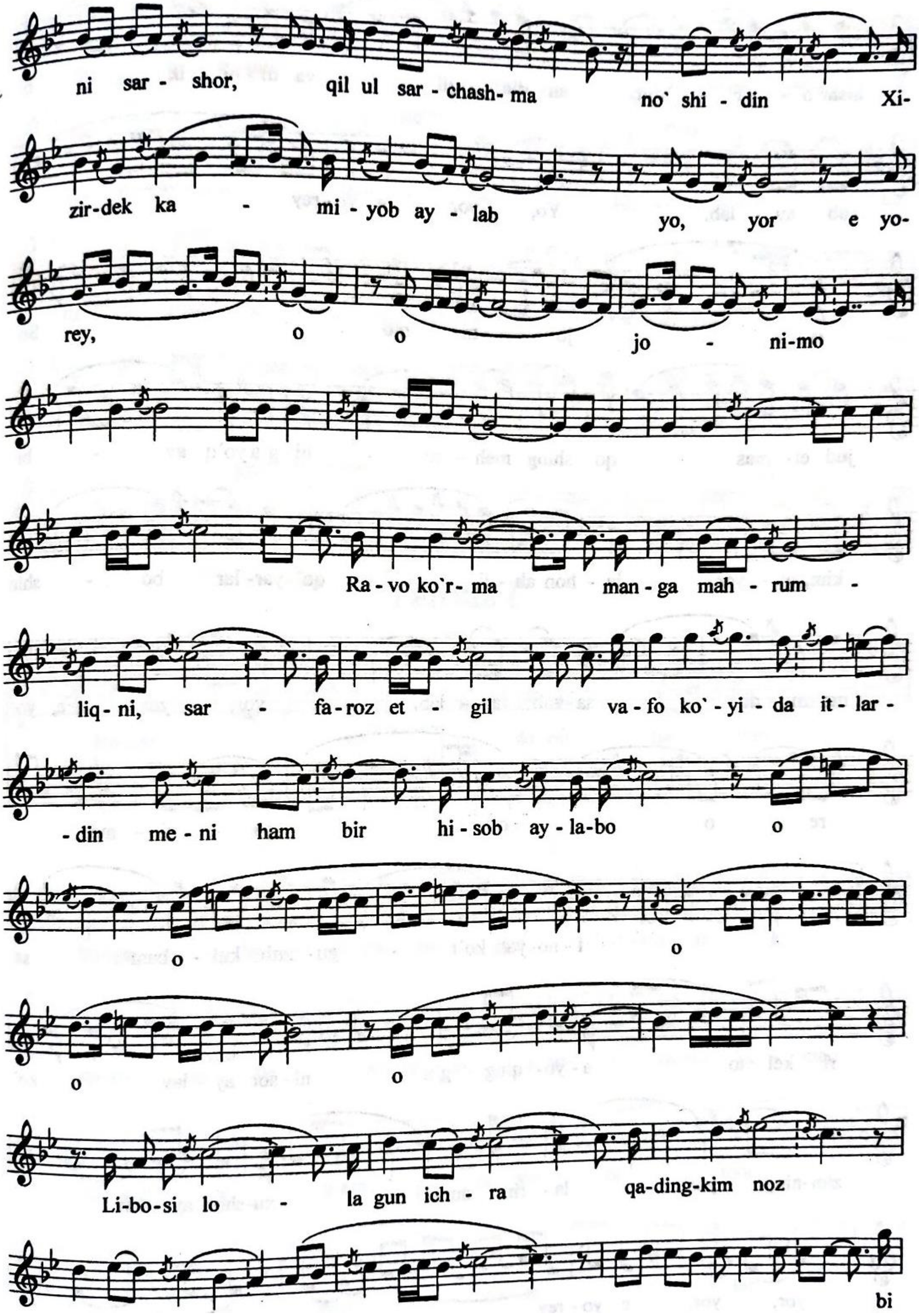
ni sar - shor, qil ul sar - chash- ma no` shi - din Xi-
zir-dek ka - mi - yob ay - lab yo, yor e yo-
rey, o o jo - ni-mo
Ra - vo ko`r - ma man - ga mah - rum -
liq - ni, sar - fa - roz et - gil va - fo ko` - yi - da it - lar -
- din me - ni ham bir hi - sob ay - la - bo o
o o
o o
Li - bo - si lo - la gun ich - ra qa - ding - kim noz
bi
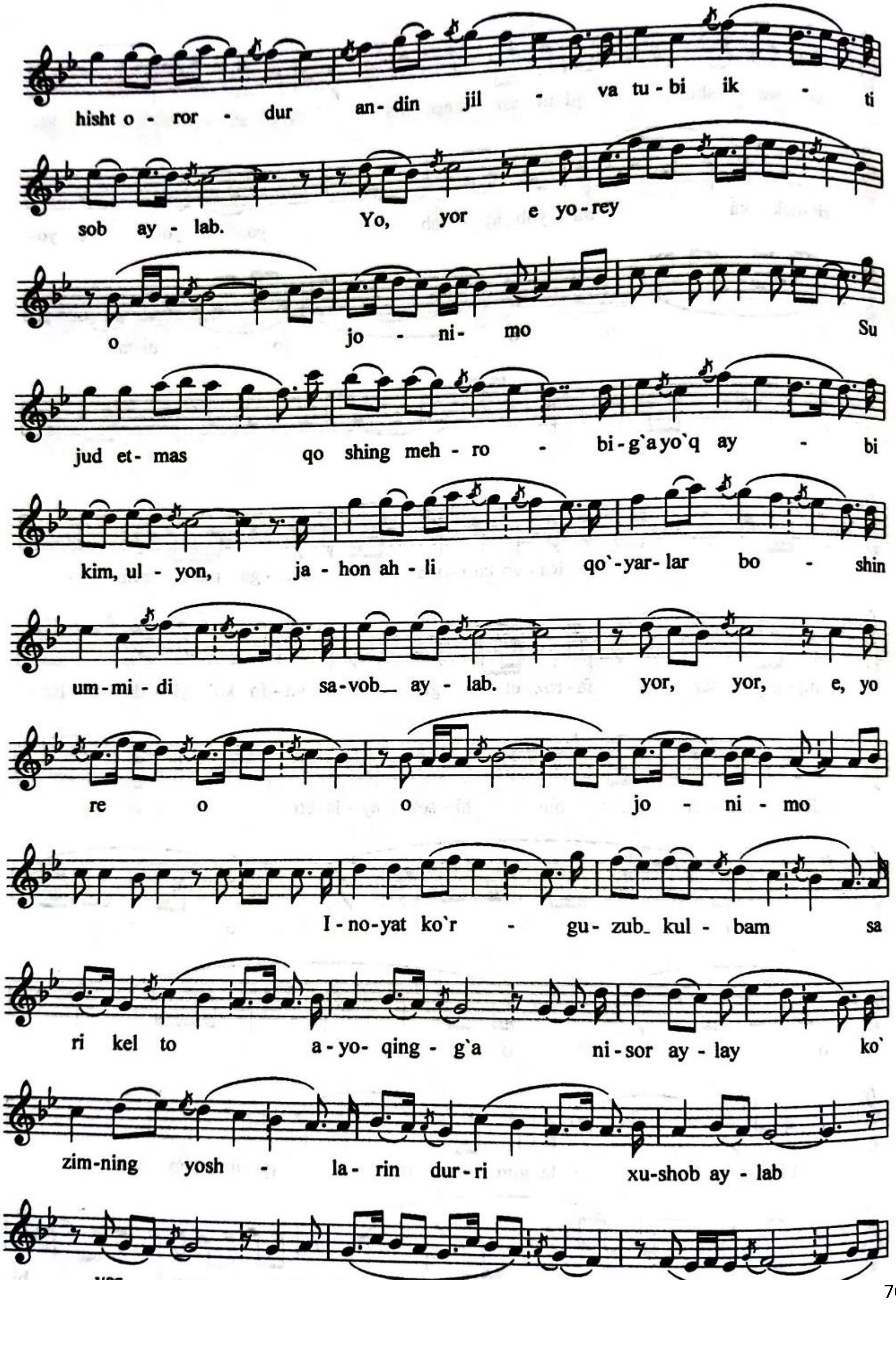
hisht o - ror - dur an- din jil - va tu - bi ik - ti
sob ay - lab. Yo, yor e yo - rey
o jo - ni- mo Su
jud et- mas qo shing meh - ro - bi - g`a yo`q ay - bi
kim, ul - yon, ja - hon ah - li qo`- yar- lar bo - shin
um- mi - di sa - vob ay - lab. yor, yor, e, yo
re o o jo - ni - mo
I - no - yat ko`r - gu - zub kul - bam sa
ri kel to a - yo- qing - g`a ni - sor ay - lay ko`
zim- ning yosh - la - rin dur - ri xu - shob ay - lab
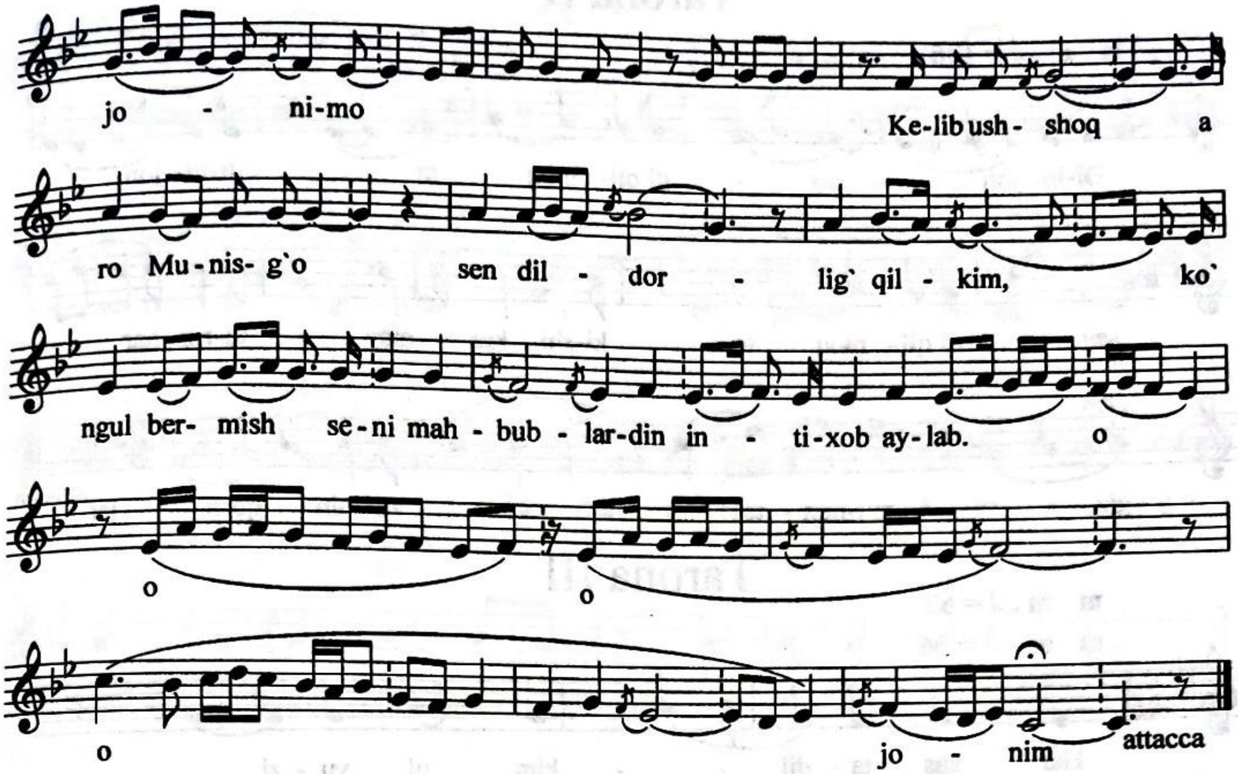
Tarona I

m . m . ♩ = 108
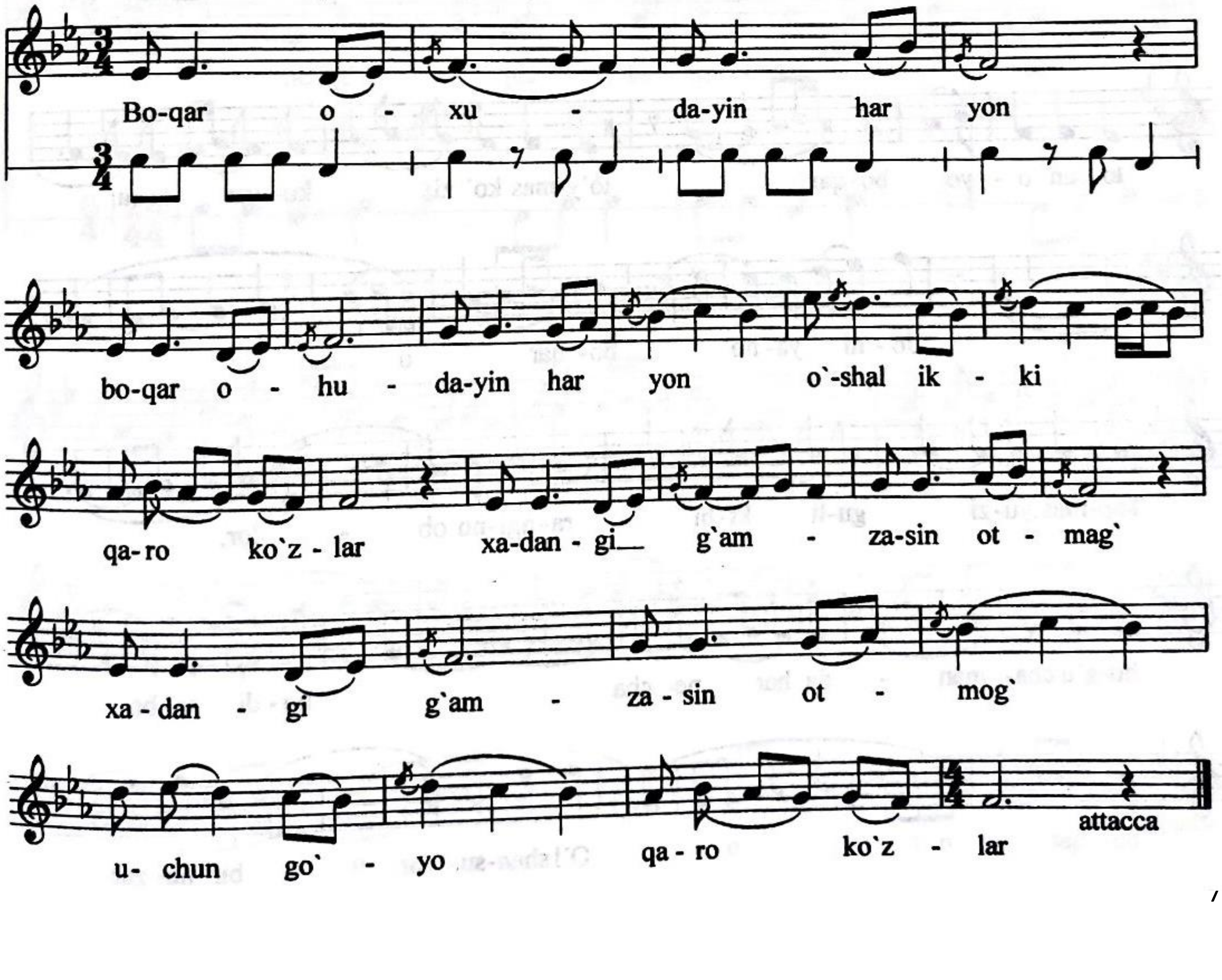
Tarona II
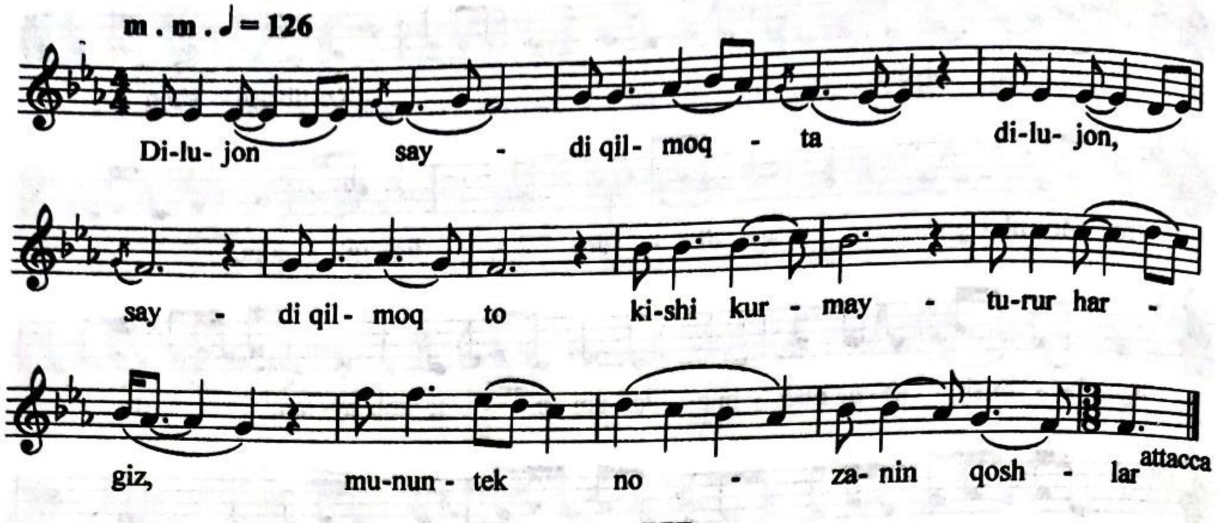
Tarona III
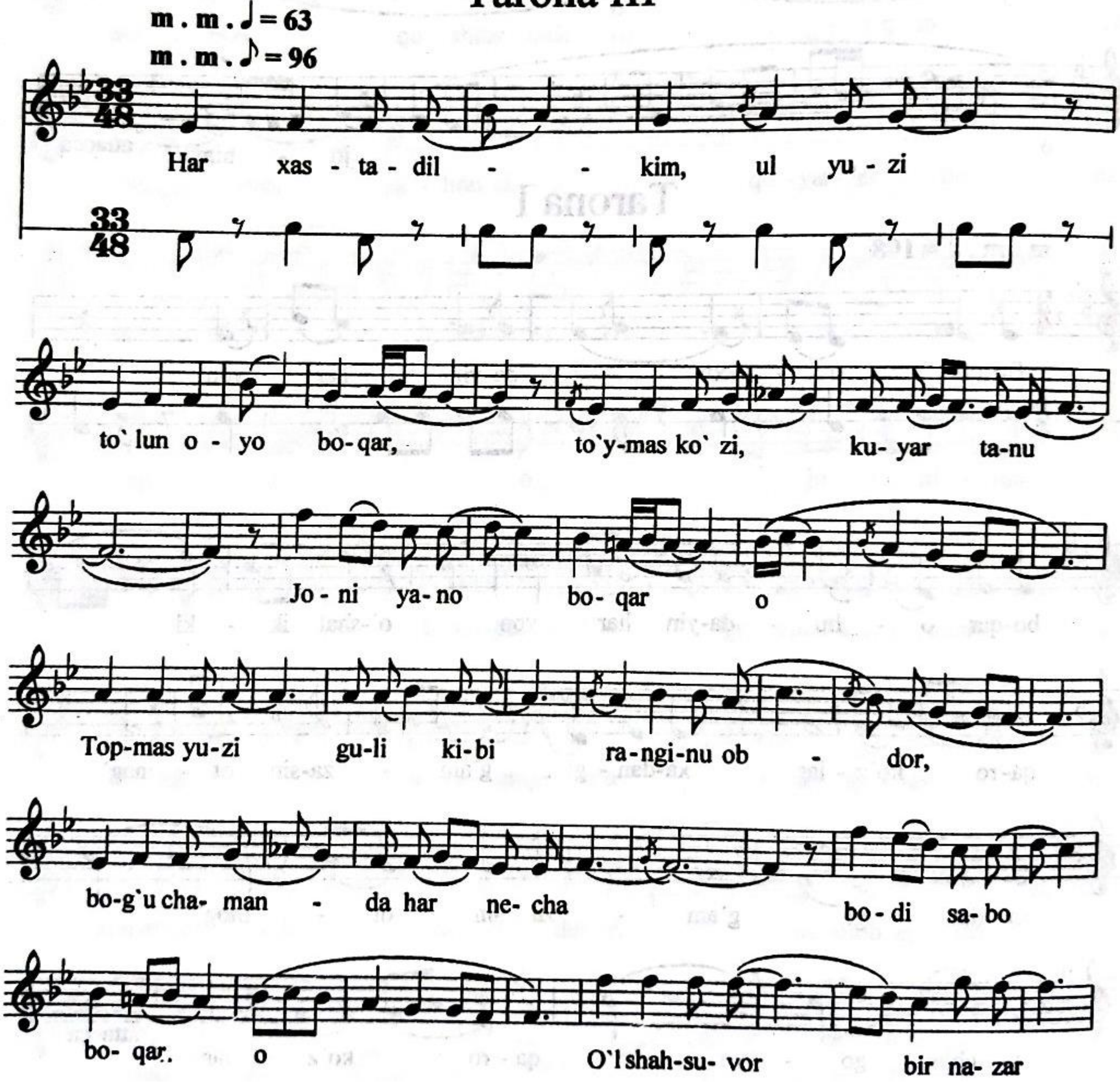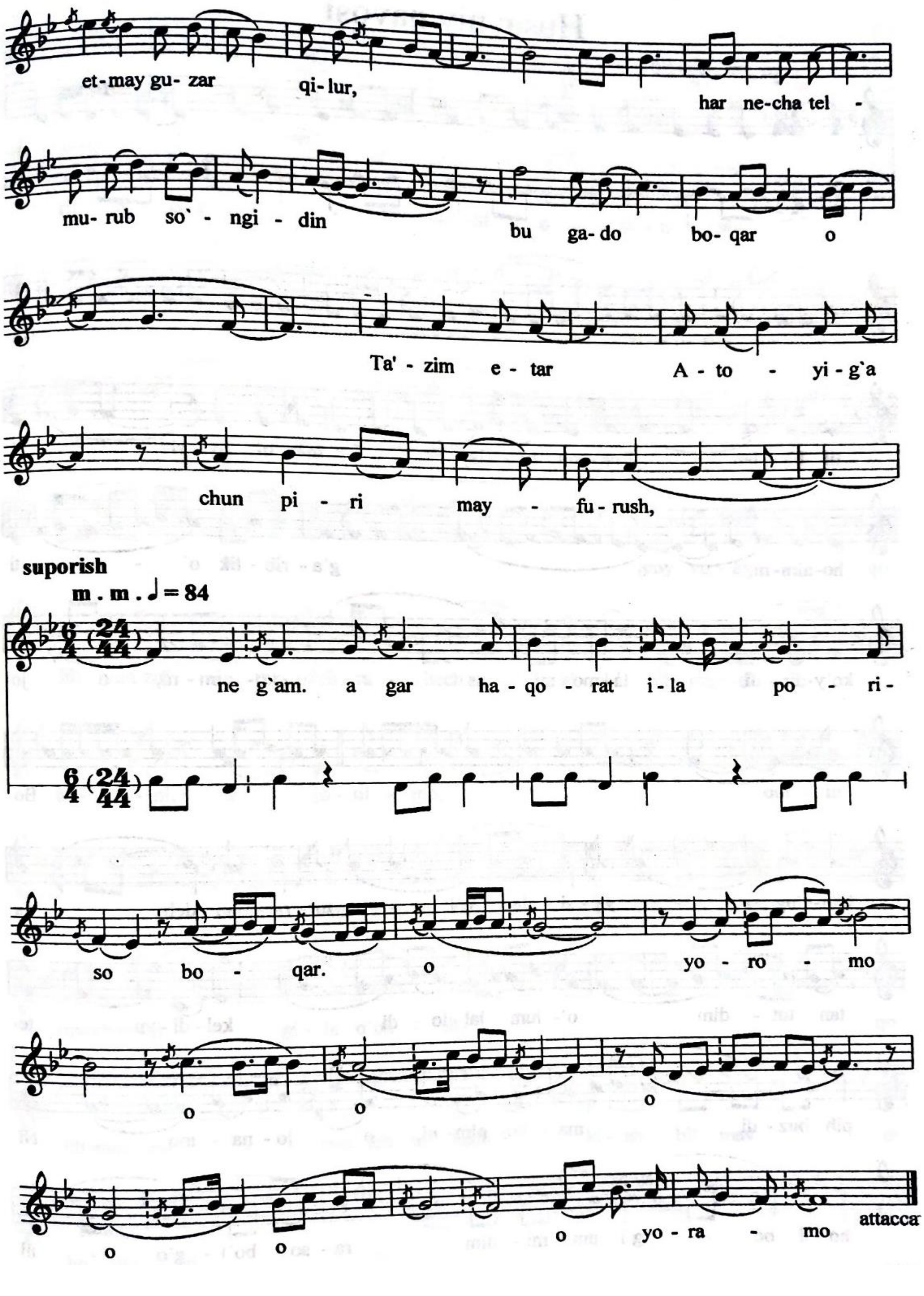
et-may gu- zar qi- lur, har ne-cha tel -
mu- rub so`- ngi - din bu ga- do bo- qar o
Ta' - zim e - tar A - to - yi - g'a
chun pi - ri may - fu - rush,
suporish
m . m . ♩ = 84
ne g'am. a gar ha- qo - rat i - la po - ri-
so bo - qar. o yo - ro - mo
o o o
o o o yo - ra - mo
attacca

NAVO

Yunus Rajabiy
nota namunasi
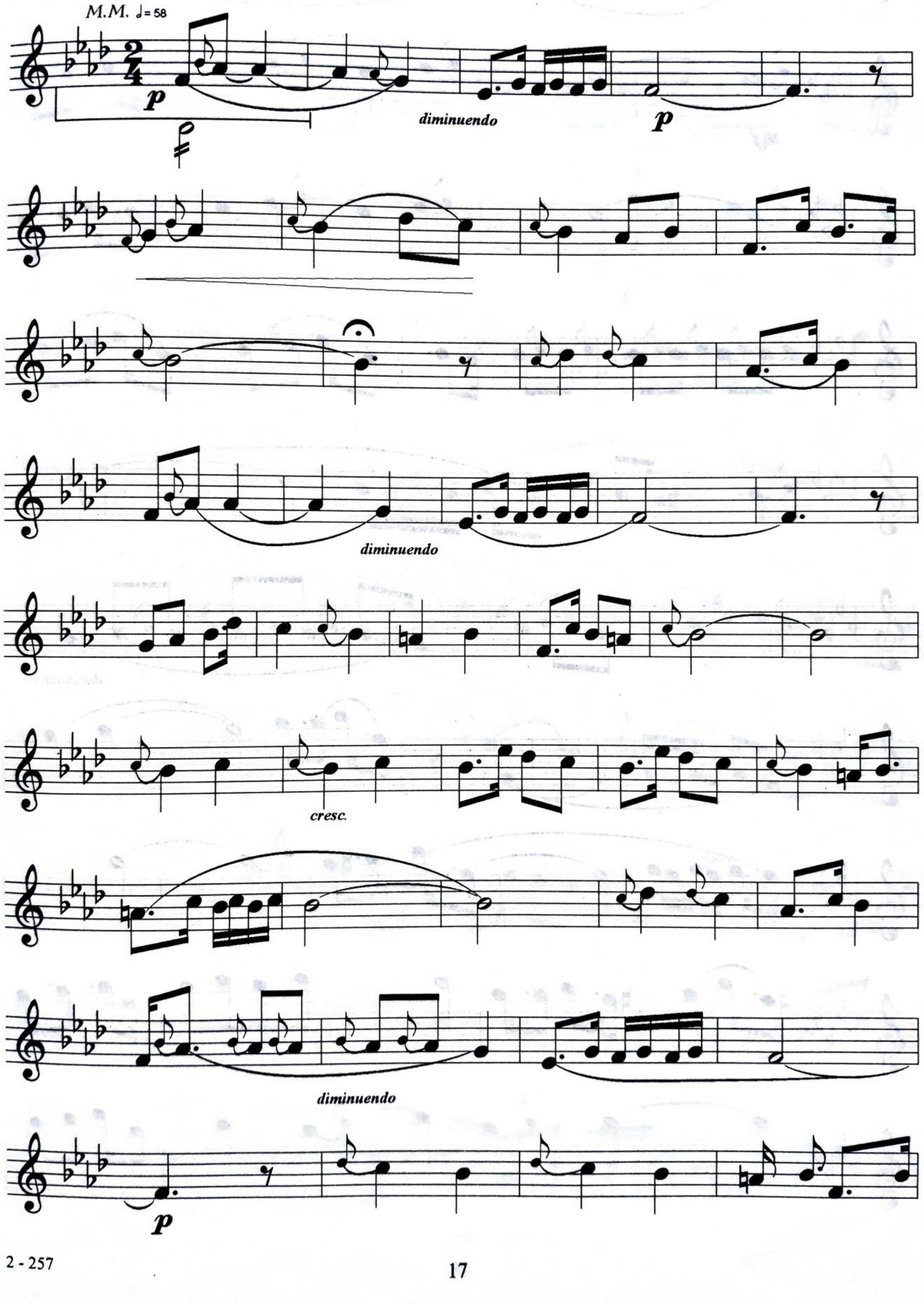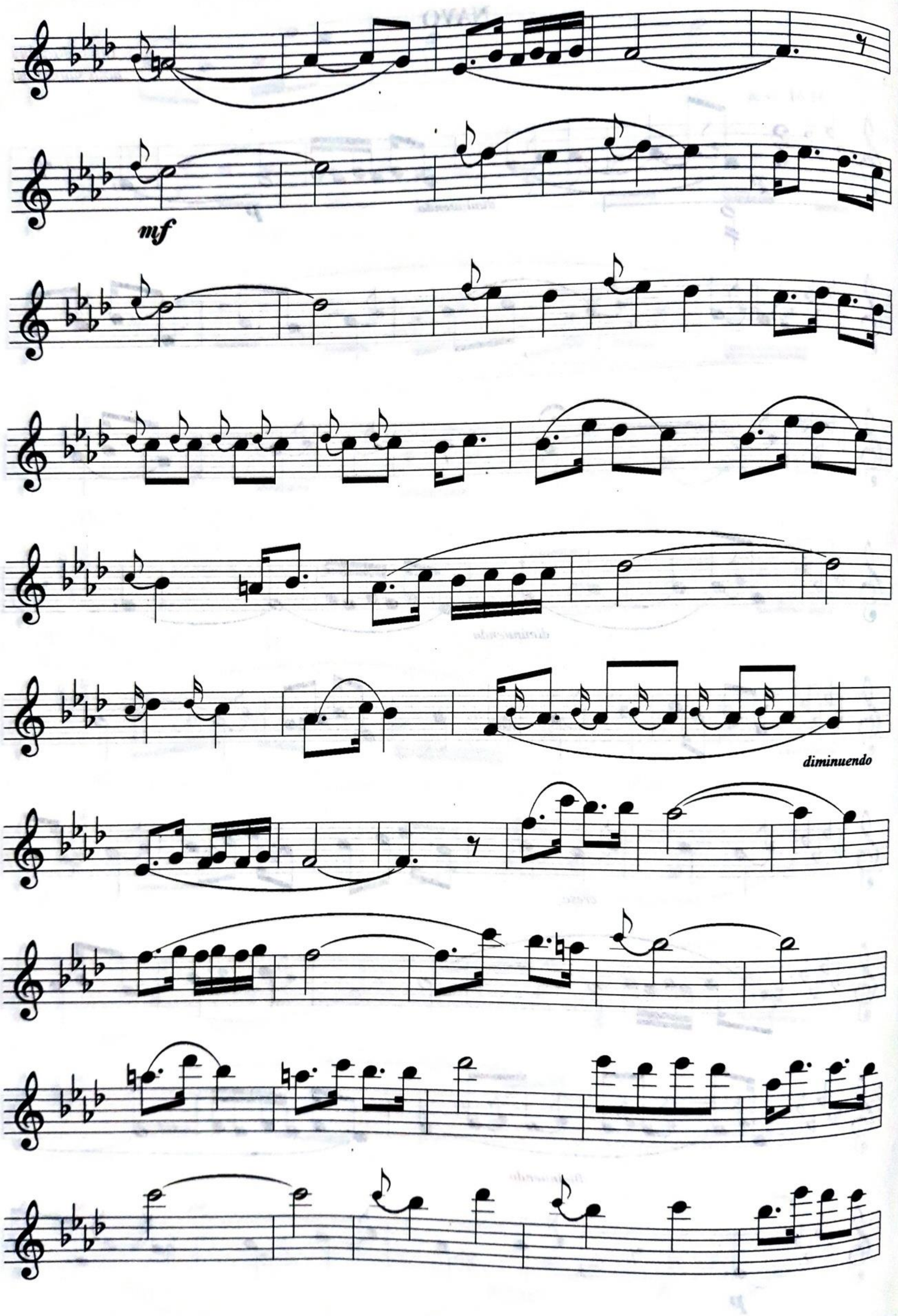
mf
diminuendo
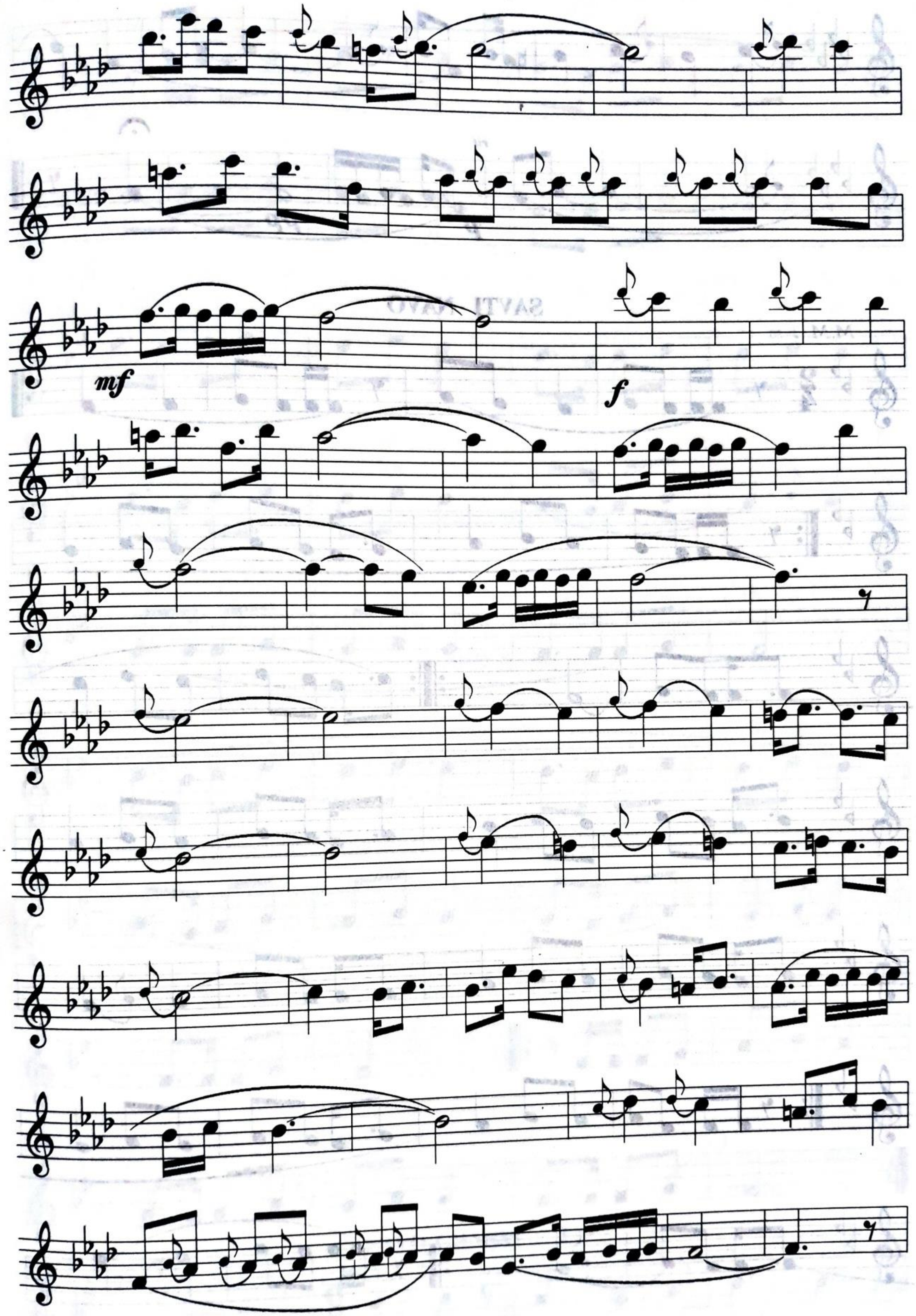
mf
f
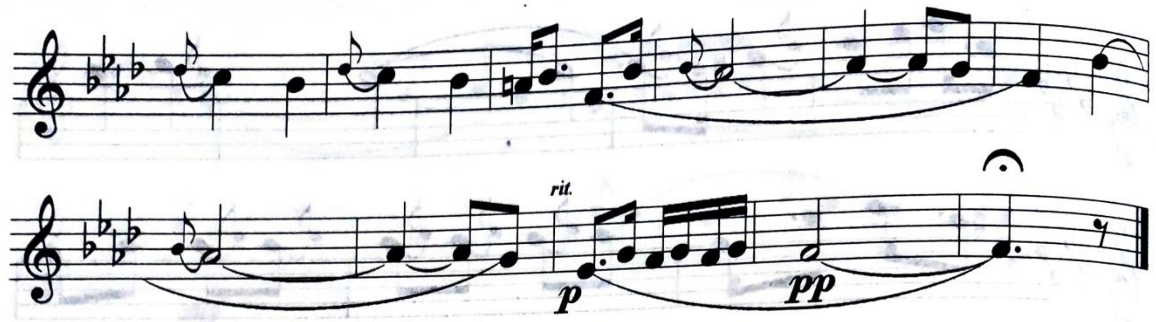
SAVTI NAVO
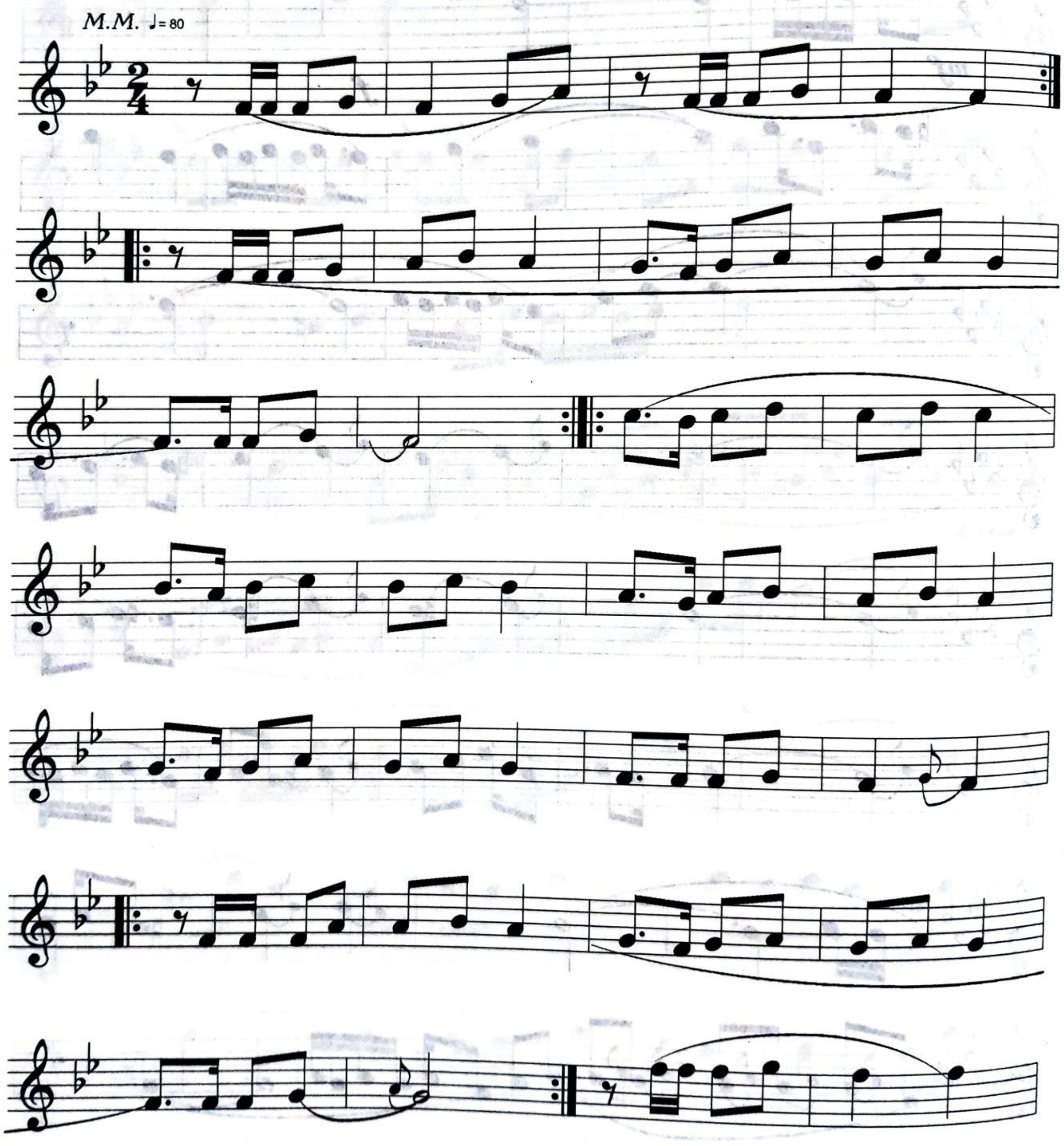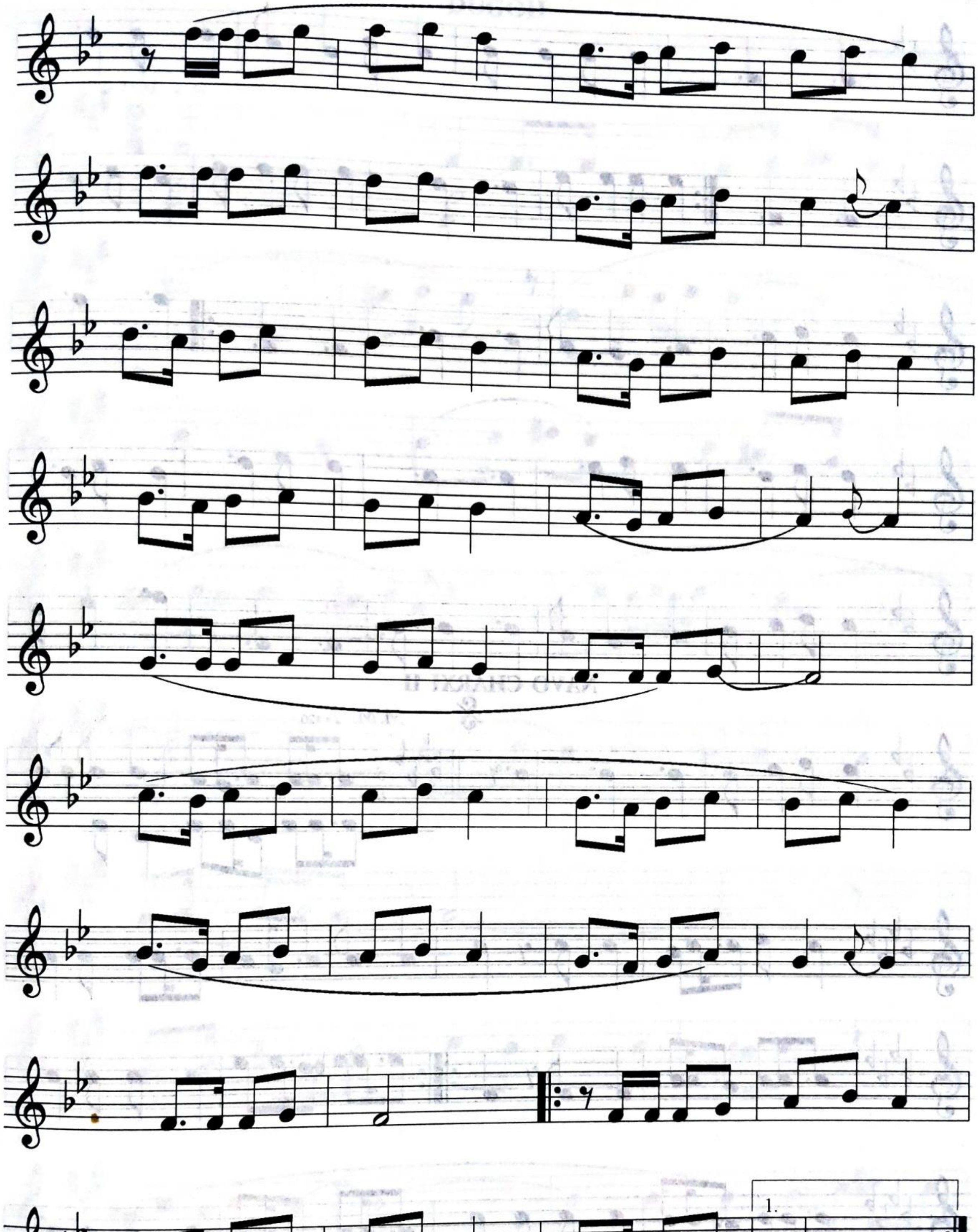
NAVO CHARXI I
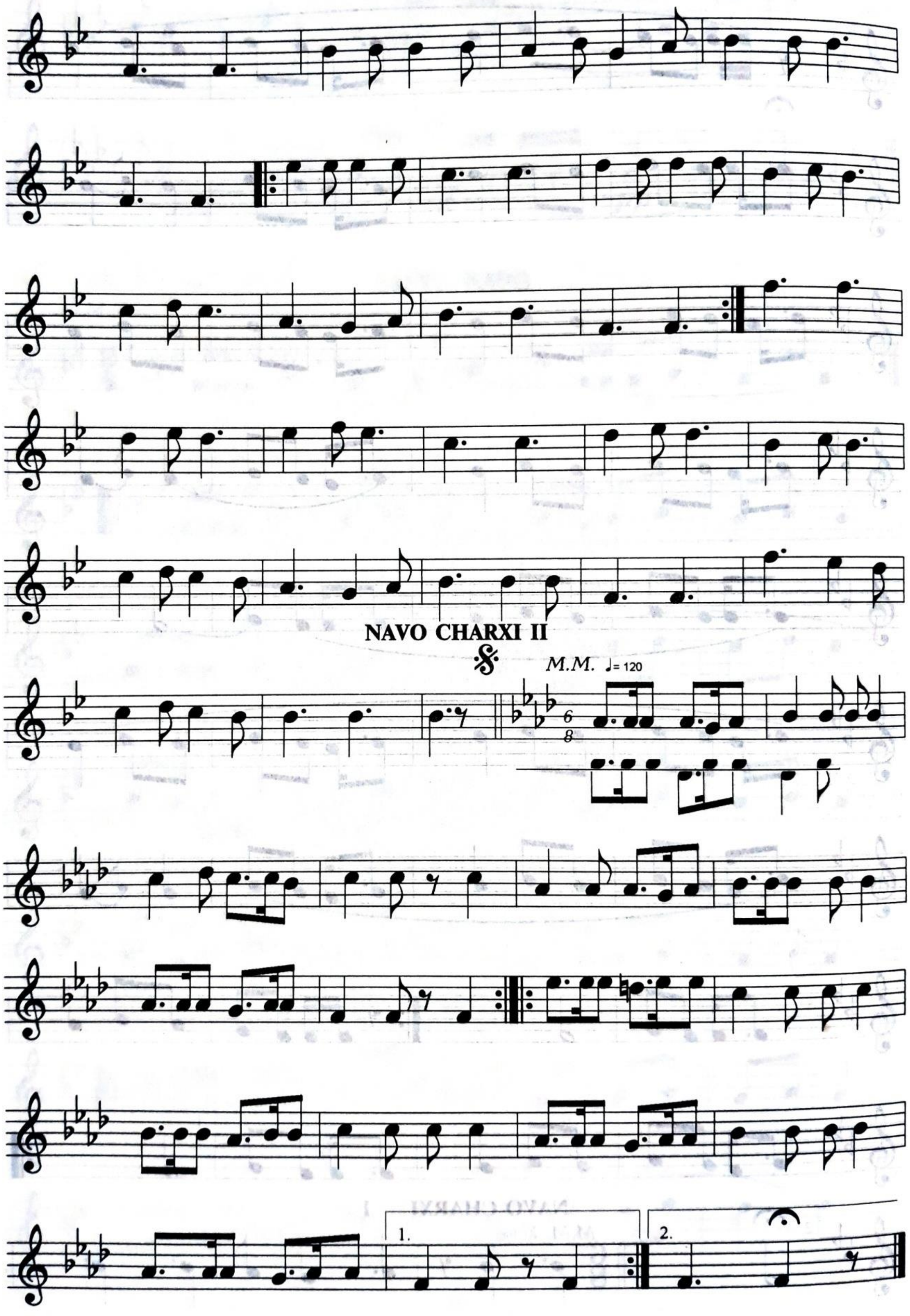
NAVO CHARXI II
M.M. ♩= 120
1.
2.